

**TÜRKİYE’DE KAYITDIŞILIĞIN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ ve
KAYITDIŞILIĞA KARŞI ÖZGÜN BİR MAKROEKONOMİK SİSTEM
ÖNERİSİ**

Celal KÜTÜK

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı**

Doç. Dr. Tayfur BAYAT

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2014

MALATYA

KABUL VE ONAY

Celal KÜTÜK tarafından hazırlanan “**TÜRKİYE’DE KAYITDIŞILIĞIN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ ve KAYITDIŞILIĞA KARŞI ÖZGÜN BİR MAKROEKONOMİK SİSTEM ÖNERİSİ**” başlıklı bu çalışma, 19/06/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a] _____

[İ m z a] _____

[İ m z a] _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İ m z a

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Tayfur BAYAT'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **TÜRKİYE'DE KAYITDIŞILIĞIN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ ve KAYITDIŞILIĞA KARŞI ÖZGÜN BİR MAKROEKONOMİK SİSTEM ÖNERİSİ** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

30/05/2014

Celal KÜTÜK

İmza

Geçmişime, bugünüme ve geleceğime...

Sevgili annem ve babam Ayış - Osman KÜTÜK,

Sevgili eşim Emel KOYUNCU KÜTÜK,

Biricik kızım Miray Ecem KÜTÜK'e ithaf ediyorum.

ÖNSÖZ

Fayda sağlamak için bir takım faaliyetlerin belirlenen ahlaki ve hukuki kurallara aykırı olarak gizlenmesini, saklanmasını ifade eden kayıt dışılık olgusu ekonomik ve/veya sosyal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada, literatürde yer alan tanımlamalardan hareketle isimlendirmeler ve sınıflandırmalar özgün bir şekilde yeniden açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri de artık sıradanlaşan ve temsil ettiği olguyu basitleştiren “kayıt dışı ekonomi” kavramı yerine “kirli ekonomi” kavramının kullanılması gerekliliğidir.

Ayrıca kayıt dışılık olgusu sosyal nedenlerine ve etkilerine kısaca değinilerek ekonomik sonuçları olan insan davranışlarının bu sorunun gerçek temeli olduğundan hareketle farklı bir nedenler sınıflaması ile açıklanmaya çalışılmıştır. Nedenlerin başlıkları fayda maksimizasyonu hedefleyen bireylerin adaletsizlik olgularını haklı dayanak göstererek kamu otoritesinin eksikliklerinden ortaya çıkan uygun yol/yöntemler sayesinde kayıt dışılığın ortaya çıkması temel düşüncesine göre şekillendirilmiştir.

Çalışmada kayıt dışılığın bütün yönlerine dair Türkiye boyutu incelenmeye çalışılmış olup diğer bazı ülkelerinde kayıt dışı ekonomi büyüklüklerine yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ile mücadele planlarına da bir bütün olarak yer verilmiş ve sonuçları açıklanmaya çalışılmıştır.

Kayıt dışılık olgusunun toplumsal ve ekonomik yıkıcı etkileri nedeniyle tamamen önlenmesi gereken bir sorun olduğu ortaya konulmuş olup fayda maksimizasyonu isteklerinin etkin bir devlet organizasyonu ile kontrol altına alınabileceği gerçeğinden hareketle özgün bir makroekonomik sistem geliştirilmeye çalışılmıştır.

Son söz olarak bu çalışmanın ortaya çıkarılması sürecinde destekleri ve yardımlarından dolayı tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Tayfur BAYAT’a, bugüne kadar maddi manevi hiçbir desteği esirgemeyen aileme, çalışmanın tüm aşamalarında hep yanımda olan (!) ve sürekli oyun oynama istekleri ile beni motive eden biricik kızım Miray Ecem’e ve maddi manevi ihtiyacım olan tüm desteği büyük bir sabır ve özveri ile sağlayan hayat arkadaşım, eşim Uzm.Dr. Emel Koyuncu KÜTÜK’e sonsuz teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Celal KÜTÜK. Türkiye’de Kayıtdışılığın Ekonomi Üzerine Etkileri ve Kayıt Dışılığa Karşı Özgün Bir Makroekonomik Sistem Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2014.

1980’lerden itibaren dünyanın dikkatini çeken ve üzerine çalışmalar yapılan kayıt dışı ekonomi olgusu günümüzün önemli makroekonomik sorunlarından olma özelliğini sürdürmektedir. Kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik yazınsal çalışmalar yanında son yıllarda sistemli bir devlet çalışması yürütülmekte olup gelişmeler kaydedilmiş olsa da sorunun tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Özellikle yapılan çalışmalarda yasal faaliyetlerin gizlenmesi nedeniyle ortaya çıkan kayıt dışılık üzerine odaklanılmış yasak faaliyetlerin gizlenmesini ifade eden suç ekonomisi ile güvenlik birimlerinin mücadele etmesi beklenmiştir. Bu çalışmada hem yasal faaliyetlerin hem de yasak faaliyetlerin gizlenmesi olarak karşımıza çıkan kayıt dışılık olgusunun birlikte ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca diğer çalışmalardan farklı olarak kayıt dışılık olgusunun geri dönüşsüz olarak tamamen ortadan kaldırılabileceği ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı Ekonomi, Yeni Makroekonomi, Vergilemede Yeni Yöntem, Tam Kayıtlı Ekonomi, e-iktisat.

ABSTRACT

Celal KÜTÜK. The Effects of the Informality on Turkey's Economy, an Original Macroeconomic System Recommendation against the Informality, Master Thesis, Malatya, 2014.

The phenomenon of informal economy, attracting the World's attention and many studies are being carried out on this subject since 1980s, continues to be one of today's major macroeconomic problems. Although a systematic study is carried out and the improvements are recorded by the government along with the literary studies to prevent the informal economy in recent years, it is said that it is not possible to prevent this problem completely. In particular, in the studies, the security units are expected to fight against the crime economy that means hiding the prohibited activities focusing on the informal economy arising from the concealment of legal activities. In this study, it is indicated that the phenomenon of informality needs to be addressed to concealment of both legislative and prohibited activities together. In addition, unlike other studies, it is expressed that the phenomenon of informality can be eliminated completely irreversible in this study.

Keywords: Informal Economy, New Macroeconomics, New Methods for Taxation, Full Formal Economy, the e-Economy

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ	iii
ÖZET ve Anahtar Kelimeler	iv
ABSTRACT and Key Words.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ TANIMI, SINIFLANDIRILMASI

NEDENLERİ ve ETKİLERİ

1.1 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI ve SINIFLANDIRILMASI	3
1.1.1 Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı	3
1.1.2 Kayıt Dışı Ekonomi Kavramları	5
1.1.3 Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması	6
1.1.3.1 Gri Ekonomi.....	7
1.1.3.1.1 Geçimlik Faaliyetlerin Vergi Dışı Bırakılması (Hane Halkı Faaliyetleri)...	7
1.1.3.1.2 Muafiyet ve İstisnalar (Küçük Esnaf ve Kooperatiflerin Muaflığı).....	8
1.1.3.1.3 Vergi Kaçırma Eylemi (Dolaylı – Dolaysız Vergi Kaçırma Eylemi).....	8
1.1.3.1.4 Kayıt Dışı İstihdam (Kayıt Dışı Çalışma – Çalıştırma)	10
1.1.3.2 Kara Ekonomi (Yeraltı ekonomisi - Yasadışı Faaliyetler).....	12
1.2 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ	13
1.2.1 Farklı Yaklaşımlar.....	13
1.2.2 EKONOMİK SİSTEM VE YAPI (KAMU KESİMİ KAYNAKLI)	14
1.2.2.1 Kamusal Örgütlenme ve Denetim Eksikliği	14
1.2.2.2 Ödeme Araçlarının Çeşitliliği	17
1.2.2.3 Eksik Piyasa Koşulları ve Haksız Rekabet	17
1.2.2.4 Eksik İstihdam ve İşsizlik	19
1.2.2.5 Enflasyon – Fiyat İstikrarsızlıkları.....	20
1.2.2.6 Sermaye Yönetimsizliği- Tasarruf Yetersizliği	21
1.2.2.7 Kamu Yönetiminin Denetimsizliği	22

1.2.3 ADALET EKSİKLİĞİ (HAKLI DAYANAK).....	23
1.2.3.1 Gelir Dağılımı Adaletsizliği.....	23
1.2.3.2 Hukuki Adaletsizlik	24
1.2.3.3 Vergi Adaletsizliği	25
1.2.3.4 Fırsat Adaletsizliği-Eşitsizliği.....	26
1.2.4...DENETİMSİZ FAYDA MAKSİMİZASYONU (REEL KESİM KAYNAKLI)	27
1.2.4.1 Sosyal Yabancılaşma – Birey ve Toplumun Çatışma Hali	27
1.2.4.2 Gelir-Kar Maksimizasyonu.....	28
1.2.4.3 Gider-Maliyet Minimizasyonu.....	29
1.3 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ	29
1.3.1 EKONOMİK ETKİLERİ	30
1.3.1.1 GSYH - Büyüme	30
1.3.1.2 İstihdam - İşsizlik.....	31
1.3.1.3 Enflasyon - Fiyat İstikrarsızlığı.....	32
1.3.1.4 Tasarruf - Yatırım	32
1.3.1.5 Faiz - Sermaye ve Finans Piyasası – Yabancı Sermaye Girişi	33
1.3.1.6 Gelir Dağılımı	33
1.3.1.7 İş Âlemi - Rekabet	35
1.3.2 MALİ ETKİLERİ	37
1.3.2.1 Vergi.....	37
1.3.2.2 Sosyal Güvenlik	39
1.3.2.3 Bütçe	41
1.3.3 SOSYAL ETKİLERİ	41
1.3.3.1 Sosyal yardım harcamaları.....	42
1.3.3.2 Suç Ekonomisi (Yasa Dışı Faaliyetler).....	42

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRKİYE ve OECD ÜLKELERİNDE TAHMİNİ BOYUTLARI, TÜRKİYE’DE UYGULANAN TEDBİRLER ve SONUÇLARI

2.1 TÜRKİYEDE KDE BOYUTU	43
2.1.1 Kayıt Dışı İstihdam	44
2.1.2 Kayıt Dışı ekonomik faaliyetler (Vergi vb. Kaçırma)	48
2.1.3 Suç Ekonomisinin görünen boyutu	50
2.2 AVRUPA ve OECD ÜLKELERİNDE KDE BOYUTU	56

2.3 UYGULANAN PLANLAR, TEDBİRLER VE SONUÇLARI 2001-2013	60
2.3.1 KAYIT DIŞI EKONOMİ ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU(2001). 60	
2.3.1.1 Milli Gelir Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Öneriler	60
2.3.1.2 Vergi Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Öneriler	63
2.3.1.3 İstihdam Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Öneriler	66
2.3.1.4 Suç Ekonomisi Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Öneriler	69
2.3.2 KAYIT DIŞI İSTİHDAMLA MÜCADELE (KADİM) PROJESİ 2006-2008. 71	
2.3.2.1 Rapora Göre Kayıt Dışı İstihdamın Önde Gelen Nedenleri	72
2.3.2.2 Kadim Projesi Çözüm Yolları ve Genel Faaliyetler	75
2.3.2.3 Kadim Proje Sonucu	78
2.3.2.4 2009 Yılına Kadar Kayıt Dışılığın Azaltılmasına İlişkin Yapılan Çalışmalar	79
2.3.3 KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELE STRATEJİSİ EYLEM PLANI (2008-2010).....	81
2.3.3.1 Plana Göre Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri ve Etkileri	82
2.3.3.2 Plana Göre Kayıt Dışılığı Önlemeye Yönelik Strateji	83
2.3.3.4 Eylem Planı Uygulamaları ve Sonuçları (2008-2010).....	85
2.3.4 KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELE STRATEJİSİ EYLEM PLANI (2011-2013).....	87
2.3.4.1 Plana Göre Kayıt Dışılığı Önlemeye Yönelik Strateji	87
2.3.4.2 Eylem Planı Uygulamaları ve Sonuçları (2011-2013).....	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYITDIŞILIĞA KARŞI ÖZGÜN BİR MAKROEKONOMİK SİSTEM ÖNERİSİ

3.1 KAYIT DIŞI EKONOMİ SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ	93
3.2 SİSTEMİN GEREKÇESİ, AMACI, İLKELERİ ve UNSURLARI	94
3.2.1 Gerekçe	94
3.2.2 Amaç	95
3.2.3 İlkeleri	96
3.2.4 Unsurları.....	96
3.3 SİSTEMİN ALTYAPISININ OLUŞTURULMASI.....	97
3.3.1 Kamusal örgütlenmenin tam teşekkülü ve kurumsal bütünlüğün tesisi.....	97
3.3.2 Milli Sunucu Merkezi	97
3.3.3 Merkez Bankası (e-para).....	99

3.3.4 Ekonomi Bakanlığı (Ekonomik faaliyetlerin Kaydı, Yazarkasa Pos, Sözleşme sistemi).....	99
3.3.5 Nüfus İdaresi Birimi (gerçek kişilerin kimlik ve adres kaydı).....	101
3.3.6 Çalışma ve sosyal güvenlik Bakanlığı	101
3.3.7 Sanayi ve ticaret Bakanlığı	102
3.3.8 Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı (Tarım işletmesi, Envanteri, Tarımsal ürün ve hizmet kaydı).....	103
3.3.9 Tapu ve Kadastro Birimi (Gayrimenkul kaydı)	104
3.3.10 Maliye Bakanlığı (Kamu gelirleri ve harcamalarının kaydı)	104
3.4 SİSTEMİN ÇALIŞMA MEKANİZMASI.....	105
3.4.1 Gerçek kişi kaydı	105
3.4.2 Tüzel kişi kaydı (işletme kaydı).....	107
3.4.2.1 Üretim işletmeleri	107
3.4.2.2 Diğer işletmeler (İthalat, Dağıtım, ticaret, hizmet).....	109
3.4.3 Ürün ve Hizmetlerin kaydı.....	110
3.4.4 Çalışanların kayıt edilmesi (İstihdam)	111
3.4.5 Satış İşlemlerinin Gerçekleşmesi	111
3.4.6 Vergi Tahakkuku ve Tahsili.....	113
3.4.7 İş Kurumu	113
3.4.8 Sosyal Destekler.....	114
3.5 SİSTEMİN SAĞLAYACAĞI FAYDALAR.....	114
3.5.1 Ekonomik ve Mali Faydalar.....	114
3.5.2 Sosyal Faydalar	115
3.5.3 Hukuki Faydalar.....	116
SONUÇ.....	117
EKLER.....	122
EK 1: Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) Gerçekleşmeleri.....	122
EK 2: Büyüme Hızı ve Kayıt Dışı Ekonomi Hızı (2000-2013).....	126
EK 3: Farklı Yaklaşımlara Göre Kayıt Dışı Ekonomi Nedenleri	127
EK 4: OECD Ülkelerinde Vergi Yüğü (Sosyal Güvenlik Primleri Dâhil)	128
EK 5: Vergi Gelirlerinin Ana Başlıklar İtibariyle Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (2011 Yılı).....	129
KAYNAKÇA	130

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması	7
Tablo 2: Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2004-2012).....	38
Tablo 3: Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir ve Gider Dengesi, (2001-2012)	40
Tablo 4: Yıllar İtibarıyla Vergi İnceleme Sonuçları	48
Tablo 5: 2013 yılı Vergi Türleri İtibarıyla İnceleme Sonuçları	49
Tablo 6: Vergi Türlerine Göre İnceleme Verileri	49
Tablo 7: İl KOM Birimlerinin Suç Türlerine Göre El koyma İstatistikleri (2012)....	51
Tablo 8: Yıllara Göre Ele Geçirilen Kaçak Akaryakıt Türleri ve Miktarları.....	51
Tablo 9: Kaçakçılık Yakalamaları 2011-2012 Mukayesesi	52
Tablo 10: KOM Uyuşturucu İstatistikleri	52
Tablo 11: Yolsuzluk Suçları Planlı Operasyonları (Sektörel Dağılımı-2012).....	53
Tablo 12: Türkiye’nin Saydamlık Notu ve Sıralamadaki Yeri (2008-2012).....	54
Tablo 13: İSMMMO Suç Ekonomisinin Türkiye Bilançosu	54
Tablo 14: Türkiye’de Suç Ekonomisi Büyüklüğü	55
Tablo 15: 27 Avrupa Ülkesinde kayıt dışı ekonomi boyutu (2003-2013)	58
Tablo 16: AB üyesi olmayan 4 Ülkede kayıt dışı ekonomi boyutu (2003-2013).....	59
Tablo 17: OECD Üyesi 5 Gelişmiş Ülkede kayıt dışı ekonomi boyutu (2003-2013).....	59
Tablo 18: 2008-2010 Dönemi eylem planı Amaç/Hedef Tablosu	83

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal Ekonomi İçindeki Görünümü	5
Şekil 2: İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu (2004-2013)	11
Şekil 3: Mevsim etkilerinden arındırılmış temel işgücü göstergeleri	16
Şekil 4: 4/a Kapsamındaki İş Yeri ve Sigortalı Sayıları	18
Şekil 5: 4/a Kapsamındaki İş Yeri ve Sigortalı Yüzdeleri	18
Şekil 6: Türkiye’de Varlık Dağılımında Fırsat Eşitsizlikleri	26
Şekil 7: Kayıt Dışı Ekonomi hızı ve Büyüme Hızı Karşılaştırması.....	31
Şekil 8: OECD Ülkeleri Gini Katsayısı	34
Şekil 9: OECD Ülkeleri Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı	34
Şekil 10: OECD Ülkelerinde Vergilerin Yapısı.....	38
Şekil 11: Türkiye’de Sosyal Güvence Kapsamı	39
Şekil 12: Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir ve Gider Dengesi, 2001-2012.....	40
Şekil 13: Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin GSYH’ye Oranı (2001-2013)	44
Şekil 14: Türkiye’de Kayıtlı ve Kayıt Dışı İstihdam (2004-2013)	45
Şekil 15: İş statüsüne göre kayıtlı ve kayıt dışı istihdam	45
Şekil 16: Kayıt Dışı İstihdam (2004-2013).....	46
Şekil 17: Statüye göre Kayıt Dışılık oranları (%)	47
Şekil 18: 2011-2013 yılı kesilmesi istenilen vergi tarhı ve ceza tutarları.....	48
Şekil 19: 2013 yılında 31 Avrupa Ülkesinin Kayıt Dışı Ekonomi Boyutu (%).....	57
Şekil 20: 2012 yılında 31 Avrupa Ülkesinin Kayıt Dışı Ekonomi Boyutu (%).....	57
Şekil 21: Sistem Çalışma Şeması.....	106

KISALTMALAR

ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FATF	: Mali Eylem Gücü
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GV	: Gelir Vergisi
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İSMMMOM	: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KADİM	: Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesi Projesi
KDE	: Kayıt Dışı Ekonomi
KDV	: Katma Değer Vergisi
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOM	: Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı
KV	: Kurumlar Vergisi
MASAK	: Mali Suçları Araştırma Kurulu
MIMIC	: Çoklu Gösterge Sonuç Modeli
OECD	: Ekonomik İşbirliği Kalkınma Örgütü
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TI	: Uluslararası Şeffaflık Örgütü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VDK	: Vergi Denetim Kurulu
VEDOP	: Vergi Dairesi Otomasyon Programı
VUK	: Vergi Usul Kanunu
WB	: Dünya Bankası
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YAE	: Yolsuzluk Algılama Endeksi

GİRİŞ

Doğanın gereği yaşama dair evrende her ne varsa mutlaka bir denge gerektirir. Denge her bilim dalında veya bilimsel doğruluğu henüz kanıtlanmayan kuramlarda bile ideal yaşamın olması gereken normal hali olarak kabul edilmiştir. Ekonomi bilimi özeline indirgeyecek olursak ekonomik sistemlerde makro ve mikro ekonomik konularda kabul edilebilir bir denge olmalıdır. Bu denge halinin var olup olmadığını teyit edebilmek için ise üretilen mal ve hizmetlerin, elde edilen ücretin, karın, faizin ve sahip olunan doğal kaynakların tamamının ölçülebiliyor, üretim ve tüketim dengesinden hareketle ihtiyaçların tam olarak hesaplanabiliyor olması gerekmektedir. Bu ölçümler neticesinde bireysel ve toplumsal ihtiyaçların, harcamaların tespit edilerek yerine getiriliyor olması gerekmektedir.

Ayrıca bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam kalitesinin artırılması, elde edilen gelirin adil bir şekilde dağıtılması, sahip olunan üretim faktörlerinin tamamının kullanıldığı etkin bir üretim seviyesine ulaşılması tüm ekonomik faaliyetlerin ölçülebiliyor olması durumunda gerçekleştirilmektedir. İktisat biliminin temel varsayımlarından biri olan rasyonel insan tanımlaması gereği bireyler veya işletmeler karını veya gelirini maksimize, maliyetlerini veya giderlerini minimize (Toplam fayda maksimizasyonu) etmek istemektedir. Bireyler veya işletmeler elde edilen toplam faydanın maksimize edilmesi güdüsüyle; gerçekleştirdikleri üretim, tüketim, istihdam, gelir gibi ekonomik faaliyetlerin bir kısmını veya tamamını kayıt dışı bırakarak devlete verilmesi gereken vergi, pirim, katılım payı gibi ödemelerden tamamen veya kısmen kaçınmaktadırlar. İşte bu şekilde ölçülmesi mümkün olmayan aynı zamanda sebep olduğu bozucu ve bozguncu etkileri nedeniyle ödün vermeden mücadele edilmesi gereken, sistemli ekonomik yapılarda gerekli önlemlerin alınması ile tamamen çözülebilecek kayıt dışı ekonomi sorunu ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışılık olgusu sadece vergi ve benzeri yükümlülüklerden kaçınmak olarak değil üretimi, dağıtımı, ticareti yasak olan ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi olarak ta karşımıza çıkmaktadır.

Kayıt dışılık sorunu yaşamın ekonomik, sosyal ve diğer boyutlarında da ortaya çıkan ve normal olmayan bir durumu ifade eden çok yönlü bir olgudur. Çok yönlü bu

olgunun, ekonomik dengelerin tesisi ve sürdürülebilir kalkınma için ortadan kaldırılması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomi sorunu ve yol açtığı tüm bozucu ve bozguncu etkilerinin tamamen ve geri dönüşsüz olmak üzere bertaraf edilmesi, ortadan kaldırılması hususu bu çalışmanın gerekçesidir.

Hayatın her anında farkında olmasak bile eşitlik ve/veya denge arayışını sürdürürüz. Tam kayıtlılık tesis edilemediği sürece bu denge halinde olup olmadığımızı bilme imkânımız olamaz. Tam kayıtlı toplum ya da tam kayıtlı ekonominin tesis edilmesi denge arayışımıza en önemli katkıyı gerçekleştirecektir. Bu nedenle çalışmamızın ana amacı tam kayıtlı ekonomiyi tesis etmektir.

Bu çalışma “Tam kayıtlı ekonomiye geçiş mümkündür.” tezine dayanmaktadır. Çalışma metodumuz kütüphane, internet araştırması ve önceki yıllarda yayınlanmış tezlere ve yazarın özgün fikirlerine dayanmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kayıt dışı ekonominin tanımı, sınıflandırılması, nedenleri, ekonomi üzerindeki etkileri incelenecektir. Kayıt dışılığın nedenleri konusunda literatürde yer alan nedenlerin farklı bir tasnifi yapılmıştır. Bu şekilde kayıt dışılığın ortaya çıkışının daha iyi anlaşılabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise kayıt dışı ekonominin Türkiye ve OECD ülkelerindeki tahmini boyutları ile birlikte Türkiye’de kayıt dışı ekonomi ile mücadele planları ve sonuçları incelenecektir. Bu bölümde sadece vergi kaybına neden olan kayıt dışılık değil aynı zamanda toplumsal bütünlüğü ve huzuru tehdit eden suç ekonomisi boyutlarına da yer verilerek kayıt dışılığın bir bütün olarak ele alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde kayıt dışılık sorununun bütün yönleriyle çözümünde tam başarıyı hedefleyen özgün bir makroekonomik sistem önerisi yazar tarafından kaleme alınacaktır.

Sonuç bölümünde ise önceki bölümlerde yer alan konular özetlenecek, bulguların değerlendirilmesi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ TANIMI, SINIFLANDIRILMASI NEDENLERİ ve ETKİLERİ

Bu bölümde KDE sorununu/olgusunu sadece ekonomik olarak değil sosyal yaşamın bir sorunu olduğu gerçeğinden hareket ederek tanımaya, kavramaya ve anlamlandırmaya çalışacağız. KDE olgusunu otaya çıkaran nedenleri literatürde olduğundan farklı bir şekilde sınıflandırarak daha anlaşılabilir bir bütünlük elde edilmeye çalışılmıştır. Sosyal gerçeklik olarak bireyin tüm düşünsel (istem) faaliyetlerinin bir arada değerlendirilme zorunluluğu ile literatürde yer almış sosyolojik ve ekonomi yazınlarından yararlanılarak bu olgu ile ilgili farklı bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır. Nedenler kısmının iyi bir çalışma ile doğru bir şekilde ortaya konulması gizemli ve çözümsüz görünen KDE sorununun daha net anlaşılmasını ve çözümü noktasında yapılması gerekenin ne olduğunu net olarak ortaya çıkarmamıza yardımcı olacaktır.

1.1 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI ve SINIFLANDIRILMASI

1.1.1 Kayıt Dışı Ekonomi Tanımı

Her ne kadar, kayıt dışı ekonominin 1970'lerin sonunda yayınlanan ve yayınlandığında önemli etkiler bırakan birkaç makale ile hızla gündeme geldiği söylene de, konuya ilişkin ilk ekonomik araştırmalar 1940'lı yılların başlarına rastlar. Ancak asıl bilimsel ilgiyi Gutmann'ın 1977'de yayınlanan makalesi ile çekmeye başlamıştır. Bu nedenle 1980'lere kadar kayıtdışı ekonomi uluslararası bir olgu olarak kabul edilmemiştir. Kayıt dışı ekonomiye ilişkin ilk uluslararası konferans 1983'te Almanya'nın Bielefeld eyaletinde yapılmıştır. Tanımsal sorunlar hakkında genel ilkelere varmak, konferansın temel amaçlarından biri olmasına rağmen katılımcılar bir konsensüse varamamışlar ve çok farklı tanımlamalar kullanılmıştır. (Çetintaş ve Vergil, 2003: 15-16)

Genel kabul görmüş bazı yazarlara göre kayıt dışı ekonomi şöyle tanımlanmıştır:

Kayıt dışı ekonomi; ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alış/satış) devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır (Altuğ, 1994: 5).

Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerle ilgili kayıtların tutulmaması olarak nitelendirilen kayıt dışı ekonomi, kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyetlerdir. (SARILI, 2002)

“Kayıt dışı ekonomi; Bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) hesaplarını elde etmede kullanılamayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür” (Derdioyok, 1993: 54).

“Suç teşkil etsin veya etmesin, belgeye hiç bağlanmamış veya içeriği kısmen veya tamamen gerçeği yansıtmayan yanıltıcı belgelerle gerçekleştirilen ve bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin de edilemediği için GSYH hesaplarına dahil edilemeyen devletin bilgisi ve kayıtları dışında yürütülen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü” (Savaş, 2009: 53).

Bununla birlikte bazı yazarlar çalışmaların da konunun ağırlıklı olarak ele aldıkları boyutuna göre farklı tanımlamalarda bulunmuşlardır. Ilgın, (2002:145) KDE GSMH vergi ve istihdam açısından şu şekilde tanımlamıştır. “GSMH açısından kayıt dışı ekonomi; tanım olarak GSMH hesapları içinde olmasına rağmen kapsanamayan üretim ve gelirlerin büyüklüğünü, vergi açısından; vergilenmesi gerektiği halde çeşitli sebeplerle vergi yetkililerinden gizlenen ve denetlenemeyen gelirleri, istihdam açısından; sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlı olmadan çalışan kesimleri ve toplam istihdamda gözükmeyen ve işsiz olduğu kabul edilen eksikleri ifade etmektedir.” Çolak ve Bekmez, (2007:40) otorite boşluklarını ve örgütsel eksiklikleri ön plana alan bir tanımlama yapmıştır. “kayıtlı ekonominin boşlukları kullanan herhangi bir kayıtlı örgütte kaydı olmayan, vergi ve sosyal güvenlik sisteminde (çoğunlukla) izlenemeyen, yasalar tarafından düzenlenmemiş iktisadi faaliyetler.” Bunların yanında Us (2004: 3) farklı bir noktaya dikkat çekmiştir. Kayıt dışılık ekonominin bir bölümünün kamu idaresinin kontrolü dışına çıkmasıdır. Ayrıca, yasal olmayan, hukuki ve cezai

yaptırımlar gerektiren faaliyetlerin yanında tamamen geçim sağlamaya yönelik masum olarak nitelendirilebilecek faaliyetlerin de kayıt dışı ekonomik faaliyetler kapsamına girdiği görülmektedir. Bu tanım ile Us geçim nedeniyle ortaya çıkan kayıt dışılığın masum tarafına dikkat çekmiştir.

Bu tanımlamalar neticesinde kapsayıcı ve açıklayıcı bir tanım yapacak olursak şöyle söyleyebiliriz:

Kayıt dışı ekonomi; geçerli istatistikî yöntemlere göre tahmin edilemeyen kanuni belgelerle kısmen ya da tamamen belgelendirilmediği için resmi kayıtlara girmeyen, kamu idaresi tarafından kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınamayan yasal ya da yasadışı gelir ve/veya fayda yaratıcı ekonomik işlem ve faaliyetlerin toplamıdır.

1.1.2 Kayıt Dışı Ekonomi Kavramları

Literatürde tartışılmakla beraber kayıt dışı ekonomi için çok farklı isimler kullanılmaktadır; Gayri resmi (unofficial), enformel (informal), düzensiz (irregular), paralel (parallel), ikinci (second), yeraltı (underground,), yasadışı (illegal), gizli (hidden), görünmeyen (invisible), kayıtlı olmayan (unrecorded) ve gölge (shadow) ekonomi. Birçok dilde en sık olarak kullanılan terim kara (black) ekonomi terimidir. (Çetintaş ve Vergil, 2003: 15-16) Bu çalışmanın kaynakça bölümü incelendiğinde Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda yazarların kayıt dışı ekonomi kavramını kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir.

Şekil 1: Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal Ekonomi İçindeki Görünümü

BEYAZ EKONOMİ	GRİ EKONOMİ	KARA EKONOMİ
TAM KAYITLI	KİSMİ KAYITLI	TAM KAYIT DIŞI
	YASAL FAALİYETLERİN KAYIT DIŞILIĞI	YASAK FAALİYETLERİN KAYIT DIŞILIĞI

Bu adlandırmalar ışığında kayıt dışı ekonomiyi aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi ifade edebiliriz. Literatürde yer alan farklı kayıt dışı ekonomi adlandırmalarını ve açıklamasını şekil 1 de görüldüğü gibi ifade edebiliriz. Şekil 1 de tam kayıtlı ekonomi beyaz ekonomi olarak adlandırılmıştır. Yasal faaliyetlerin kayıt dışılığı olarak karşımıza çıkan kısmi kayıtlı ekonomi gri ekonomi olarak ifade edilmiştir. Bu alan

beyazdan siyaha doğru koyulaşan bir bölge olarak tanımlanabilir. Bunun nedeni geçimlik faaliyetlerin ve yasalarla tanınan vergi istisnaları ve muafiyetleri nedeniyle bazı faaliyetlerin kayıt dışı bırakılması beyaza yakın bir renkle ifade edilebilir. Siyaha yaklaşan kısmı ise üretim konusu yasal olmakla birlikte hiç kayıtlara girmeyen boyutunu göstermektedir. Yasak faaliyetlerin kayıt dışılığı ile ortaya çıkan suç ekonomisi kara ekonomi olarak ifade edilmiştir. Hem gri ekonomi hem de kara ekonominin birlikte ifade edilmesi ile kayıt dışı ekonomi kavramı ortaya çıkmaktadır. Günümüzde kayıt dışı ekonomi kavramı son zamanlarda kamu otoritesince hazırlanan kayıt dışı ekonomi ile mücadele stratejisi planlarında olduğu gibi yasal faaliyetlerin gizlenmesi olarak algılanmaktadır. Bu nedenle konunun önemine dikkat çekmek, kamuoyunun doğru yönlendirilmesi ve mücadelede etkinliğin sağlanması için kayıt dışı ekonomi kavramı yerine Kirli Ekonomi kavramı kullanılabilir. Çünkü kaynağı ne olursa olsun kamu otoritesinden gizlenen her türlü ekonomik işlem ve faaliyet özü itibarıyla kirlenmiştir ve bu faaliyetlerin tamamından elde edilen kazanç ta kirli para veya kara para olarak tanımlanmalıdır.

1.1.3 Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması

Aydemir (1995a: 76) bu sınıflandırmayı şu şekilde yapmaktadır: Yarı kayıtlı ekonomi, Hiç kayıtlara girmeyen ekonomi, Yeraltı ekonomisi (veya yasadışı faaliyetler). Sarılı ise bu sınıflandırmanın özelliklerini şu şekilde ifade etmiştir: “Yukarıda sayılan üç unsurun ortak özelliği; gelir elde edenlerin, elde ettikleri gerçek gelirlerinin bir kısmını veya tamamını kayda geçirmiyor ve bu gelirler üzerinden de ödemesi gerekenden daha az vergi veya hiç vergi ödemiyor olmalarıdır” (Sarılı, 2002: 33). Yetim (1999: 11) ise kayıt dışı ekonomiyi sektörlere ayırarak sınıflandırmıştır. Bu sektörler; hane halkı, belge ve kayıt düzeni olmayan, düzenlemelere uymayan ve suç başlıkları ile ifade edilmiştir. Sugözü (2010: 14) ise saklı ekonomi (yarı kayıtlı ekonomi, kayıtsız ekonomi, kayıt dışı istihdam) ve yeraltı ekonomisi olarak sınıflandırmıştır.

Yukarıda yer verilen Aydemir, Yetim, Sugözü’nün çalışmalarından yararlanılarak KDE nin sınıflandırılmasını yeniden ifade etmek gerekmektedir.

Gri Ekonomi

- Geçimlik Faaliyetlerin Vergi Dışı Bırakılması (Hane Halkı Faaliyetleri)
- Muafiyet ve İstisnalar (Küçük Esnaf ve Kooperatiflerin Muafılığı)
- Vergi Kaçırma Eylemi (Dolaylı – Dolaysız Vergi Kaçırma Eylemi)
- Kayıt Dışı İstihdam (Kayıt Dışı Çalışma – Çalıştırma)

Kara Ekonomi (Yeraltı ekonomisi - Yasadışı Faaliyetler)

Tablo 1: Kayıt Dışı Ekonominin Sınıflandırılması

SINIF	ŞEKİL	SEKTÖR	ÜRETİM KONUSU ve ŞEKLİ	DAĞITIM	TİCARET	KAZANÇ	VERGİ KAYDI	VERGİ KAYBI	KAYIT DIŞI İSTİHDAM	GSYİH ETKİSİ	VERGİ AMACI
GRI EKONOMİ	GEÇİMLİK FAALİYETLERİN KAYIT DIŞILIĞI	Hane Halkı	Yasal	Yasal	YOK	YOK	YOK	YOK	VAR	VAR NEGATİF	YOK
	MUAFİYETLER İSTİSNALAR	Küçük Esnaf ve Bazı Kooperatifler	Yasal	Yasal	Yasal	Yasal	VAR	VAR	VAR	VAR NEGATİF	YOK
	VERGİ KAÇIRMA	Düzenlemelere Uymayan	Yasal	Yasa Dışı	Yasa Dışı	Yasa Dışı	VAR	VAR	VAR	VAR NEGATİF	VAR
	KAYIT DIŞI İSTİHDAM	Marjinal (Enformel)	Yasal	Yasa Dışı	Yasa Dışı	Yasa Dışı	YOK	VAR	VAR	VAR NEGATİF	VAR
KARA EKONOMİ	SUÇ EKONOMİSİ	Suç	Yasa Dışı	Yasa Dışı	Yasa Dışı	Yasa Dışı	YOK	YOK	VAR	BELİRSİZ	YOK

Bu sınıflandırmayı bazı özelliklerine göre Tablo 1 de detaylı olarak açıklayabiliriz. Tablo 1 incelendiğinde KDE iki farklı ana sınıf beş farklı şekilde beş farklı sektörde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ayrıca kayıt dışı faaliyetler işletmeler, tüketiciler, hem kamu hem de özel sektör çalışanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Görüldüğü gibi toplumun tüm kesimlerinden bireylerin farklı sektörler halinde iç içe geçmiş ekonomik faaliyetleri sonucu ortaya çıkabilen kayıt dışı ekonomi olgusu bu nedenle karmaşık ve çözümü noktasında güçlü dirençlerle karşılaşılacak büyük bir sorundur.

1.1.3.1 Gri Ekonomi

1.1.3.1.1 Geçimlik Faaliyetlerin Vergi Dışı Bırakılması (Hane Halkı Faaliyetleri)

Hane halkı sektöründe üretim konusu ve şekli yasaldir. Hane halkı sektöründe sektör tarafından üretilen mal ve hizmetler, yine bu sektör tarafından dağıtılır ve tüketilir. Bu sektörün diğerlerinden ayırt edici özelliği, üretimin ticari faaliyete konu olmaması ve bu nedenle piyasa işlemlerinin, dolayısıyla da fiyatlamanın

yapılamamasıdır. Fiyatların olmaması, burada yapılan üretimin değeri lenememesine yol açmaktadır (Sarıkaya, 2007: 4). Devletin bu faaliyetleri takip etme kayıt altına imkânı olmadığı gibi vergilendirme amacı da yoktur.

1.1.3.1.2 Muafiyet ve İstisnalar (Küçük Esnaf ve Kooperatiflerin Muaflığı)

Vergi kanunlarında belirtilen muafiyet ve istisnalar nedeniyle bazı kişilerin veya bazı mesleklerin, üretim konularının bilerek ve yasal olarak vergi dışında bırakılmaları bu başlık altında değerlendirilmektedir. Bazı vergi türlerinde birtakım sosyal ve iktisadi nedenlerle, kanunen ödenecek vergi önceden ve gelirden bağımsız olarak belirlenebilmektedir. Bu uygulamaya maruz kalan mükellef kesimi yasal olarak gelirlerini kayıt dışında bırakabilmektedir. Bu yönüyle, vergi istisna ve muafiyetleri, destekleme alımları, sübvansiyonlar, basit usulde vergileme gibi uygulamalarla mükelleflerin gelirlerinin yasal olarak kayıt dışında bırakılması bir ülkenin vergilenebilir kapasitesinin vergilenmeyen veya vergilenemeyen kısmı olarak yasal olarak vergi dışı bırakılmış ekonomiyi oluşturacaktır (Şengül, 1997: 14). Böylece yasal olarak kayıt dışı ekonomiye yol açılmış olunmaktadır. Yeni liberal dönemdeki kontrolsüzleşme ve sermaye maliyetlerini düşürmeyi hedefleyen vergi politikaları kayıt dışı ekonominin özellikle bu bölümünü büyütücü bir etkiye sahiptir (Kılıç, 2011: 9). Burada dikkat edilmesi gereken husus yapılan üretim, dağıtım ve ticari faaliyetlerin tamamı yasaldir ve bu durumda elde edilen kazanç ta yasaldir. Bu sektörde yer alan kişiler mükellef olup ekonomik faaliyetlerinin gelir idaresince belirlenen miktarı veya konusuna göre hiç vergi ödemiyor ya da çok az vergi ödüyor olmalarıdır. Marjinal sektörden ayırıcı özelliği ise marjinal sektörde mükellefiyetin olmaması ve üretim konusu haricinde tüm faaliyetler ve elde edilen gelirin yasa dışı olmasıdır.

1.1.3.1.3 Vergi Kaçırma Eylemi (Dolaylı – Dolaysız Vergi Kaçırma Eylemi)

Yasal faaliyetlerin gizlenmesi nedeniyle ortaya çıkan kayıt dışılık olgusunun marjinal sektör, düzenlemelere uymayan mükellefler ve tüketicilerin ekonomik faaliyetlerini kamu otoritesinin bilgisi dışında tutması nedeniyle oluştuğunu ifade edebiliriz.

Marjinal (Enformel) sektörde hane halkı sektöründen farklı olarak üretim ve istihdam ile kazancın olmasıdır. Ancak bu sektörde gerçekleşen ekonomik faaliyetler çok yaygın olmakla birlikte takibi, denetimi ve kayıt altına alınması oldukça zordur.

Marjinal sektörün ortaya çıkma nedeni ve çeşitli örnekleri Dpt nin 2001 yılında yayınlanan özel ihtisas komisyonu raporunda şu şekilde ifade edilmektedir. “Gelişmekte olan ülkelerde, yeni istihdam yaratma olanaklarının sınırlı olması, çoğunlukla düşük eğitim seviyesine sahip ve kayıtlı sektörde istihdam edilemeyen işgücünün; piyasaya giriş ve çıkışın kolay olduğu, herhangi bir eğitim ya da uzmanlık gerektirmeyen, büyük miktarda sermayeye ihtiyaç duyulmayan, kurumsallaşmamış evde çalışma, fason üretim, işportacılık, simitçilik, pazarcılık, su satıcılığı gibi işlerin yapıldığı informal sektörde istihdamına neden olmaktadır(DPT, 2001:46).” Devlet marjinal sektörde meydana gelen ekonomik işlemleri kayıt altına almak ve vergilendirmek istese de DPT’nin raporunda belirtilen zorluklar nedeniyle kayıt altına alınamamaktadır.

Vergi mükelleflerinin faaliyetlerini beyan etmeyerek veya eksik beyan ederek, yani vergi kaçırmak yoluyla, ya da vergi istisna ve muafiyetleri yoluyla kanunen vergi dışı bırakıldıklarından, yasalardaki boşlukları kullanmaya çalışarak, yani vergiden kaçınmak suretiyle, kısmen ya da tamamen vergi dışı kalmaları bu tür kayıt dışılığa yol açar (Kılıç, 2011: 8). DPT (2001: 32) ÖİK raporuna göre Türkiye’de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önemli bir kısmının vergi idaresinde kaydı bulunan ancak defter ve belgelerindeki ticari faaliyetlerinin bir kısmı yer almayan yükümlüler tarafından yapıldığı ve bu gruba girenlerin sayısının tamamen kayıt dışı çalışanlara göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir.

Şengül (1997: 9) çalışmasında vergi dışı kalma, eksik vergileme ve tümüyle vergi dışı bırakılma, temelde şu durumlarla ilgili olabileceğini söylemektedir:

- “- Yasal iktisadi faaliyetin vergi idaresinin bilgisi dışında kalması, yani hiç vergi mükellefi olmama hali,
- Vergi mükellefi olduğu halde eksik vergi ödeyenler,
- Vergi istisna ve muafiyetleri ile daha az vergi ödeme veya hiç vergi ödememe,
- Vergi yasalarının düzenlenmesi sırasında sonuçlarının iyi hesap edilememesi yüzünden ortaya çıkan vergi kayıpları veya aşırı vergileme ve bunun sonucunda oluşan vergiye karşı direnç,
- Vergi idaresinin siyasi etkiye açık olması, vergi idaresince vergi denetiminin geliştirilmesinin ihmali, kamu kurumları arasında eşgüdüm noksanlığı,

- Vergi sisteminin tüm kesimleri kapsayıcılığını ve homojenliğini yitirmesi, gelir ve gider vergilerinin mahiyet olarak aynılaşması ve aynı gelir üzerinden farklı adlarla vergi alınması, adı vergi olmayan mali yükümlülüklerin yaygınlaşması,
- Kamu harcamalarında verimsizlik, usulsüzlük, yolsuzluk ve denetimsizliğin artması, devletin temel işlevinin vergi toplamadan borçlanarak harcama yapmak olarak anlaşılmasının giderek kabul görmesi ve anlaşılması.”

1.1.3.1.4 Kayıt Dışı İstihdam (Kayıt Dışı Çalışma – Çalıştırma)

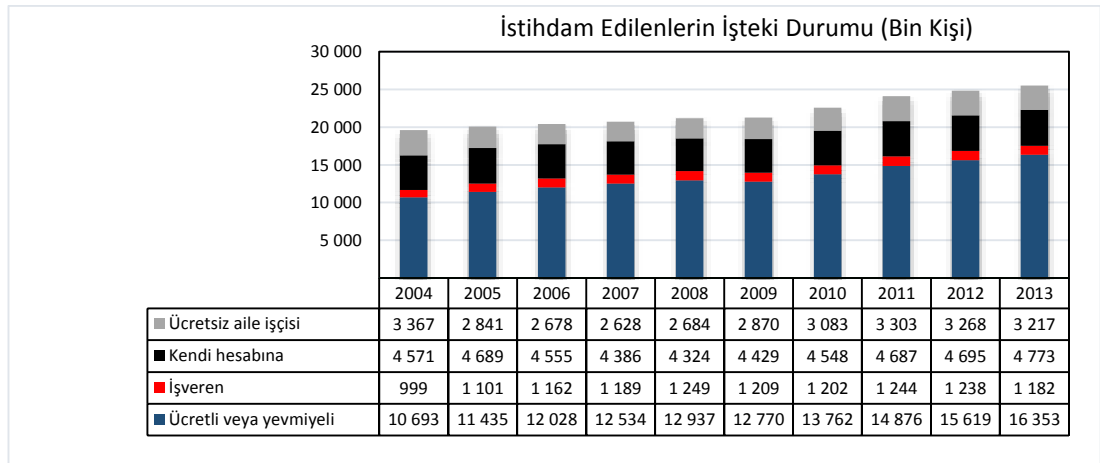
Kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansıyan yüzü kayıt dışı istihdamdır. Kayıt dışı istihdam; Kendi adına ya da bağımlı çalışanların çalışmalarının ve/veya elde ettikleri ücret ve kazançların ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına (vergi dairesi, sosyal güvenlik kurumları vb.) hiç bildirilmemesini ya da gün veya ücret olarak eksik bildirilmesini ifade eder. (Kadim, 2006: 1)

KDE nin bütün sınıf ve sektörlerinde var olan kayıt dışı istihdam sorunu ağırlıklı olarak bu başlıkta ele alınan ekonomik faaliyetlerini yasa dışı olarak kayıt dışı bırakma eğiliminde olan mükellefler tarafından ortaya çıkarılmaktadır. Çünkü ekonomik işlemlerin üretim, dağıtım ve ticaret aşamalarında başka kişilerin emeğine ihtiyaç duyan kayıtlı mükellefler bu faaliyetleri sonucu hiç vergi vermemek veya daha az vergi vermek istemeleri gibi istihdam ettikleri kişileri de kayıt dışı bırakarak sosyal güvence primlerinden kaynaklanan maliyetleri azaltmak veya ortadan kaldırmak istemektedirler. İşverenler bu maliyetlerden kısmen veya tamamen kurtulmak için iki farklı yöntemle başvurmaktadırlar. Bunlardan birincisi, işverenlerin çalıştırdıkları işçilerin maaşlarını tamamen kayıt dışında tutarak istihdam üzerindeki maliyetlerden tamamen kurtulmalarıdır. İkincisi ise, çalıştırılan işçilerin maaşlarını asgari ücret üzerinden göstererek ücret farkını açıktan vermek suretiyle söz konusu maaşlar üzerinden daha az vergi, sigorta ve benzeri kesintilerin ödenmesiyle istihdam üzerindeki maliyetlerden kısmen kurtulmalarıdır (BULUT, 2007: 121). Ayrıca şehirlerde geçim zorlukları nedeniyle emek arz eden kadınların esnek çalışma saatlerine göre iş aramaları, sürekli çalışma isteğinde olmamaları ve evden çalışma modelleri sebeplerinden kaynaklanan kayıt dışılığın oluştuğunu ifade edebiliriz.

Yereli, Karadeniz (2004: 3-11) kayıt dışı istihdamın şu şekillerde ortaya çıktığını ifade etmiştir:

- “• Çalışanların çalışmalarının ilgili kamu kurum/kuruluşlarına bildirilmemesi,
- Çalışanın çalışmalarının ücret olarak eksik bildirilmesi,
- Çalışanın çalışmalarının gün olarak eksik bildirilmesi,
- İkinci bir işte çalışıp bu işyerindeki çalışmaların bildirilmemesi,
- Deneme süresi gerekçesiyle kayıt dışı çalıştırma,
- Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) bildirilip, vergi dairesine bildirilmeyen ücretliler,
- Kendi iradesiyle kayıt dışı çalışan ücretliler,
  - Yabancı Kaçak işçiler
  - Çocuk işçiler
  - Kayıt dışında çalışan emekliler
  - Yetim aylığı alarak kayıt dışında çalışanlar
  - Malullük aylığı alıp kayıt dışı çalışanlar
  - İşsizlik ödeneği alıp kayıt dışı çalışanlar”

Şekil 2: İstihdam Edilenlerin İşteki Durumu (2004-2013)

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İşteki Durumu (Erişim:04.04.2014)

Şekil 2 incelenecek olursa 2004 yılından 2013 yılına kadar istihdamın arttığını ve bu artışın en fazla ücretli ve yevmiyeli çalışanlar grubunda kümелendiği

görülmektedir. Ücretli ve yevmiyeli çalışma ise kendisi adına değil bir başkası adına çalışmayı ifade eder.

1.1.3.2 Kara Ekonomi (Yeraltı ekonomisi - Yasadışı Faaliyetler)

Yeraltı Ekonomisi; “piyasa kanalı ile arz ve talebin oluştuğu, ancak, sağlık, güvenlik, ahlak gibi nedenlerle üretim ve pazarlanması yasaklanmış veya sıkı denetim altına alınmış malların gizlice üretim ve pazarlanması sonucu oluşan ekonomidir (Özsoylu, 1999: 1).”

Kılıç’ın (2011: 8) Aydemir’den aktardığına göre kayıt dışı ekonominin önemli bir unsuru olan yeraltı ekonomisiyle mücadelede amaç bu tür faaliyetlerden sağlanan gelirin vergilendirilmesi değil, doğrudan o faaliyetin sona erdirilmesidir.

Kayıt dışı ekonominin diğer bir şekli olan yasa dışı faaliyetler toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği kanunen yasaklanmış faaliyetlerdir. Kayıtlı ekonomik faaliyet olarak yürütülmesi yasaklanmış olan faaliyetler doğal olarak kayıt dışı faaliyetlerdir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespit edilmesi halinde ilgililer sadece vergi cezaları ile cezalandırılırken, yasa dışı faaliyetleri yapanlar vergi cezalarından ayrı olarak ilgili kanunlardaki hapis ve para cezaları ile cezalandırılırlar (Sarılı, 2002: 33). Daha çok kamu düzenini ilgilendiren ve devletin güvenlik güçlerinin uğraşı alanı içinde olan bu faaliyetleri, silah, uyuşturucu, kıymetli maden ve tarihi eser kaçakçılığı, kalpazanlık, sahte pasaport, vize ticareti, gayri yasal iş takibi, çek-senet tahsilâtı, tefecilik, rüşvet, kadın ticareti, insan ticareti ve organ ticareti olarak saymak ve bu sayılanları artırmak mümkündür (Aydemir, 1994: 14).

Bu sorunun bir başka boyutuna ise Çolak (2001: 196) şu şekilde dikkat çekmektedir. Esas itibarıyla, kanunların suç saydığı fiillerin -öncül suçlar vasıtasıyla- işlenmesinden elde edilen para veya para yerine geçen evrak ve senetleri mal veya gelirleri ve bir para biriminden diğerine çevrilmesi de dâhil olmak üzere elde edilen her türlü ekonomik menfaat ve değeri kara para olarak tanımlamak mümkündür ve kayıt dışı ekonominin var olduğu ülkelerde yaygın olduğu bir gerçektir. Yeraltı ekonomisi ile elde edilen para bu ekonomik faaliyetlerin üretimi, dağıtımı ve

ticaretinin tamamının yasa dışı olması nedeniyle kazancında yasa dışı olduğunun vurgulanması açısından kara para olarak ifade edilmektedir.

1.2 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ

1.2.1 Farklı Yaklaşımlar

KDE yi ortaya çıkaran nedenlerin neler olduğu uzun zamandır tartışılan bir olgu olduğu için bu konuda farklı yaklaşımlarda geliştirilmiştir. Bunlardan biri Kılıç'ın (2011: 15) çalışmasında ifade ettiği gibi Bütüncül Yaklaşımlar ve Kısmi Yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar meseleyi tercih edilen ekonomik sistemler üzerinden değerlendirmekte ve nedenlerini kendi okullarının bakış açılarına ve temel teorilerine göre ifade etmektedirler. “Bütüncül yaklaşım kapitalist ekonomilerde kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışının sistemik bir zorunluluk olduğu ve bu nedenle, sistem içi çözümler üretmeye çalışmanın onu ortadan kaldıramayacağını, olsa olsa mahiyetini değiştireceği varsayımlarına dayanmaktadır. Marksist ve Yapısalcı ekoller bütüncül yaklaşımın dayanağıdır. Kısmi yaklaşıma göre ise kayıt dışı ekonomi sistemik anlamda geçicidir ve sistem içinde gerekli ayarlamalar ile ortadan kaldırılabilecek bir olgudur. Bu çerçevede kayıt dışı ekonominin nedenlerinin de sistemin kendi dinamiklerinden değil, kurumsal, denetimsel ve yönetsel bir takım aksaklıklardan kaynaklandığı ileri sürülür. Neo-klasik ve kurumsalcı okullar kısmi yaklaşımın temelini oluşturmaktadır (Kılıç, 2011: 15)”.

Kısmi yaklaşımlara göre nedenler İktisadi Nedenler, Mali ve Vergisel Nedenler, Kurumsal ve Yasal Nedenler başlıklarında ifade edilmektedir. Bu sistem içi aksamalar ortadan kaldırılırsa kayıt dışılığında ortadan kalkacağı iddia edilmektedir. Bu yaklaşımların kayıt dışı ekonomi konusunda ifade ettikleri eleştiri ve savunmaları çalışmanın sonunda yer alan EK 3'te özet olarak verilmiştir.

KDE konusunda yapılan çalışmaların ağırlıklı bölümü Kısmi Yaklaşımlar çerçevesinde sorunu ele almakta ve belirtilen başlıklarda nedenler ifade edilmektedir. Yazılan ve yayımlanan birçok kitap, tez, makale ayrıca uygulanan stratejik planlarda bireylerin veya işletmelerin ekonomik faaliyet ve işlemlerini kamunun denetimi

dışında tutmasının en önemli nedenleri olarak “gelir dağılımı, enflasyon, vergi yükü, vergi direnci, vergi kaçırma arzusu, yetersiz denetim, gelişmişlik düzeyi” ileri sürülmektedir. İktisat biliminin genel kabul gören en temel yaklaşımlarından biri olan “insan rasyonel bir varlıktır” koşuluna göre emek sahibi veya girişimci olan herkes karını veya gelirini maksimize, giderlerini ya da maliyetlerini minimize etmek isteyeceğinden dolayı ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettiği gelirini devletle dahi paylaşmak istemez. Dolayısıyla kayıt dışılığın en önemli iki ana nedeni “1-) gelir maksimizasyonu” “2-) Maliyet minimizasyonu” (toplam fayda maksimizasyonu) olarak açıklanmalıdır. Bununla beraber bu iki neden kayıt dışılığın ortaya çıkması için yeterli değildir. Kişilerin bu istekleri (güdüleri); sosyal yapının bozulması, sosyal çatışma halinin ortaya çıkışı (reel kesim kaynaklı), kamu otoritesinin organizasyon ve denetim eksikleri (kamu kesimi kaynaklı), adalet mekanizmalarının bozulması (haklı dayanak) durumunda gerçek davranışa dönüşerek kayıt dışılığı ortaya çıkarmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde tarafımızdan yeniden oluşturulan tasnife göre kayıt dışı ekonominin nedenleri açıklanacaktır.

1.2.1 EKONOMİK SİSTEM VE YAPI (KAMU KESİMİ KAYNAKLI)

1.2.1.1 Kamusal Örgütlenme ve Denetim Eksikliği

Devlet; yönetim şekli ve yapısı ne olursa olsun halkı temsilen halk adına toplumun genel kamu düzenini (adalet, emniyet, savunma) sağlayan, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için vergi toplayan ve kamu harcamalarını gerçekleştiren, diğer devletlerle kendi halkının çıkarları ve refahı doğrultusunda diplomatik faaliyetler yürüten ve halkın diğer taleplerine (eğitim, sağlık, üretim, tüketim, istihdam, fiyat istikrarı, sosyal güvenlik) cevap vermeye çalışan büyük bir toplumsal organizasyondur. Buna ülkede yaşayan birey sayısı yani nüfusu da dâhil edersek nedenli büyük ve karmaşık ilişkilerden örülü bir yapı olduğu daha da iyi anlaşılmaktadır. Şüphesiz her devlet tabiiyetinde bulunan her bireyin refahını artırabilmek ve güvenliğini temin edebilmek için çok iyi organize olmak zorundadır. Güncel yaşam koşullarında bile egemen devletlerin varlığının devam etmesi ve diğer toplumlar üzerindeki sosyal ve ekonomik yönetim baskıları nedeniyle bu organizasyon ve etkinliği çok daha fazla önem arz etmektedir. Geçmişten günümüze toplumsal değişimler ve uluslararası hukuk nedeniyle şiddet ve sömürge düzeni şeklindeki

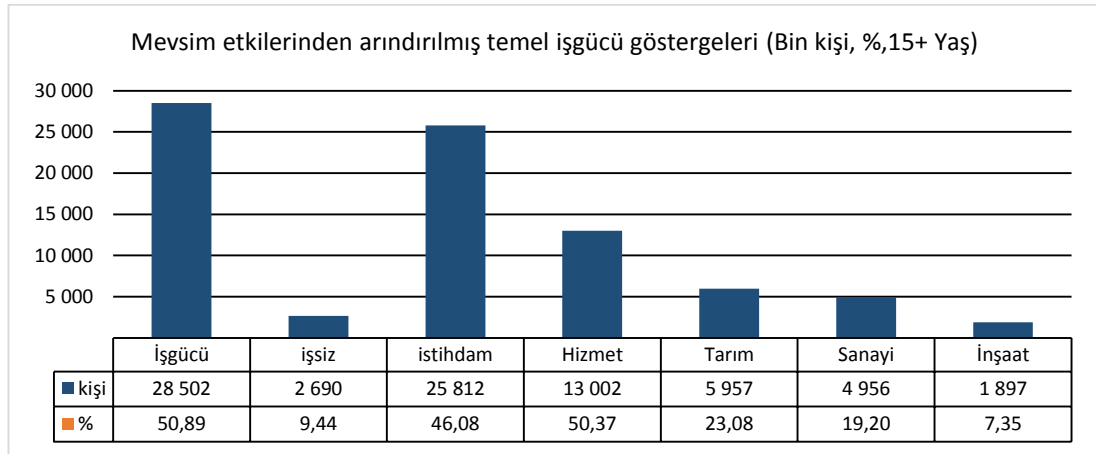
egemenik baskılar artık yerini ekonomik tabanlı siyasal krizler (Ekonomik İstikrarsızlık, işsizlik, enflasyon, yolsuzluk gibi) yaratılarak ulusal yönetimlerin belirlenmesi şeklindeki egemenik baskılara dönüşmüştür. Neo liberal iktisat politikalarının 1990 ve sonrasında hâkim iktisat sistemi olarak yerleşmesi ve küreselleşmenin karşı konulamaz şekilde ilerlemesi yine neo-liberal ekonomik politikalar nedeniyle devletlerin tam kamusal hizmet üretimi dışında sınırlandırılması tam bağımsızlık ilkesini zedelemiş ve ülkeye özgü politikaların uygulanmasını engellemiştir. Devletler halkın faydasını korumaktan daha ziyade küresel ölçekte üretim yapan şirketleri ve finans kuruluşlarını korumak zorunda bırakılmıştır. Bu kadar büyük bir organizasyon ve güncel koşullarda içsel ve dışsal olarak pek çok etkenle ve işlemle gerçekleşen ekonomik ve sosyal faaliyetlerin idare edilebilmesi için çok iyi çalışan kamusal örgütlenmeye ihtiyaç vardır. Kamusal örgütlenmenin tam bağımsızlıktan kaynaklanan ve halkının fayda ve refahını gözetten politikalar üretmesi ve her bir faaliyeti denetlemesi gerekmektedir. Türkiye gibi henüz gelişme yolunda olan ülkelerin kamusal örgütlenmede kurumlar arası iletişimsizlik/kopukluk ve farklı uygulamaları KDE nin ortaya çıkmasına uygun yol/yöntem hazırlamaktadır.

Ülkelerin ekonomik yapısı (sanayi, tarım, hizmet) kayıt dışılığın ortaya çıkması ve sürekliliğinde önemli bir role sahiptir. Gelişme yolunda olan ülkelerin ekonomik yapısı ağırlıklı olarak tarım veya hizmet sektörlerinde kümelenmiştir. Bu sektörlerin yeterince denetimi ve kayıt altına alınması ise mevcut imkânlarla çok zordur. Bu zorluk hem işyeri adedinin sayıca çokluğundan hem de bu işletmelerin büyük çoğunluğunun istihdam kapasitelerinin birkaç kişiden ibaret olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik yapının bu denli düzensiz, dağınık ve çok bölünmüş yapısı devletin üretim kaynaklarının kontrolünü ve organizasyonunu imkânsız hale getirmekte kayıt dışılığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Neo-liberal iktisatçılara göre üretim kaynaklarının organize edilmesi devlete ait bir görev olarak görülmesine de gelişme yolundaki ülkelerin kısa zamanda kalkınabilmesinin yolu bu etkin kontrol ve organizasyondan geçmekte olduğuna inanmaktayız.

Ekonomik işlemlerin kayıt edilmesi, ekonominin gelişmişlik düzeyi ile yakından ilgilidir. Üretim ve tüketimin aile için yapıldığı, pazar ekonomisine geçmemiş, para kullanımının sınırlı olduğu tarım ekonomilerinde, ekonomik

işlemlerin kaydının tutulması gereklilik arz etmez. Ancak kayıt sisteminin esas gelişimini sağlayan sanayileşmedir. Oysa sanayileşme sürecine daha geç giren az gelişmiş ülkelerde, hem istihdam hem de gayri safi milli hasıla içinde tarımın payı büyüktür. Bu payın büyüklüğü küçük işletmeciliğin yaygın olmasıyla birleştiğinde kayıt ve belge düzeninin yerleşmesini engelleyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. (Toptaş, 1997: 20)

Şekil 3: Mevsim etkilerinden arındırılmış temel işgücü göstergeleri (Aralık 2013)

Kaynak: TÜİK, Mart 2014, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, [Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri](#) (Erişim:04.04.2014)

Kırbaş kamu kurumlarının ve ekonomik yapının önemini şu şekilde ifade etmiştir: “Ekonomik politikalar, ekonomik istikrarsızlık ve krizler kayıt dışılığa yol açan önemli bir neden olarak karşımıza çıkıyor. Ekonomileri sağlam, kurumları yerleşmiş, enflasyonları kontrol edilebilir durumda veya çok düşük düzeylerde olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutlarının çok ufak rakamlarda olduğunu görüyoruz (Kırbaş, 1995: 13).”

Gelişme yolundaki ülkelerde karşılaşılan bir diğer sorun ise iş yeri açma ve kapatmada karşılaşılan karmaşık bürokratik işlemler, karmaşık vergi mevzuatı, defter tutmanın yüksek maliyetleri (noter, muhasebe) gibi nedenlerle kayıtlı çalışmadan kaçınma davranışıdır.

Ayrıca kamu otoritesinin hantal bürokratik yapısı piyasanın hızına yetişememektedir. Başta teknolojik gelişmeler olmak üzere değişen piyasa koşullarına ayak uydurulamaması örneğin e-ticaretin 2000’lerin henüz başında ortaya çıkmasına

karşın aradan geçen uzun zamanda yasal ve vergisel önlemlerin hayata geçirilememesi bu durumun ispatı niteliğindedir. Devletin bu ve benzeri dinamik piyasa işleyiş sürecini takip edememesi ve alınamayan önlemlerden dolayı kayıt dışılığın ortaya çıktığını görmekteyiz.

1.2.1.2 Ödeme Araçlarının Çeşitliliği

Ödeme araçlarının çeşitliliği ve birden fazla para cinsinde ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilebiliyor olması da kayıt dışılığa yol açan nedenlerden biridir. Piyasada aynı anda birden fazla paranın bulunması döviz kurları üzerinde de baskılara neden olarak spekülative kazançların önünü açmaktadır. Spekülative finansal kazançlar reel sektör karlılığının azalmasına ve üretimin daralmasına yol açtığı için kayıt dışılığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kayıt dışı ekonomide genel olarak nakit para kullanımının daha çok tercih edildiği kabul edilmektedir. Faaliyetlerin nakit para ve takas yoluyla yapılması ödeme delillerini ortadan kaldırmaktadır. (Gib, 2009: 16) Özellikle nakit ödemelerin daha çok kullanıldığı ekonomik sistemlerde faaliyetlerin takibi zorlaşmakta denetimsel olarak güçlükler yaşanmaktadır. Bu zorluklara takas gibi aynı mal transferleri de dahil olarak kayıt dışılığın denetiminin daha da zorlaştığı görülmektedir.

1.2.1.3 Eksik Piyasa Koşulları ve Haksız Rekabet

Eksik piyasa koşulları reel kesim kaynaklı görünse de bireylerin sektörün tamamını değerlendirebilme, ihtiyaç tespiti ve üretim organizasyonu gibi her şeyi bilme değerlendirme ve üretim araçlarını hangi oranlarda ve miktarlarda kullanacağı ve üretimi nasıl maksimum yapacağı gibi makro perspektiften yoksun olması ya da gerekleri gibi organize olamaması eksik piyasa koşullarına neden olmaktadır. Bu durumu ortadan kaldırabilmek için kamu otoritesinin düzenleme gücüne ihtiyaç vardır. Kamu otoritesi organizasyonu gerekli olan araştırma, projeksiyon ve fizibilite çalışmaları ile hangi alanda yatırıma ihtiyaç duyulduğu, arz yetersizliklerinin neler olduğu, varsa ithalat yerine iç üretimle hangi taleplerin karşılanabileceği gibi durumlarda piyasa oyuncularını organize ederek gerekli finansman koşullarını sağlamalıdır. Günümüz şartlarında kamu otoritesinin bu görevleri yapamıyor olması piyasa oyuncularının yanlış kararlar alarak yatırıma ve/veya üretime yönelmesi finansman sorunları da eklendiği zaman tam bir kısır döngüye dönüşmektedir. Üretilen

ürünlerin doğru taleplere cevap vermemesi ya da aynı iş kolunda çok fazla yatırım ve üretimin olması bazı ürünlerde arz fazlasına bazı ürünlerde talep fazlasına neden olmaktadır. Bu durum üreticinin ürettiği ürünü satması gereken fiyattan satamaması demektir ve üreticiyi daha fazla finansman ihtiyacına zorlamaktadır. KDE bu durumda kendini göstererek gerekli finansmanı en uygun maliyetlerle karşılanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı üreticilerin KDE yönelmesi durumunda aynı veya etkileşimli sektörlerde bulunan diğer firmalara karşı haksız rekabet doğurduğu için diğer üreticiler içinde kaçınılmaz olarak uygulanması gereken bir finansman yöntemi haline gelmektedir.

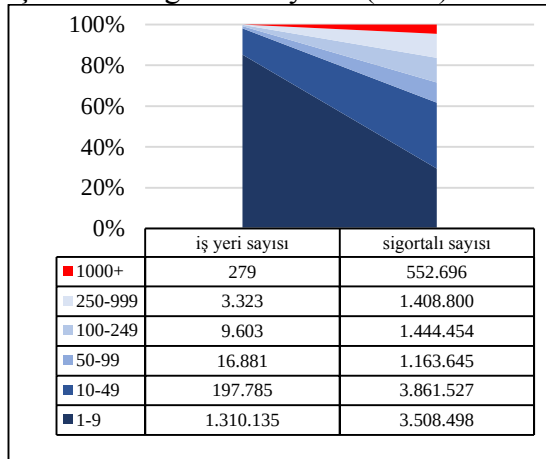
Bakanlar Kurulu'nun 4 Kasım 2012 tarihli 28457 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan yönetmeliğine göre Kobi kriterleri şu şekilde belirlenmiştir:

Mikro işletme 1-9 kişi istihdam eden yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 1 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmelerdir.

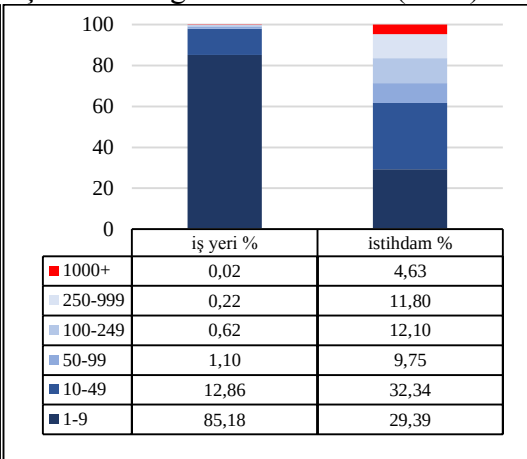
Küçük işletme 10-49 kişi istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 8 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmelerdir.

Orta büyüklükteki işletme 50-249 kişi istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 40 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmelerdir.

Şekil 4: 4/a Kapsamındaki İş Yeri ve Sigortalı Sayıları (2012)

Şekil 5: 4/a Kapsamındaki İş Yeri ve Sigortalı Yüzdeleri (2012)

Kaynak 1: Çalışma Bakanlığı, <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/csgeb.portal?page=istatistik>, Çalışma Hayatı İstatistikleri (2012) (Erişim: 04.04.2014)

Kaynak 2: Kosgeb, <http://kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Haberler.aspx?ref=606> (Kobi nitelikleri için bakınız, Erişim: 04.04.2014)

Yukarıda yer alan tablolar incelenecek olursa; işletmelerin %85,19 u mikro işletme, %12,86 sı küçük işletme, 1,72 si ise orta büyüklükteki işletmeler olduğu görülmektedir. Mikro ve küçük işletmeler kayıtlı istihdamın %61,73, orta büyüklükteki işletmeler ise %21,85 ini barındırmaktadırlar.

Ülkemizde işletmelerin çok büyük bir bölümü (%98.8) küçük ve orta ölçekli işletme niteliğindedir. Bu işletmelerin toplam istihdam içindeki yeri (45.6)'dır. Bunların önemli finansman sorunları bulunmaktadır. Bu sorun çözülmedikçe kayıt dışılığı, belgesizliğe doğru kaymaktadır (Kırbaş, 1995: 15).

Kırbaş'ın 1995 yılında yayınlanan eserinde belirttiği işletme yüzdeleri bugün içinde geçerli olduğunu görmekteyiz. Öyle ki yeni tanımlamalara göre mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin kayıtlı istihdamın %83,57 sini barındırdığını görüyoruz. Kayıt dışı faaliyetlerin kayıtlı faaliyetler karşısında sağladığı avantajlar kayıtlı ekonomiden kayıtsız ekonomiye doğru gidişin ortamını hazırlamaktadır (AYDEMİR, 1995: 41). Rekabetçi piyasa ortamından kolay etkilenen küçük işletmeler kayıtlı ekonomide faaliyette bulunmanın kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunmaya göre alternatif maliyetlerini artırdığı için kayıt dışı kalmayı tercih etmektedirler. Ülkemizdeki kalifiye olmayan işgücünün, vergiler ve fonlarla işverene maliyetinin yüksek olması kayıt dışı ekonomiyi artıran en önemli etkenlerden biridir (Özsoylu, 1994: 15).

1.2.1.4 Eksik İstihdam ve İşsizlik

Üretim araçlarının serbest piyasa koşullarında tam organize olamaması yetersiz finansman koşulları ve üretim için gereken emeğin daha az istihdam edilmesi eksik istihdam sorununu ortaya çıkarmaktadır. İşsizlik olarak ortaya çıkan bu istenmeyen durum bireylerin hayatîyetlerinin devamlılığını sağlamaları için gerekli işe erişememe durumudur. Zorunlu ihtiyaçların karşılanabilmesi için bireyler şartlar ne olursa olsun çalışmak durumunda kalabilmektedir. İşletmelerin piyasanın bu olumsuz koşullarını kendi lehine kullanmak istemesi kaçınılmazdır. Finansman ihtiyacını karşılamak için kayıt dışı kalan üretici emek üzerinden ödemesi gereken sosyal güvence primlerinden de kurtulma eğilimindedir ve kayıt dışılığın bir başka şekli kayıt dışı istihdam sorunu ortaya çıkmış olur.

Özellikle gelişme yolunda olan ülkelerde yaşanan yaygın işsizlik bireyleri herhangi bir sosyal güvence veya kayıt altında olmadan çalışmaya razı hale getirmektedir. Emek arzının piyasada oluşan emek talebinden fazla olması, kayıt dışı sektörde ücretleri düşürür. Böylece kayıt dışı sektörde bulunan çalışanları istihdam etmek düşük ücret sebebiyle işverenler açısından cazip hale gelir (Sarıkaya, 2007: 19).

1.2.1.5 Enflasyon – Fiyat İstikrarsızlıkları

Günümüzde kamu otoritelerinin çözmesi gereken önemli bir sorunda enflasyon ya da fiyat istikrarsızlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla sermaye yetersizlikleri kaynaklanan ilave olarak kamu otoritesinin verimsizliği ve denetim eksikliği nedeniyle de üretim imkanları optimum olarak kullanılamadığı için GSYİH diğer ülkelere göre düşük gerçekleşmekte ve bu durum devletin ekonomik gücüne yansımaktadır. Özellikle dış âlemden karşılanan ürünlerin fiyatları yine dış âlemin üretim maliyetlerine ve karlılık taleplerine bağlı olması, ülkenin ekonomik gücüne göre döviz fiyatlarının dalgalanması ülke içerisinde satılan tüm malların fiyatlarının sürekli bir şekilde artmasına yol açmaktadır. Bu durum yüksek enflasyon ve/veya fiyat istikrarsızlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda olan ülke bireyleri fiyatların sürekli değişmesi nedeniyle üretim ya da tüketim düzeylerinin sürekli değişmekte olduğunu bilirler. İhtiyaçları olan ekonomik dengeyi kamu otoritesi sağlayamıyorsa kendileri sağlama yöntemine başvururlar. Bu da ancak kayıt dışılık olgusu ile gerçekleştirilebilmektedir.

Türkiye’de 1970’li yıllardan 2000’li yılların başlarına kadar yaşanan yüksek oranlı enflasyon kayıt dışı ekonominin boyutunun artması açısından önemli bir diğer neden olmuştur. Ekonomideki tüm dengeleri bozan enflasyon, vergi sistemi, işletmelerin gelir ve kaynak yapısı üzerindeki etkileriyle kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır. Fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine bağlı olarak reel gelirleri artmadığı halde daha yüksek gelir dilimlerinden vergi ödemek zorunda kalan üretici ve tüketici birimler, ekonomide üstlendiği rollerin tanıdığı imkânlar ölçüsünde kendilerini enflasyona karşı ayarlamaktadır. Ancak bu ayarlama genellikle kayıt dışı ekonomiye kayarak yapılmaktadır (Arslan, 1996: 128).

Enflasyon muhasebesinin uygulanmadığı durumlarda muhasebe kayıtlarına göre hesap edilen kar gerçek durumu yansıtmaz. Bu durum işletmeler kazançları üzerinden vergilendirildikleri için önemlidir. Sürekli fiyat artışları işletmeleri zor durumda bırakır ve bunun neticesinde bazı işletme sahipleri vergilerini eksik beyan edilen matrah üzerinden ödeme eğiliminde olabilirler (Aktan, 1999: 52).

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin temel nedeni olarak enflasyon gösterilmektedir. Türk vergi sisteminde gelirlerin enflasyondan arındırılmasına olanak sağlayan bazı müesseseler uygulanmakla birlikte, tam bir enflasyon muhasebesi uygulanmamaktadır. Bu ise mükellefin gerçek gelirin değil, öz sermayesinin vergilendirilmesine neden olmaktadır. Öz sermayenin vergilendirilerek küçülmesini, hatta yok olmasını istemeyen mükellefler, bazı işlemlerini kayıt dışına alarak, daha az vergi ödemekte, bu yolla öz sermayelerini güçlendirme yolunu seçmektedirler(ÖİK, 2001: 34)

1.2.1.6 Sermaye Yönetimsizliği- Tasarruf Yetersizliği

Klasik iktisat öğretilerine göre tasarrufların artırılması özellikle bu tasarrufların yatırımlara yönlendirilmemesi yani yastık altı olarak değerlendirilen tasarruflar ekonomide sızıntıları meydana getirmekte olup finansman ihtiyacının büyümesi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Yastık altı tasarrufların (servet biriktirme yöntemi) değerli madenlere yönlendirilmesi özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ve doğal kaynak yetersizlikleri olan ülkelerde ülke dışına net döviz transferi meydana getirmektedir. Bu durumda ülke genelinde ihtiyaç duyulan içsel sermayenin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca yatırıma yönlendirilecek sermayenin hangi girişimciler tarafından ve hangi sektörlere olacağına devlet karar verememektedir. Zaten yetersiz olan sermaye doğru alanlara doğru kişilerce ve miktarınca yönlendirilemediği için ya istenen getiriye sağlayamamakta ya da ziyan (iflas) olmaktadır. Sermaye yetersizlikleri faiz oranlarında da artışa neden olarak üretici kesimden rantıye kesimine net transfer gerçekleşmesine neden olmaktadır. Açıklanan bu durumlarda finansman ihtiyacı duyan ekonomik karar birimlerinin gerekli kaynak olarak kayıt dışılığı yöneldiğini söyleyebiliriz.

Ayrıca, kişi başına harcanabilir geliri düşük olan ülkelerde, kayıt dışı ekonominin hacminin de daha geniş olacağı söylenebilir. Örneğin, kayıtlı işten elde

edilen gelir belirli bir yaşam düzeyi için yeterli olmadığında, ikinci bir işte çalışma arzusu çok daha güçlü olacaktır.(Çetintaş ve Vergil, 2003: 18)

1.2.1.7 Kamu Yönetiminin Denetimsizliği

Devletin yaptığı harcamalara karşı duyulan şüpheler toplumdaki vergi bilincinin zayıflamasına neden olabilir. O toplumu oluşturan bireyler, devletin vergi gelirinin etkin olmayan verimsiz harcamaları artıracağını düşünebilir ve mümkün olduğunca daha az vergi ödemeye yoluna gidebilir. Bu davranış biçimi bir ülkedeki iktisadi faaliyet hacmini yükseltebilir ve ekonominin kayıtlı olmayan sektöründe kalabilmek için rüşvetin ve yolsuzluğun hacmini daha çok artırabilir. (Çetintaş ve Vergil, 2003: 18)

Siyasi partilerde reel sektör temsilcileri gibi rasyonel insanlardan oluşur ve bu insanlar için siyaset artık bir meslektir. Rasyonel düşünen her birey gibi siyasetçilerde bu mesleklerinin ya da pozisyonlarının devamlılığı için sonraki her seçimi kazanmak isterler. Seçim kazanmanın yolu da bulundukları görevleri yeterince başarılı bir şekilde yürütmelerine bağlıdır. O halde yapılan her iş başarılı olmak ya da başarılı gösterilmek zorundadır. İyi organize olamayan kamu otoritesini yöneten iktidarlar bile mevcut koşullarda yapılabilecek en iyi şeyin kendi yaptıkları olduğunu söyler ve bunu bir takım sayısal verilere dayandırır. Her bireyin her işi gerektiği uzmanlıkta bilmesine imkân yoktur. Siyasetçilerin söylemleri halkın anlayabileceği dilden ve halkın ilgi alanlarından uzaklaştıkça halkın kamu yönetimini objektif olarak denetleyebilmesi de imkânsızlaşır. Özellikle iktidar partileri tekrar seçilebilmek için tam kayıtlı olmayan ekonomilerde bazı verileri gizleme eğilimde (rasyonel insan) olabilir. Kamu yönetiminin gerektiği gibi denetlenemiyor olması durumunda halk kendi çıkarlarını koruma eğilimine girerek kayıt dışılığa yönelmektedir. Özellikle güven bunalımına rağmen devam eden iktidar dönemlerinde KDE nin arttığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü bireyler rasyoneldir ve ihtiyatlı davranarak geleceklerini garanti altına almak isterler.

Diğer taraftan kamu harcamalarının denetlenebilir olmaması, toplanan vergi ve benzeri gelirlerin halkın gerçek ihtiyacına cevap verecek mal ve hizmetlere yapıp yapılmadığının bilinmemesi durumlarında bireyler gelirlerini gizleme eğiliminde olmaktadır. Halkın kamu idaresine güvensizliği kayıt dışılığı ortaya çıkaran bir

unsurdur. Vergi idaresinin etkin çalışmaması ve denetimdeki eksikler yanında insanlarda, toplanan vergilerin kötü harcandığına dair oluşan kanı kişileri kayıt dışılığa itmektedir (Kırkulak, 1999: 156).

Sarılı 2002 yılında yayınlanan eserinde kayıt dışılığın artmasını şu şekilde ifade etmiştir. “Türkiye’de toplanan vergi gelirlerinin etkin bir şekilde ve bireylerin gerekli gördüğü alanlarda kullanılmaması, rüşvet ve yolsuzlukların yaygın olması kamu kaynaklarının israf edilmesi, vergi ödeyenlerin vergi bilinci ve ahlakının zayıflamasına neden olmuştur. İnsanlar vergi olarak ödedikleri paraların kendilerine yol, köprü ve hastane olarak dönmeyeceğini düşünmekte ve dolayısıyla devlete vergi ödemede pek istekli olmamaktadırlar (Sarılı, 2002: 41-42).” Kamu otoritesinin şeffaf bir şekilde her kesim tarafından denetlenememesi hem suç ekonomisi anlamında hem de vergi kaybı anlamında kayıt dışılığın ortaya çıkmasına ve devamlılığına neden olmaktadır.

1.2.2 ADALET EKSİKLİĞİ (HAKLI DAYANAK)

1.2.2.1 Gelir Dağılımı Adaletsizliği

Kayıt dışılık nedeniyle ekonomik faaliyetlerin tam ölçülemiyor olması gelirin de adil bir şekilde dağıtılamamasına yol açmaktadır. Gelir dağılımında adalet ya da eşitlik mutlak anlamda eşitlik olarak anlaşılmamalıdır. Emeğin sermayenin daha doğrusu üretim araçlarının marjinal verimliliklerinin eşit olması anlamında anlaşılmalıdır. Bu eşitliği sağlayabilmenin ön koşulu da üretim faaliyetlerine katılan her faktörün ölçülmesine yani tam kayıtlılık esasına dayanmasıdır. Klasik ekonomi öğretisinde bu durum tam rekabet piyasası olarak adlandırılmakta ancak ulaşılması imkânsız bir hedef olarak aktarılmaktadır. Bundan dolayı kişiler serbest piyasa işleyişi ile bu duruma en yakın hale getirilme çabası içerisine sokulmaktadır. Yukarıda açıkladığımız kamu kesiminden kaynaklanan organizasyon eksiklikleri sebebiyle ekonomi hiçbir zaman tam rekabet piyasasına ulaşamamaktadır. Kişiler uzun zaman boyunca olumsuz tecrübeler nedeniyle (öğrenilmiş çaresizlik) gelir dağılımında adalet mekanizmasının tesis edilemediğini gözlemler ve kendi adaletini sağlama noktasında harekete geçmek durumunda kalırlar. Bu adalet mekanizması için ise hiç kuşkusuz kayıt dışılık olgusu kullanılmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler kayıt dışılığın haklı dayanaklarından bir tanesidir.

Sorunun diğ er bir y onu gelir dağılımından d    k pay alan bireyler gelirlerini arttırmak geçimlerini sağlayabilmek amacıyla kayıt dışı istihdama y onelmektedirler. Özellikle  ehir hayatında ortaya çıkan bu durum enformel sektörün doğmasına ve kayıt dışılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelişme yolundaki ülkelerde özellikle orta sınıfın azlığı, alt ve üst tabakaların yoğunluğu; kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bunun yanında gelir dağılımındaki bozukluk k    k yastaki çocukların kayıtsız olarak çalışmalarına yol açtığı gibi marjinal kesimi (ayakkabı boyacılığı, jetonculuk, i portacılık vb.) geni letmekte bu sektörde de işlemlerin kayıt dışı tutulması sebebiyle vergi kaçakları artmaktadır (Kıldı , 2000: 7).

1.2.2.2 Hukuki Adaletsizlik

Bazı siyasi aktörler g    l  sermaye ve/veya finans çevrelerinin baskıları sonucu mutlak halkın ihtiyaçları olan ve toplumun faydasını ( evresel, ekonomik, vergi) maksimize etmeye y onelik hukuki kuralları koymak ve uygulamak yerine sermaye ve/veya finans çevrelerinin menfaatlerini korumaya öncelik verebilmektedir. Bu ve benzeri eylemler ahlaki normlarda yozla mayı beraberinde getirmektedir.

Kamu otoritesine duyulan güvenin azalması bireyleri kendi adalet mekanizmasını kurmaya ve işletmeye y oneltmektedir. Bireyler adaletsizlikleri haklı dayanak g r erek sosyal ve ekonomik karar ve faaliyetlerinde devletin bilgisi ve kayıtları dışında kalmayı tercih ederek kayıt dışılık olgusunu yaratırlar.

Öte yandan, Gelir ve Kurumlar vergilerinde uygulanan çok sayıda muafiyet ve istisnalar vergi sistemini karmaşık hale getirmektedir. Vergi kanunları ve mevzuatının karmaşık olması ve vergi kanunlarında yapılan sık değişiklikler kanunların anlaşılabilirliğini ve uygulanabilirliğini daha da zorla tırarak mükellefleri kayıt dışı ekonomiye y oneltmektedir. Ayrıca bu istisnaların varlığı kayıt dı ılığı daha da  zendirmektedir. Vergi mükellefleri bu muafiyet ve istisna sınırlarını a mamak için kazançlarının bir kısmını gizleyerek beyan etmezler ve kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olurlar.

Diğ er bir konu ise vergi aflarıdır. Belirli aralıklarla vergi aflarının çıkarılması vergilerini düzenli ödeyen mükelleflerde adaletsizlik duygusu oluşturarak kayıt dışılık olgusunu ortaya çıkarmaktadır.

1.2.2.3 Vergi Adaletsizliği

Varlığı halka dayanan kamu otoritesinin görevi olan halka hizmet için kuşkusuz finansmana ihtiyacı vardır. Bu finansmanın da yine halkın ekonomik iş ve işlemlerine göre adil bir şekilde toplanan vergiler olması gerekmektedir. Daha önceki çalışmalarda vurgulandığı gibi bireyler ya da işletmeler gelirini devletle paylaşmak istemezler ve vergi direnci ortaya çıkar. Vergi direnci nedeniyle bazı birey ve işletmeler kamu kesimi örgütlenmesindeki eksiklikler nedeniyle kayıt dışı kalmayı tercih ederler. Tam kayıt altına alınamayan ekonomide hangi bireyin ya da işletmenin ne ürettiği ne kadar kazandığı da tam olarak ölçülemediğinden devlet gereken finansman ihtiyacını kayıt altındaki bireylere ek yükler getirecek şekilde toplanan vergilerle bunlarında yetersiz kalması durumunda borçlanma yolu ile karşılamaktadır. Kayıt altındaki bireylerin vergi vermeyen bireylerle aynı oran ve ölçüde kamusal imkânlardan yararlanıyor olması vergi adaletsizliğini doğurmaktadır. Kayıt içi faaliyetlerde bulunan birey ya da işletmeler vergi adaletsizliğini fark ettikleri andan itibaren bunu haklı dayanak olarak kabul ederek kayıt dışına yönelerek kayıt dışılık olgusunu pekiştirmektedirler.

Vergi, sigorta ve benzeri kesintiler nedeniyle istihdam üzerindeki maliyetlerin yüksek olması, hem işçiyi hem de işvereni kayıt dışı istihdama yönelten önemli bir etkidir. İstihdam üzerindeki maliyetlerin yüksek olması, işverenlerin bu maliyetlerden kısmen veya tamamen kurtulma çabası içine girmelerine neden olabilmektedir (BULUT, 2007: 121). Gelir ve kazançlar üzerinden ödenmesi gereken verginin hiç ödenmemesi ya da daha az ödenmesi de vergi yükünün ağırlığıyla ilgili olduğu ifade edilebilir.

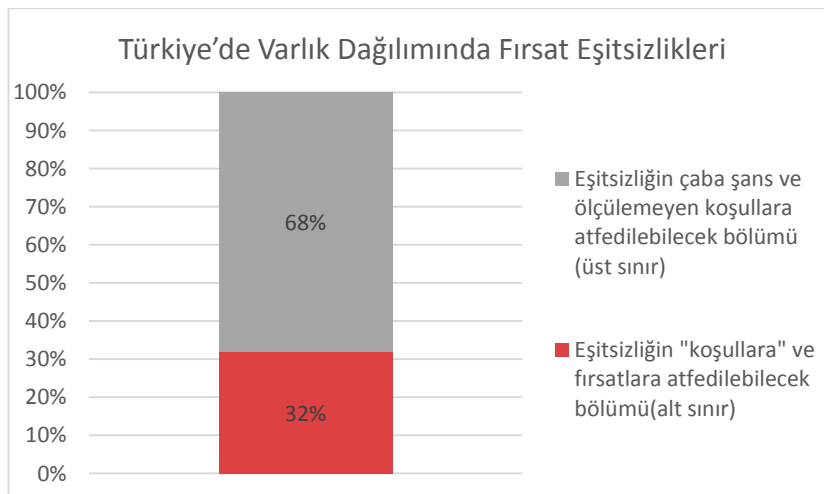
Ayrıca vergilerin mükelleflerin kazancına göre dolaysız olarak toplanması esas olmasına rağmen kayıt dışılık nedeniyle dolaylı vergilere ağırlık verilmektedir. Bu durum gelir düzeyleri farklı bireylerin tüketimleri üzerinden aynı oranda vergilendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu ve benzeri adaletsizliklerde tüketiciler belge almama şeklinde kayıt dışılık oluşturarak giderlerini azaltmaya çalışmaktadırlar.

1.2.2.4 Fırsat Adaletsizliği-Eşitsizliği

Kamu hizmetlerinin erişilebilirliği, güvenilirliği, kalitesinin ülke genelinde tüm nüfusa eşit olarak sunulması gerekirken bir takım etkenler nedeniyle eşitsizliklerin ortaya çıkması durumu olarak ifade edebileceğimiz fırsat eşitsizliği de kayıt dışılığın ortaya çıkmasında önemli bir nedendir. Diğer taraftan eğitim hizmetlerinin sunumunda, kamu personeli seçiminde bireyler arası fırsat eşitsizliği de vatandaşların devlete olan güvenini sarsarak kamu harcamalarına katılımı yani vergi ödevinin yerine getirilmesini engellemektedir. Ülke içerisinde bölgesel kalkınma farklılıkları da kayıt dışılığı ortaya çıkaran bir başka fırsat eşitsizliğidir.

Dünya Bankası Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Beşeri Kalkınma Bölümü 2010 yılında bu konuda önemli bir rapor yayınlamıştır. Raporda 6 farklı kritere göre ekonomik fırsat eşitsizliği ölçülmüştür. Bu kriterler; doğum yerine göre (Kent-Kır), doğum bölgesine göre (Doğu-Batı), annenin eğitim durumu, babanın eğitim durumuna göre, konuşulan birinci dile göre ve kardeş sayısına göredir. Rapora göre şekilde görüldüğü gibi Türkiye’de varlık dağılımındaki farkların en az yüzde 32sinin fırsat eşitsizliklerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Raporda ayrıca dikkat çekilen husus ise kentsel ve kırsal olarak doğum bölgesinin fırsatları etkileyen en önemli faktör olduğudur. Bunun nedeni kamu hizmetlerinin (eğitim hizmetleri dahil) erişilebilirliği, güvenilirliği, kalitesi, piyasalar ile bağlantı ve bilgiye erişimin doğum yeri ile bağlantılı bulunması olarak gösterilmiştir. (WB, 2010: 6-7)

Şekil 6: Türkiye’de Varlık Dağılımında Fırsat Eşitsizlikleri

Kaynak: Dünya Bankası, Rapor No 48627-TR, sayfa:7 (Erişim: 23.04.2014)

Fırsat eşitsizliği de adalet eksikliği olarak algılanarak aynı fırsatlardan yararlanma hakkı anlamında haklı dayanak oluşturulup kayıt dışılık olgusu ortaya çıkmaktadır.

1.2.3 DENETİMSİZ FAYDA MAKSİMİZASYONU (REEL KESİM KAYNAKLI)

1.2.3.1 Sosyal Yabancılaşma – Birey ve Toplumun Çatışma Hali

Bireyin kendi çıkarlarını toplum çıkarları üzerinde görmesi ve karar alma mekanizmalarını hep kendi faydasını maksimize edecek şekilde gerçekleştirmesi durumunda toplumsal dayanışma ve birlikte üretme hali ve hazzı zarar görmektedir. Bu emek arz eden bireyin motivasyonunu da (verimlilik) etkileyen bir süreçtir. Toplumun genel yapısını ve işleyişini bozan bu süreç toplumsal sınıf ayrımının ortaya çıkmasına ve toplumun bütünlüğünün bozulmasına neden olmaktadır. Bireyler zamanla ilk hareket eden bireyin rasyonel davranışlarını taklit ederek ötekileştirilen diğer bireylere karşı üstünlük elde etme eğiliminde olurlar. İşte bu süreç vergi direncinin güçlenmesinden sosyal güvencesiz olarak çalıştırılan emeğin tam sömürüsüne kadar kayıt dışılığın farklı versiyonlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde sosyal amaçları gerçekleştirmek üzere çeşitli yasalarla işverenlere bazı sosyal yükümlülükler getirilmiştir (Ağbal, 2000: 44). İşverenler 50 ve daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde toplam istihdamın; %3 oranında sakat kimseyi, %3 oranında eski hükümlüyü ve %2 oranında terör mağdurunu zorunlu olarak istihdam etmekle yükümlüdürler. Bu yükümlülükler, çalıştırılan işçi sayısı ile ilişkilendirildiği için işverenler söz konusu yükümlülüklerden kurtulabilmek için çalıştırılan işçi sayısını resmi kayıtlarda 50 kişinin altında tutarak kayıt dışı istihdama yönelebilmektedirler. Ağbal'ın ifade ettiği gibi mükellefler sosyal bir vazife olarak yasalaştırılmış olan uygulamalardan kurtulabilmek için kayıt dışı kalarak toplumsal ihtiyaçları da yerine getirmekten kaçınmaktadırlar.

1.2.3.2 Gelir-Kar Maksimizasyonu

- Vergi vb. kaçırma, Kayıt dışı çalışma, Suç ekonomisi ile

İktisat teorisi, bireyi rasyonel davranan ve bunun sonucunda da refahını azamileştirme çabası içinde bir varlık olarak ele almaktadır. Vergi kaçakçılığı, mikroekonomi çerçevesinde, rasyonel davranan bireylerin belirsizlik veya riziko şartlarında refahlarını artırma çabası içinde karar vermeleridir. Birey vergi kaçırarak daha az gelir vergisi ödeyerek daha az gelir kaybına uğrayacak ve faydasını artıracaktır (Özsoylu, 1996: 68).

Rasyonel insan her zaman elde edebileceği en büyük faydayı hedefler ve bunu elde edecek şekilde bireysel-sosyal-siyasal davranışlar sergiler. İnsani dürtülerin bile metalaştırıldığı dünyamızda hemen her davranışımızın ekonomik bir yönü olduğunu bilebiliyoruz. Çok az sosyal davranışın (sevap kazanma, çocuk ve aile sevgisi gibi) ekonomik fayda yerine manevi fayda sağladığı ifade edilebilir. Amacı her ne olursa olsun davranışlarımızın pek çoğu artık ekonomik özellik taşımaktadır ve egemenik iktisat öğretisinin hâkimiyetinden dolayı insanlar toplumsal varlık olmaktan ziyade bireysel varlık olmuştur. Bu bireyselleşme hareketi rasyonel insan davranışını tetikleyerek, ödüllendirerek bireylerin toplam faydasını maksimize etme noktasında cesaretlendirmektedir. Açıklanan sosyal olgular kaçınılmaz olarak rasyonel bireyi elde edebileceği en fazla faydayı hedeflemesine dolayısı ile kayıt dışılığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ekonomik gücün toplum üzerindeki etkisi ve sağladığı avantajlar ise sadece vergi kaçırarak yada üretim yerine rantıye alanına yönelme olarak değil aynı zamanda yasak olan ekonomik faaliyetlerinde yürütülmesine neden olmaktadır. Suç ekonomisi olarak ta ifade edilen uyuşturucu madde, kadın ticareti, insan ticareti gibi yüksek getirili fakat faaliyetleri yasalarla engellenmiş olan ekonomik faaliyetlerde kayıt dışılığın en kötü ve en karanlık tarafını oluşturmaktadır. Suç unsurlarının ve kontrolsüz gücün yüksek getirisi rasyonel ve toplumla çatışma halinde olan bireylerin kolayca içine girebilecekleri büyük ve karanlık bir sektör haline gelmiştir. DPT yılı özel ihtisas komisyonu raporunda da (2001: 58) suç ekonomisinin yasaklar sonucu oluşan yüksek rant gelirinin cazibesi özellikle vurgu yapılmıştır.

1.2.3.3 Gider-Maliyet Minimizasyonu

- Vergi vb. kaçırma (tüketiciler kdv, ötv gibi dolaylı vergiler), Kayıt dışı istihdam, Suç ekonomisi (Hırsızlık vb.) ile

Toplam faydanın maksimize edilmesinin bir başka yolu da gider ya da maliyet minimizasyonudur. Bireyler ekonomik faaliyetlerini yürütürken en fazlasını kazanmak gibi en azını ödemeyi de hesaplar. Bunu zaten var olan vergi direnci, vergi oranlarının yüksekliği, adaletsizliği, haksız rekabet gibi kendine göre haklı dayanak olarak belirlediği bir kriter nedeniyle vergi ödememe yada ödemesi gerekenden az ödeme, emeğin sosyal güvence prim bedellerini ödememe veya eksik ödeme gibi kayıt dışı faaliyetlerle gider-maliyet unsurlarından kaçınarak toplam fayda max hedeflemektedir. Tüketiciler açısından değerlendirecek olursak kamu yönetiminin topladığı vergilerin direkt vergiler yerine dolaylı vergilerden oluşması bireylerde çok fazla vergi ödediği algısını oluşturarak kdv den kurtularak giderlerini min etmeyi tercih etmektedir. Bu işlemde kayıt dışılığın ana nedenlerinden bir tanesidir.

Maliyetleri düşürmek için başvuru olan vergi kaçırma kayıt dışılığın en önemli sebeplerindendir. Çünkü işletmeler fiyatlarını maliyetlerine göre belirlerler. Maliyetleri etkileyen en önemli unsurların basında da vergiler gelir. Kayıt dışı çalışan işletmeler vergi vermedikleri ya da olması gerekenden daha az verdikleri için maliyetleri aşağı çekerek haksız rekabet yaratırlar. Dolayısıyla maliyetleri düşürerek rekabet gücünü arttırmak isteyen işletmelere vergi ödemek, maliyetlerin artması anlamına gelmektedir (Aktan, 1999: 52).

1.3 KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ

KDE nin ekonomik, sosyal, idari ve hukuki başlıklarında toplayabileceğimiz yıkıcı ve bozguncu etkileri vardır. Bazı çalışmalarda olumlu etkilerinden bahsedilerek içselleştirilmeye çalışılan KDE kesinlikle önlenmesi gereken büyük bir sorundur ve olumlu hiçbir tarafı yoktur.

1.3.1 EKONOMİK ETKİLERİ

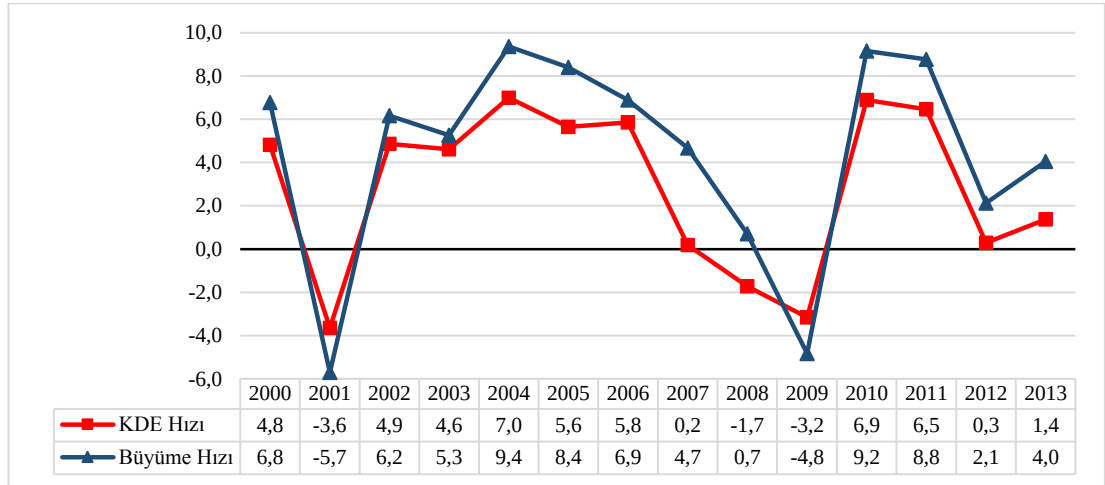
1.3.1.1 GSYH - Büyüme

Ülke sınırları içerisinde belirli bir zamanda (genellikle 1 yıl) nihai mal hizmet üretiminin ne düzeyde olduğunu GSYH ile ölçülebilmektedir. Kayıt dışılığın olduğu ekonomilerde ekonomik faaliyetlerin kamu otoritesinin bilgisi dışında gerçekleşmesi GSYH sağlıklı/doğru bir şekilde ölçülmesine imkân vermemektedir. Ekonomik büyüme ise enflasyondan arındırılmış bir şekilde dönemsel olarak gerçekleşen GSYH'lerin karşılaştırılması şeklinde meydana gelen değişimlerin oransal olarak ölçülmesidir. Belirli bir yılda gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin takip eden sonraki yılda artıp azalmasına göre büyüme ya da küçülme olup olmadığı analiz edilir. Doğru bir şekilde ölçülemeyen GSYH'nin takip eden dönemlerde ne yönde değiştiği bilinemediği için alınacak politika önlemlerinin hangisi olacağı karmaşasına neden olmaktadır. Zira daralmanın ya da büyümenin sebepleri incelenebilmeli ki politika geliştirilebilsin.

Ekonomideki dalgalanmalar istenmeyen şeylerdir. Kamu otoritesi ekonomi ve mali politikalarla bu dalgalanmanın önüne geçerek, üretimin artırılması ve daha fazla iç ve dış talebin karşılanmasını arzu eder. Ekonomik büyüme her ülke otoritesince arzulanan bir şeydir çünkü halkın refahını artırabilmek büyümeye bağlıdır. Aynı zamanda uluslararası diplomasi yürütebilmenin ön koşulu ekonomik olarak bağımsız olmaktan geçmektedir. Bu da ancak dışa bağımlılığın azaltıldığı ve net ihracatçı olan ekonomiler için geçerlidir. Fakat kayıt dışılık nedeniyle GSYH net olarak ölçülememektedir. Dolayısıyla büyümenin olup olmadığı belirlenecek politikaların neler olacağı tam olarak tespit edilemez.

Şekil 7'de kalkınma Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu büyüme hızı ile Schneider (2013) tarafından yapılan kayıt dışı ekonomi boyutu tahmini çalışması verileri kullanılarak oluşturulan büyüme hızı ve KDE hızı gösterilmiştir. Şekle göre KDE ve büyüme hızlarının paralellik gösterdiği ve ekonominin daraldığı dönemlerde KDE hızının da düştüğü görülmektedir. Ekonominin genişleme dönemlerinde ise KDE hızı artış göstermektedir. Kayıtlı ekonomide daralmanın ve genişlemenin KDE göre daha hızlı olduğunu da söyleyebiliriz.

Şekil 7: Kayıt Dışı Ekonomi hızı ve Büyüme Hızı Karşılaştırması

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx> [Büyüme Hızları\(Sektörel\)](#), Schneider 2013, Schneider ve Buehn 2013, verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

1.3.1.2 İstihdam - İşsizlik

KDE nin etkilerinden biride sermayeyi önceleyerek emeği değersizleştirmesidir. Rasyonel girişimciler en az girdi ile en fazla ürün elde etmeye çalıştıkları için tam istihdamın sağlanıp sağlanmadığı onlar için önemli değildir. Önemli olan mevcut sermaye ile ne kadar kazanç elde edileceğidir. Eksik istihdamda denge sağlanarak emeğin pazarlık gücü kırılmakta ve daha düşük ücretlerle çalışmak durumunda bırakılmaktadır. Reel koşullarda hayatiyetini sağlayamayan emek ikinci işlerde çalışmak zorunda kalmakta ve her iki halde kayıt dışılık ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan kayıt dışılık ise daha sonra açıklayacağımız sosyal devletin gereklerinden olan sosyal güvenlik açıklarına neden olmaktadır. Bu başlık altında önemle vurgulanması gereken tam bağımsız kamu otoritesinin hangi girişimcinin hangi kaynaklarla ne ve ne kadar ürettiğinin biliniyor olmasının önemidir. Zira makroekonomik önemli sorunlardan olan ve hiçbir devletin beni ilgilendirmiyor diyemeyeceği eksik istihdam ya da işsizliğin önlenbilmesi üretim araçlarının tam kontrolüne ve etkin yönlendirilmesine bağlıdır. İşsizlik kayıt dışılığın önemli bir etkisi ve sonucudur.

1.3.1.3 Enflasyon - Fiyat İstikrarsızlığı

KDE nin görünür makro sorunlarından bir tanesi de fiyat istikrarsızlıklarıdır. Çünkü sermaye elde edebileceği en fazla kar-kazancı hedefler. Kamu otoritelerinin piyasanın durumunu KDE nedeniyle tam bilemeden politika üretmeleri spekülasyon hareketleri üretmekte devletten daha hızlı düşünüp karar alabilen rasyonel organizasyonlar ise üretilen politikanın etkilerini kendi lehlerine kazanç olarak çevirebilmektedirler. Bu durum geçerli bir sebep olmasa da piyasa fiyatlarında sürekli bir artma ile karşımıza çıkmaktadır. Özellikle mali politikalar ile dar gelirli çevreleri destekleyen politikalar ya da talep artırıcı politikalar rasyonel birey ve işletmeler tarafından fiyat artırımları ile kendi hanelerine kazanç olarak aktarılmaktadır. Bu durum etkin olmayan kamu otoritelerince yönetilen gelişme yolundaki ülkelerde yüksek enflasyona fiyat istikrarsızlıklarına neden olmaktadır. Bu yüksek enflasyon ise kısır döngü şeklinde kayıtlı birey ya da işletmelerde KDE yöneltmektedir. Sonuç olarak makro denge sağlanamaz hale gelerek krizler ortaya çıkar ve yönetim istikrarsızlıklarına neden olmaktadır.

1.3.1.4 Tasarruf - Yatırım

KDE nin yüksek boyutlarda görüldüğü gelişmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan yatırımlar enflasyon ve eksik istihdam gibi nedenlerle yeterli gelir seviyesine sahip olmayan büyük bir nüfus barındırır. Bu kişiler tasarruf etmek yerine kendi zorunlu ihtiyaçlarına odaklanmıştır. İçsel olarak gelişen bu tasarruf yetersizliği dış finans çevrelerinden yüksek faiz karşılığı temin edilmekte ve yatırımların devlet organizasyonu tarafından etkin kontrol edilememesi verimsiz alanlarda gerçekleşmesine yol açabilmektedir. Ya da gerçekleşen yatırımların kötü organizasyonu gerekli pazarlara ulaşmaya engel olan nedenler tarafından atıl vaziyette kalabilmektedir. Yüksek faiz ile alınan dış sermayenin geri ödenebilmesi piyasa başarısızlıkları neticesinde KDE ile öz finansman yolunu doğurmaktadır. Faiz ile alınan kaynağın heba edilmesi devletin sırtına ek külfetler getirmekte ve zaten yetersiz olan iç kaynakların sonuç olarak dış âleme transferine neden olmaktadır. Ayrıca büyük boyutlarda dış sermayeye bağımlı olmak etkin politika üretmenin önünde en büyük engeldir ve bağımsızlığa etki etmektedir.

1.3.1.5 Faiz - Sermaye ve Finans Piyasası – Yabancı Sermaye Girişi

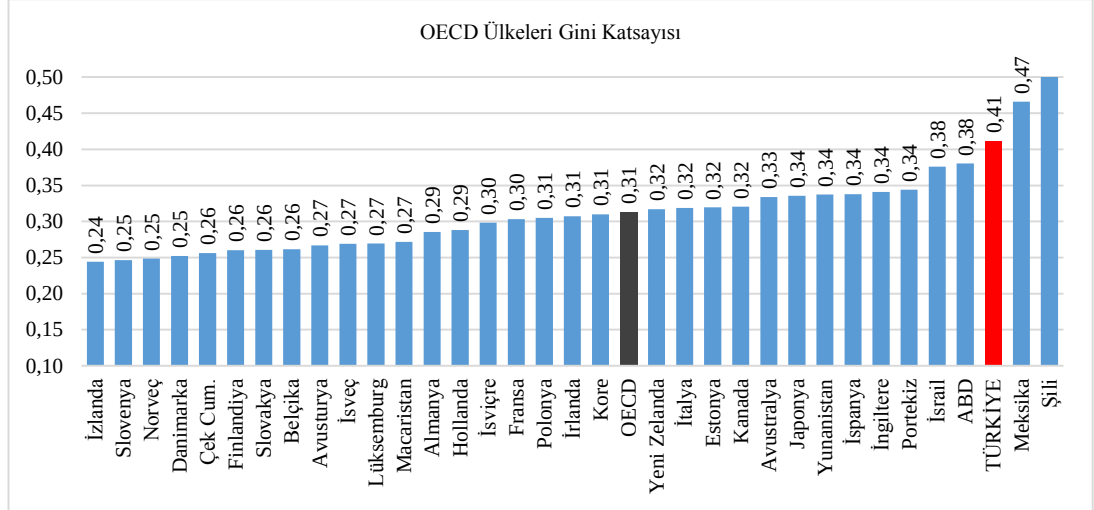
Tasarruf yatırım dengesizliğinin devamı niteliğinde olan bu başlıkta ise çok büyük ve güçlü küresel sermaye ve bunların sahibi durumunda yer alan uzun süredir piyasada yüksek karlı her iş kolunda olan firmaların yol açtığı haksız rekabeti inceleyeceğiz. Henüz vücut bulmaya çalışan sermayesiz yatırımcılar kendilerine ya çeviremeyecekleri boyutlarda yüksek faiz ile dışsal kaynak (iç ve dış finans) veya KDE ile öz finansman sağlamak zorundadırlar. Tasarruf yatırım dengesizliğinden kaynaklanan dışsal finans çözümleri ve haksız rekabet üretimi caydırmakta sermaye ve finans piyasalarını büyütmektedir. Bu durum KDE yöntemiyle elde edilen az sayıda ki tasarrufunda yatırım yerine ranta yönelmesine neden olmakta ve kısır döngünün devamlılığını sağlamaktadır. Ayrıca reel üretim yerine sermaye ve finans hareketliliği yabancı sermayenin de ülkeye çekilmesini zorlaştırmakta daha yüksek faiz oranlarını zorunlu kılmaktadır. Reel üretimin düşmanı olan yüksek faiz ise hem yatırımları engellemekte hem de işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Diğer bir konu bu kırılganlıkların yabancı sermayenin ani ve kontrolsüz yurt dışına çıkışları nedeniyle yıkıcı ve bozguncu etkileri ülke yönetimini zor durumda bırakmakta ve siyasi istikrarsızlıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

1.3.1.6 Gelir Dağılımı

KDE nedeniyle tam ölçülemeyen ekonomik faaliyetler verimliliğinde önündeki en büyük engeldir. Adil gelir dağılımının sağlanabilmesinin önemli koşulu marjinal verimliliklerin ölçülerek eşitlenmesi ile mümkün olmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletin tesisi tam kayıtlı ekonomilerde ancak mümkün olacaktır. KDE nin varlığı nedeniyle sermayenin gücü sahip olan girişimci lehine transfer yaratmakta olduğu için yukarıda başlıklarda açıklanan nedenlerle kendi dışındaki tüm üretim faktörlerini tam kontrol etmesine neden olur. Kamu otoritesinin zayıflığı ve denetim eksiklikleri nedeniyle emeği ve doğal kaynakları istediği oranda kullanarak bütün sayılan sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Gelir dağılımındaki adaletin bozulması verimsiz sermayenin büyümesine ve belirli ellerde toplanmasına yol açar. Bu verimsizlik hali bireyi ve onun isteklerini öncelerken toplumu ötekileştirir ve onun ihtiyaçlarını görmezden gelir. Bu noktada kamu otoritesinin gücünü ortaya koyarak

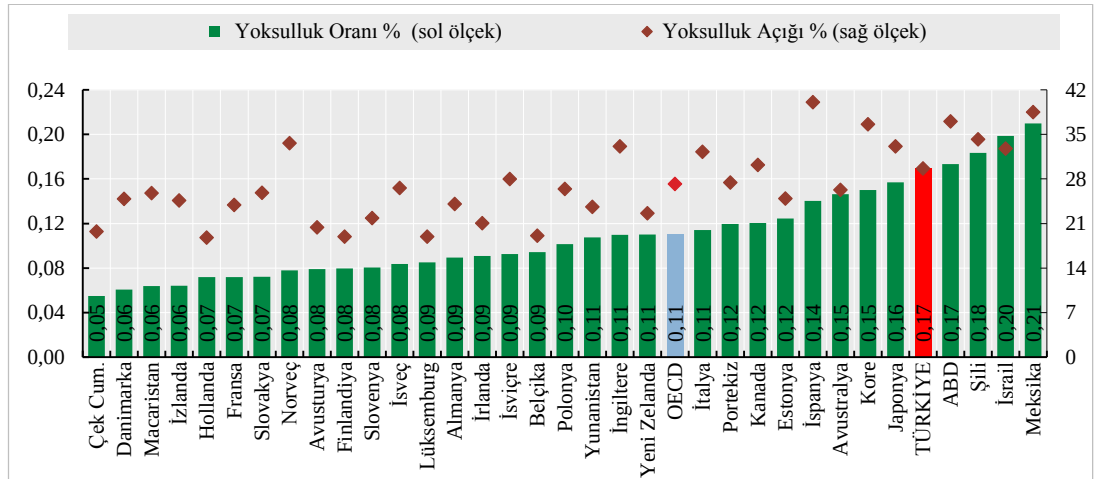
piyasayı organize etmesi beklenir. Kamu otoritesi bunu gerçekleştiremiyorsa adalet duygusunda zedelenme oluşmakta kayıtlı bireyler için bu durum haklı dayanak olarak onların kayıt dışına yönelmesine etki etmektedir.

Şekil 8: OECD Ülkeleri Gini Katsayısı

Kaynak: OECD, Society at a Glance 2014 [Society at a Glance 2014 - © OECD 2014](#) (Erişim:04.05.2014)

Şekil 9: OECD Ülkeleri Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı

Kaynak: OECD, [OECD Factbook 2013: Economic, Environmental and Social Statistics - © OECD 2012](#) (Erişim:04.05.2014)

Şekil 8 de OECD ülkelerinde Gini Katsayısı yardımı ile gelir dağılımının durumu gösterilmiştir. OECD ortalaması 0,31 iken Türkiye'nin katsayısı 0,41 olarak

ölçüldüğü görülmektedir. Bu katsayı ile tabloda gösterilen ülkeler arasında son sıralarda yer almaktadır. Şekil 9 ise OECD Ülkelerinde yoksulluk oranını ve yoksulluk açığını göstermektedir. Gelir dağılımında olduğu gibi Türkiye OECD ortalamasının oldukça üzerinde yoksulluk oranına sahiptir. Şekilde görüldüğü gibi Türkiye % 17 yoksulluk oranı ile OECD ülkeleri arasında sadece Meksika, İsrail ve Şili'den daha iyi durumdadır.

1.3.1.7 İş Âlemi - Rekabet

KDE en büyük etkiyi şüphesiz iş âlemi dediğimiz piyasada kendini göstermektedir. Çünkü çalışma çağında olan her birey kendi hayatıyetinin devamı için çalışmak ve kazanmak zorundadır. Toplam faydasını artırmak isteyen birey ve firmalar sektörde bulunan sermayesi güçlü rakiplerine karşı üstünlük elde edebilmek için ya da ağır rekabet ortamında ayakta kalabilmek için kayıt dışı kalmaktadırlar. Bu kayıt dışılık hem vergi ve benzeri yükümlülüklerden kurtulmak suretiyle olabildiği gibi kayıt dışı istihdam şeklinde de olabilmektedir. Çoğunlukla iki unsur birlikte görülmektedir.

Ayrıca kayıt dışı kalabilen ya da sürekliliğini sağlayan işletmelerin bireysel ya da küçük işletmeler olduğu görünmektedir. Zira bu şekilde küçük ölçekte olan işletmeler büyük fabrikalar yerine meskenlerde ya da kenar semtlerde dikkat çekmeyecek yerlerde konumlanmaktadır. Kayıt dışı kalabilmek içinde küçük kalmak zorunda olan bu tür işletmeler küreselleşme ile birlikte sadece hayatıyetlerini sürdürme başarısına odaklanmaktadır. Çünkü köklü küresel sermaye sahipleri ile rekabet edebilecek ne bilgi birikimleri nede teknolojik imkânları vardır. Aynı zamanda iş verdikleri emek sahipleri de nitelikli değildir. Bu durum piyasada büyük ölçekli firmaların üretimlerini de etkilemekte bu firmalar kayıt dışı çalışan küçük ölçekli işletmelere fason üretim yaptırarak bir şekilde kayıt dışılığa yönelmiş olmaktadır. Bu haksız rekabet durumu kayıt dışılığı kısır bir döngü şeklinde büyötmektedir.

Diğer taraftan yetersiz tasarruf ortamında bir şekilde elde edilen tasarruflar reel üretim yerine finans çevrelerine (devlet tahvili, vadeli mevduat gibi) faiz karşılığı verilmektedir. Bu yolla reel üretimin belirsiz karlılığı yerine sabit getiri tercih edilmektedir. Vadeli mevduat toplayan finans kuruluşları da aynı gerekçelerle reel

üretimi yerine sabit getirili bono ve/veya devlet tahvillerine yönelerek risksiz para kazanma arzusunda olmaktadırlar. Kayıt dışılık nedeniyle vergi ve benzeri gelirleri elde edemeyen devlet iç ve dış borçlanmaya gitmek zorunda kaldığından reel sektörün ihtiyaç duyduğu fonları çekmektedir. Bu durum piyasa üzerinde dışlama etkisi yapmakta reel üretimi azaltıp işsizliği artırmaktadır. Diğer bir etki ise devlet KDE nedeniyle üretim araçları hakkında tam bilgi sahibi olamamaktadır. Bu durum ihtiyacın ne olduğu hangi politikalara başvurulması gerektiği konusunda belirsizliğe neden olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu belirsizlik reel sektör için eksik rekabet piyasası anlamına gelmektedir. Bu durumda tüketici ve üreticiler tam bilgi sahibi olmadıkları için yatırım ve tüketim noktasında kolay yanılabilmektedirler. Projelerin etkinliği ve karlılığı ölçülememekte çoğunlukla yetersiz üretim ya da üretilenin zamanında satılamaması gibi durumlar ortaya çıkmaktadır.

Rekabetçi bir düzenleyici çerçeve, verimlilik artışını da beraberinde getirecektir. Rekabetin piyasalardaki bu olumlu etkisini sınırlayan her türlü engel, ekonominin potansiyel verimliliğine ulaşmasını ve dolayısıyla potansiyel büyümesini olumsuz etkileyecektir. Kayıt dışı olgusu tam bu nitelikte bir engeldir. Kayıt dışı ekonominin varlığı rekabetçi düzenden beklenen olumlu sonuçların elde edilmesini önlemektedir. Şöyle ki, kayıt dışının var olduğu bir ortamda yeterli verimlilikle çalışmayan firmalara piyasa dışına çıkarak faaliyetlerine son vermelerinin yanı sıra, kayıt dışına çıkarak faaliyetlerine devam etmeleri şansı tanınmaktadır. Bu suretle söz konusu firmalar, kayıt dışına çıkarak elde ettikleri maliyet avantajları ile daha verimli ve daha rekabetçi olan ancak kayıt içinde kalmış firmalarla rekabete devam edebilmektedirler. Bunun sonucunda ekonomi zaman içinde ikili bir yapıya bürünmektedir: Bir tarafta kayıt içinde çalışan ve daha verimli firmalar, diğer tarafta kayıt dışında çalışan daha verimsiz firmalar. Bu kalıcı bölünme, ekonominin daha verimli ve daha fazla zenginlik üreten bir yapıya kavuşmasını önlemektedir.(Gib, 2009: 32)

1.3.2 MALİ ETKİLERİ

1.3.2.1 Vergi

Kamu otoritesi varlık sebebi olan halkın ihtiyaçlarına kamu maliyesi ile cevap verebilmektedir. Kamu maliyesi devletin gelir ve giderlerinin organize edildiği kurum olması nedeniyle ülkede yapılacak her kamu yatırımı ve harcaması yapmasını ve ayrıca bunların kaynaklarının vergi ve benzeri uygulamalar ile adilce toplanmasını gerektirmektedir. Kamu otoritesi halkın ihtiyacı olan talepleri görmezden gelemmez ve bunları imkânları ve ihtiyaçların önceliği sırasına göre gerçekleştirmek durumundadır. Çünkü bu otorite siyasetçi ve bürokratlardan oluşmaktadır. Özellikle siyasetçilerin halk tarafından seçildiği demokratik ülkelerde bu talepleri görmezden gelmesi mümkün değildir. Halk ve siyasetçilerde rasyonel insanlardan oluşmaktadır ve kendi çıkarını öncelemektedir. Halkın demokratik seçimlerde dikkat ettiği şey iktidarın kendi taleplerine ne kadar cevap verebildiğidir. Siyasetçi ise tekrar oy alabilmesinin kamu harcamaları ile gerçekleştirilen hizmetler olduğunu bilir. Bu çıkar örtüşmesi kamu harcamalarını maksimize etmektedir. KDE nedeniyle ekonomik faaliyetlerini gizleyen rasyonel birey ve işletmeler ise kamunun ihtiyacı olan finansmanı kendi lehine almaktadır. Bu durumda bütçe açıkları ortaya çıkar. Kamu harcamaları yeterince kısılamazken vergi ve benzeri gelirlerde meydana gelen daralmalar kamu finansman ihtiyacını doğurmaktadır.

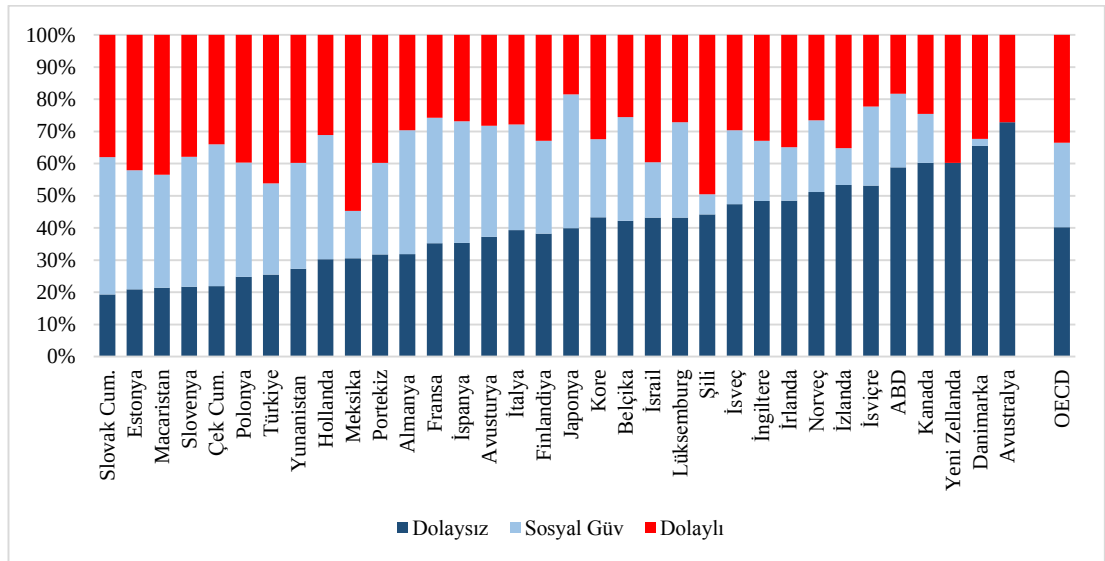
Tablo 2 de Türkiye’de gerçekleşen vergi tahsilatlarına göre dolaylı ve dolaysız vergilerin oranları ve miktarları yer almaktadır. Kayıt dışılığın yoğun olduğu ülkelerde beklenen sonuca göre dolaysız vergi tahsilatlarının yetersizliği nedeniyle dolaylı vergilere yönelim olduğu ifade edilmektedir. Tablo 2 incelendiği zaman Türkiye’de yüksek kayıt dışılığın yaşandığı ülkelerde olduğu gibi dolaysız vergilerin toplam vergiler içindeki oranı yıllara göre değişmekle birlikte 2004-2012 döneminde %30,6 ile %35,1 arasında değişmektedir. 2012 yılında ise %33,2 olarak gerçekleşmiştir. Bununla beraber dolaysız vergiler ise toplam vergiler içinde 2012 yılında %66,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Dağılımı (2004-2012)

	DOLAYLI VERGİLER (Milyon TL)	DOLAYSIZ VERGİLER (Milyon TL)	VERGİ GELİRLERİ TOPLAMI (Milyon TL)	VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAY (%)	
				DOLAYLI VERGİLER	DOLAYSIZ VERGİLER
2004	62.080,1	27.996,7	90.076,9	68,9	31,1
2005	74.256,4	32.672,8	106.929,2	69,4	30,6
2006	94.222,4	43.257,9	137.480,3	68,5	31,5
2007	100.991,5	51.843,6	152.835,1	66,1	33,9
2008	109.085,9	59.023,1	168.109,0	64,9	35,1
2009	111.307,8	61.132,7	172.440,4	64,5	35,5
2010	143.994,7	66.565,7	210.560,4	68,4	31,6
2011	171.752,3	82.056,9	253.809,2	67,7	32,3
2012	186.231,4	92.519,7	278.751,1	66,8	33,2

Kaynak: BÜMKO, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html> (Erişim: 19.05.2014)

Şekil 10: OECD Ülkelerinde Vergilerin Yapısı

Kaynak: OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-fr

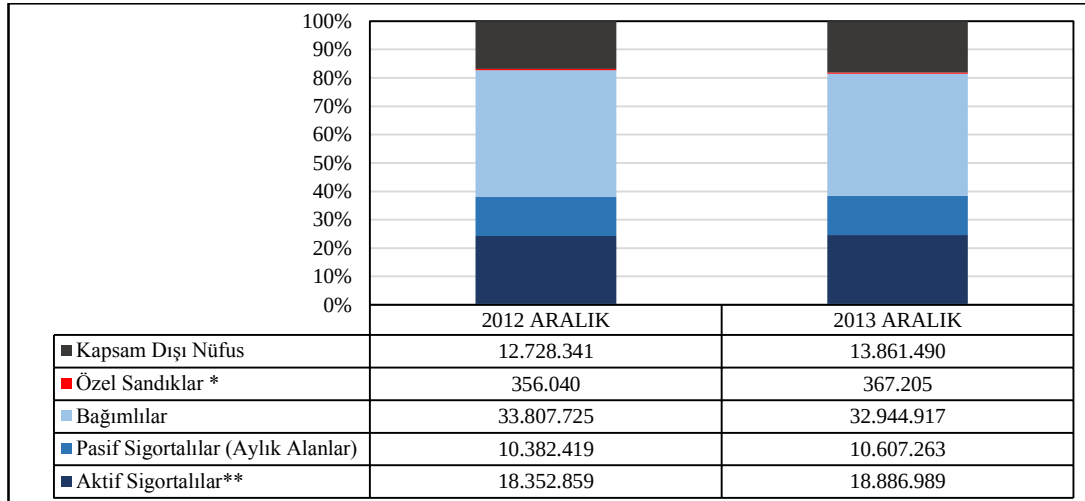
Şekil 10 da OECD ülkeleri arasında dolaylı, dolaysız vergilerin ve sosyal güvenlik primlerinin toplam vergiler içindeki oranlarının grafik gösterimi yapılmıştır. Şekle göre ABD, Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, Danimarka, Norveç gibi gelişmiş ülkelerde toplanan vergilerin ağırlıklı bölümü dolaysız vergilerden oluşurken sosyal güvenlik primleri ve dolaylı vergilerin oranları ise oldukça düşüktür. Kayıt dışılığın yüksek olduğu aynı zamanda gelişmekte olan ülkelere ise dolaysız vergilerin payı azalırken dolaylı vergilerin ve sosyal güvenlik primlerinin arttığı görülmektedir.

Ayrıca kayıt içi ya da kayıt dışı bireyler tam bilinemediği için bunların kamu hizmetlerinden aynı derecede yararlanmalarına neden olur. Bu durum kayıtlı bireyler için dezavantaj olurken kayıt dışı bireylerin lehine avantaja dönüşür. Bir süre sonra kayıtlı bireylerde kayıt dışına yönelirler. Vergi tabanının erimesi vergi toplanan kesimden daha çok vergi toplamak anlamına gelir ve adaletsizlik duygusunun yerleşmesine neden olur.

1.3.2.2 Sosyal Güvenlik

Çalışanların sosyal güvenliğinin sağlanamaması durumunda, işyerlerinde gerekli sağlık tedbirleri alınamadığından iş kazası veya meslek hastalığı riski artmaktadır. Ayrıca sağlık yardımları gereği gibi alınamadığından sağlıksız bir toplum ortaya çıkmaktadır. Bu durum sağlık maliyetlerini daha da artırarak, sosyal güvencesi olmayan, yaşlı ve bakıma muhtaç duruma düşenler için zorunlu olarak devletin himayesi altında olmayı gerekli kılmaktadır. Bunların tamamı da devlete maliyet getirmektedir.

Şekil 11: Türkiye’de Sosyal Güvence Kapsamı¹

Kaynak: SGK, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler> Aylık İstatistik Bilgileri (Erişim:04.04.2014)

¹ * Özel Sandıklarda toplam aktif sigortalı sayısı 2012 yılında 122.655, 2013 yılında 130.825 kişidir.

** 2013 yılı Aralık ayı verilerine göre 4/c (kamu personeli) toplam 2.823.400 aktif sigortalıdır. 4/b'li (Bağımsız Çalışanlar 1479 ve 2926) toplam 2.927.250 aktif sigortalıdan, 1.821.939 kişi 4/b (Bağımsız Çalışanlar 1479) sigortalı, 928.454 kişi 4/b (Bağımsız Çalışanlar 2926) sigortalıları oluştururken; 10.524 kişi muhtar sigortalı, 166.333 kişi isteğe bağlı sigortalıdır. 4/a'lı kapsamında toplam 13.136.339 aktif sigortalıdan, 12.484.113 kişi zorunlu sigortalı, 233.521 kişi kısmi süreli çalışan sigortalılar, 320.730 kişi çırak, 34.987 kişi yurtdışı topluluk sigortalısı, 62.988 kişi tarım sigortasına tabi sigortalıdır.

Kayıt dışı ekonomi, sosyal güvenlik kurumlarının finansal durumlarını bozmaktadır. Kayıt dışı ekonominin büyük bir hacme sahip olması nedeniyle sosyal güvenlik kurumlarında yeterli fon toplanamaz ve bu kurumlar finansman zorluklarıyla karşı karşıya kalırlar. Sosyal güvenlik kurumlarında yeterli miktarda fon birikmediği durumlarda ise, devlet tarafından düzenlenmesi gereken düşük gelir gruplarına sosyal transferler gerçekleştirilemez ve bu nedenle düşük gelir gruplarının hayat koşulları daha da zorlaşır, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve sosyal adalet olumsuz yönde etkilenir.(Gib, 2009: 34)

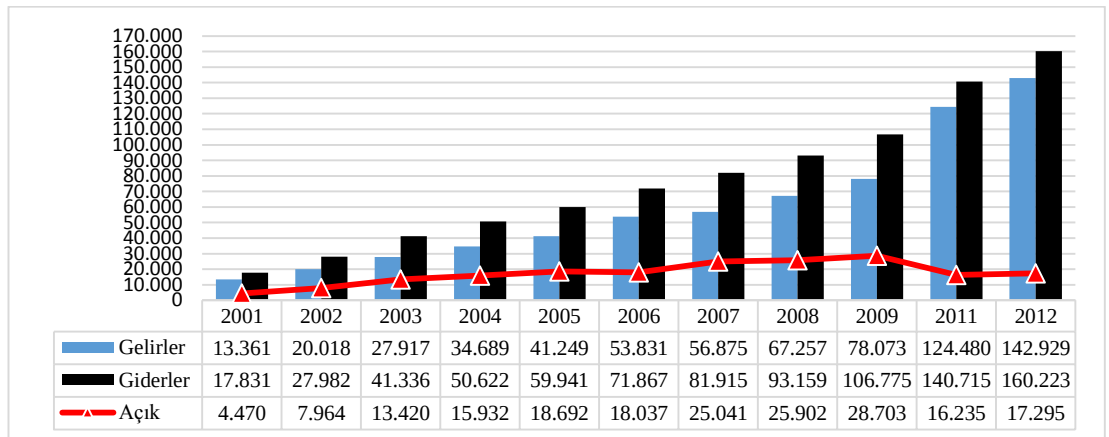
Tablo 3: Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir ve Gider Dengesi, 2001-2012 (Bin TL)

Yıllar	Gelirler	Artış Oranı	Giderler	Artış Oranı	Açık	Gelirlerin Giderleri Karşılama Oranı
2001	13.360.579	55,8%	17.830.745	62,3%	-4.470.166	74,9%
2002	20.018.189	49,8%	27.982.464	56,9%	-7.964.275	71,5%
2003	27.916.539	39,5%	41.336.077	47,7%	-13.419.538	67,5%
2004	34.689.248	24,3%	50.621.622	22,5%	-15.932.374	68,5%
2005	41.249.438	18,9%	59.941.373	18,4%	-18.691.935	68,8%
2006	53.830.886	30,5%	71.867.475	19,9%	-18.036.589	74,9%
2007	56.874.830	5,7%	81.915.401	14,0%	-25.040.571	69,4%
2008	67.257.484	18,3%	93.159.462	13,7%	-25.901.978	72,2%
2009	78.072.788	16,1%	106.775.443	14,6%	-28.702.655	73,1%
2010	95.273.183	22,0%	121.997.301	14,3%	-26.724.118	78,1%
2011	124.479.836	30,7%	140.714.602	15,3%	-16.234.766	88,5%
2012	142.928.505	14,8%	160.223.453	13,9%	-17.294.948	89,2%

Kaynak: SGK İstatistik Yıllıkları, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler>

(Erişim:15 Mayıs 2014)

Şekil 12: Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir ve Gider Dengesi, 2001-2012 (Milyon TL)

Kaynak: SGK İstatistik Yıllıkları, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler>

Şekil 12 de Türkiye’de SGK’nın gelir gider dengesi gösterilmiştir. Kayıt dışılığın etkilerinden olan ve yukarıda bahsedilen sosyal güvenlik kurumlarının finansal yapısındaki bozulmalar şekil üzerinde net olarak görülmektedir. 2001 yılından itibaren gösterilen SGK finansal dengesine göre her yıl yüksek miktar ve oranlarda finansal açıklığın oluştuğu görülmektedir.

1.3.2.3 Bütçe

Kayıt dışı ekonomi nedeniyle vergilerin etkin toplanamaması vergi kayıplarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Vergi kaybı ise devlet gelirlerinin azalması anlamına gelir. Devletin vergi gelirlerinin azalması ise sürekli artış eğiliminde olan kamu harcamalarının finansmanı sorununu gündeme getirir. Vergi gelirleri, kamu harcamalarını karşılamakta yetersiz kalınca bütçe açıkları sorunu gündeme gelir. (Savaş, 2009: 56) Diğer taraftan kayıt dışı istihdam sorunu kamu otoritesince gerçekleştirilen sosyal güvenlik uygulamalarını da etkisizleştirir ve bütçe açıklarının daha da artmasına neden olur. Kayıt dışı istihdam nedeniyle sosyal güvenlik kurumu finanse edilemez hale gelir. Kamu maliyesi yüksek faiz oranları ile üretime yönelmeyen iç tasarrufları faiz ile borçlanarak kendine çeker. Bu durum reel ekonominin önüne çıkan önemli engellerden birini kamu dışısalığını doğurur.

1.3.3 SOSYAL ETKİLERİ

KDE sosyal yaşam ve toplumun gelişimi içinde büyük tehdittir. Yüceltilen benlik duygusu ile yaşayan bireyler giderek toplum yapısında bozulmalara neden olurken toplumda olması gereken yardımlaşma olgusunu da yok etmektedirler. Ayrıca kayıt dışılığın doğurduğu adaletsizlikler diğer bireylere de kötü örnek olarak kişilerin kendi hak ve hukuk arayışlarına yöneltir. Bu durumda herkes gücü yettiğinde adalet ya da çıkar sağlar ve bu çatışma hali süreklilik arz eder. Toplum da yerleşmiş hukuk ve ahlak kuralları erozyona uğrar. Toplumsal çıkarlar bireysel çıkarlara feda edilir. Rasyonel bireyler için devlet ve toplum öncelik olmadığı için toplumsal gelişmenin, birlikte büyümenin, iyi günde kötü günde birlikte olmanın da bir önemi yoktur. Kayıt dışılık toplumun temeline konulmuş bir dinamittir. Diğer taraftan kayıt dışılık servet sahipleri ile emek arz edenleri karşı karşıya getiren bir durumdur. Bu durum toplumsal

kamplaşmanın ve çatışmanın ortaya çıkmasına neden olur. Toplumsal sınıfların temelinde bu gelir dağılımı dengesizliği vardır ve sebebi kayıt dışılık olgusudur. Bir başka husus KDE nedeniyle sosyal bir olgu olan eğitim faaliyetleri tam ve eksiksiz yerine getirilemez. Paralı eğitim toplumsal kutuplaşmaların derinleşmesine etki eder. Bununla beraber reel üretimin cezalandırılması kişilerin ve toplumların fikir üretkenlikleri üzerinde de aynı etkiye neden olur. Araştırmacı kişilik yerine kolaycılık ve rahatlık peşinde koşan birey ya da toplumlar ortaya çıkmaktadır. Adaletsizlikler toplumsal uyumu bozar. Millet devlet bütünlüğü sağlanamaz hale gelmektedir.

1.3.3.1 Sosyal yardım harcamaları

Gelir dağılımı adaletsizliklerinden ve toplumsal yardımlaşmanın yozlaşmasından kaynaklanan dar gelirli veya geçimini temin edecek herhangi bir geliri veya çalışma imkanı olmayan bireyler için gerekli sosyal yardım çalışmaları etkin bir şekilde yapılamaz. Bu kişilerin tespiti uzun süre alır ve mağduriyetler ortaya çıkar. Kısıtlı kaynaklarla bu yardımlar yapılmaya çalışılır ve doğru kişilere yapılıp yapılmadığı her zaman tartışılır. Bu durum en çok siyasi parti tartışmalarına yansır ve siyasi rant malzemesi haline gelir.

1.3.3.2 Suç Ekonomisi (Yasa Dışı Faaliyetler)

Ahlaken yozlaşmış bireyler düşük gelirler karşılığı emek arz etmek yerine kolay ve büyük miktarda para kazanabilecekleri her işi yapma eğilimdedir. Bu tür işler genelde yasalarla engellenen illegal, gayri ahlaki suç faaliyetleridir. Uyuşturucu madde ticareti, kadın ticareti, insan kaçakçılığı, hırsızlık, dolandırıcılık, tefecilik, çek senet tahsilatçılığı, kara para aklama gibi yasal olarak engellenmiş olan ekonomik faaliyetler suç unsuru olmasından dolayı yüksek getiri sağlamaktadır. Yozlaşmış birey ve toplum yapısı, ötekileştiren ekonomik sistem, ezilen ve çaresiz hisseden bireylerin her işi yapma eğiliminde olmasına neden olmaktadır. Bu durum kayıt dışılığı nedeniyle engellenemez suç ekonomisini doğurmaktadır. Suç ekonomisi hem toplum yapısını hem bireyin bedensel ve ruhsal sağlığını etkileyen onarılması güç yaralar açmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRKİYE ve OECD ÜLKELERİNDE TAHMİNİ BOYUTLARI, TÜRKİYE’DE UYGULANAN TEDBİRLER ve SONUÇLARI

KDE ölçme yöntemleri bu çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Ancak KDE nin önemini daha iyi açıklayabilmek için Türkiye ile birlikte farklı ülkelerde ki tahmini boyutlarına yer verilecektir. Bu bölümde KDE nin boyutları ile birlikte KDE sorununu önlemeye yönelik literatürde yer alan önerilerden de yararlanılarak hükümet tarafından uygulamaya çalışılan stratejik eylem planlarına ve sonuçlarına yer verilmiştir.

KDE ölçülebilen bir olgu olmasa da konunun önemi araştırmacıları bu konu üzerinde tahminler yapma noktasında çalışmalara yönlendirmiştir. KDE zaten doğası gereği gizlenme halinde olduğu için net olarak ölçülmesi beklenemez. Ancak yapılan tahminlerin ne kadar sağlıklı/doğru olduğu aynı dönem için aynı metodolojik yaklaşımlar ile yapılan farklı çalışmalarda farklı sonuçların ortaya çıkması nedeniyle sorgulanmaya devam edilmektedir. Bu çalışmada kayıt dışılığı ölçmeye çalışmak yerine konunun öneminin anlaşılabilmesi için kamu otoritelerinin de kabul ettiği Schneider’in yaptığı çalışmalar üzerinden boyutuna vurgu yapılacaktır. KDE konusu ülkeler kıyaslaması yapılırken göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husus ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre gruplanması gerektiğidir. Çünkü gelişmişlik seviyesine göre tahmin edilen oranlarda büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

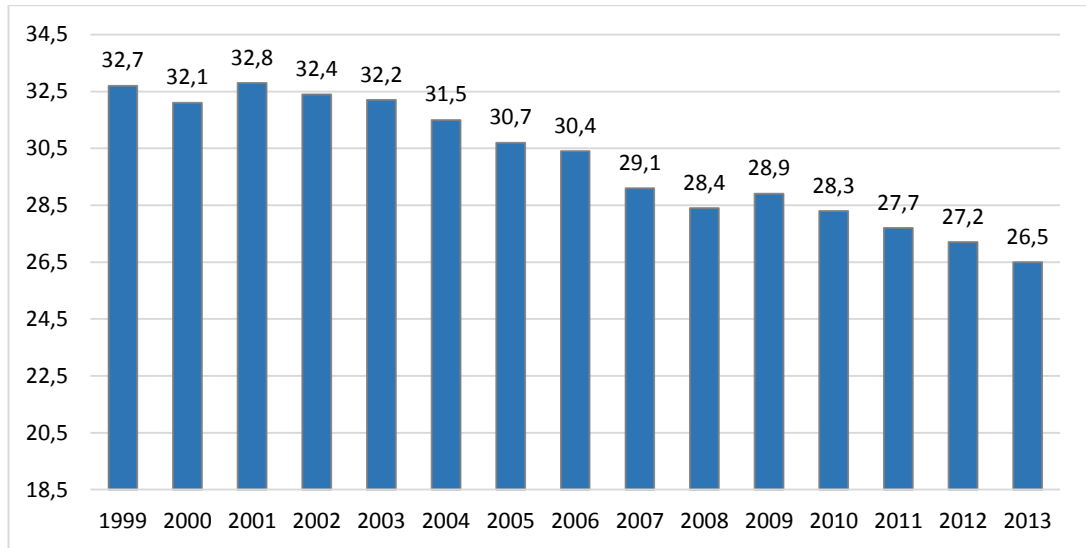
2.1 TÜRKİYEDE KDE BOYUTU

Türkiye’de KDE boyutunun ölçülmesi konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 2001 yılı ve sonrasında yapılan çalışmalardan en önemlisi, maliye bakanlığının da dikkate aldığı ve resmi sayfasında yer verdiği için F. Schneider’in çalışmaları olmuştur. OECD Avrupa birliği ülkeleri için uzun zamandır düzenli olarak

tahminler yapan ve yayınlayan Alman bilim adamının çalışmalarına göre Türkiye'deki kayıt dışı ekonomi verileri şekil 13'de aktarılmıştır.

Dikey ekseninde yer alan yüzdeler dilimler Avrupa ülkelerinin 2013 yılı ortalama kayıt dışılık oranı olması nedeniyle 18,5 tan başlatılmıştır. Şekil 8 incelenecek olursa Türkiye'de KDE 1999 yılında 32,7 2000 yılında 32,1 2001 yılında yüzde 32,8 olarak ölçülmüştür. 2006 yılında 30,4 olarak tahmin edilen kayıt dışılık oranı 2007 yılında 1,3 puan azalarak 29,1 olarak tahmin edilmiştir. 2008 yılında 28,4 tahmin edilen değer 2009 yılında 0,5 puan artarak 28,9 a yükselmiştir. 2010 yılından 2013 yılına kadar düzenli bir azalma görülmekte olup 2013 yılı tahmini 26,5 olarak ölçülmüştür.

Şekil 13: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin GSYH'ye Oranı (2001-2013)

Kaynak: Schneider, 2013, <http://www.econ.jku.at/531/PDF-File>. (Erişim: 05.04.2014)

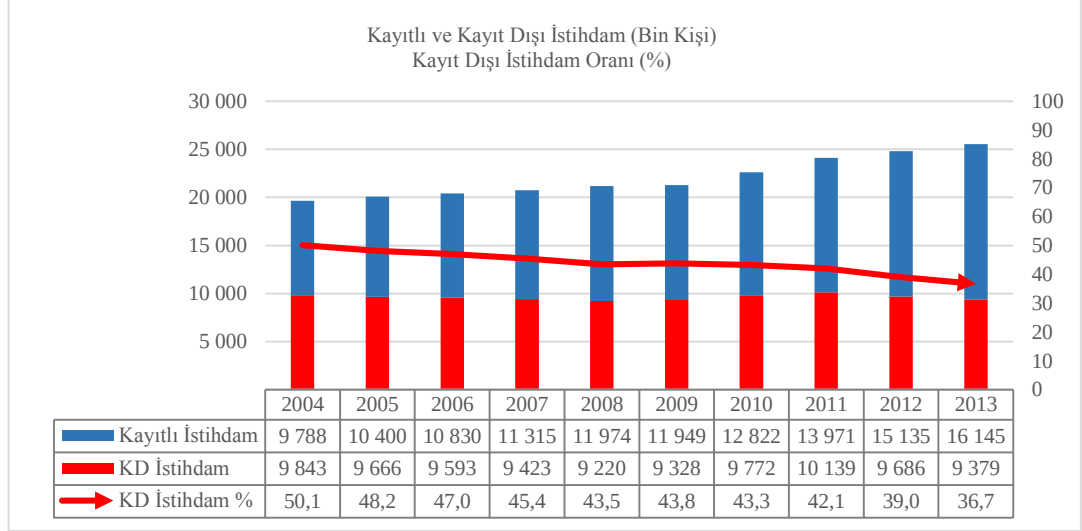
Ayrıca bakınız http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr/alt.php?sayfa=istatistik_oecd_40 (erişim:05.04.2014)

2.1.1 Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışılığın bir başka şekli olan kayıt dışı istihdam konusunda 2004 yılından itibaren düzenli veriler paylaşılmaya başlandığı için çalışma bakanlığı ve Tüik verilerinin esas alındığı şekil 13 2004 yılından başlatılmıştır. 2004 yılında 19.631bin olan istihdam edilenlerden 9.843 bin kişinin kayıt dışı çalıştırıldığı açıklanmıştır. 2008 yılına kadar gerçekleşen istihdam artışı 2008 ve 2009 yıllarında durağan bir seyir izlemiştir. 2010 yılından 2013 yılına kadar ise düzenli bir istihdam artışı olmuştur. 2013 yılında toplam istihdam 25.524 bin kişi, kayıt dışı istihdam ise 9.379 bin kişi

olmuştur. 2004 yılında yüzde 50,1 olan kayıt dışı istihdam oranı 2013 yılında yüzde 36,7 olarak açıklanmıştır.

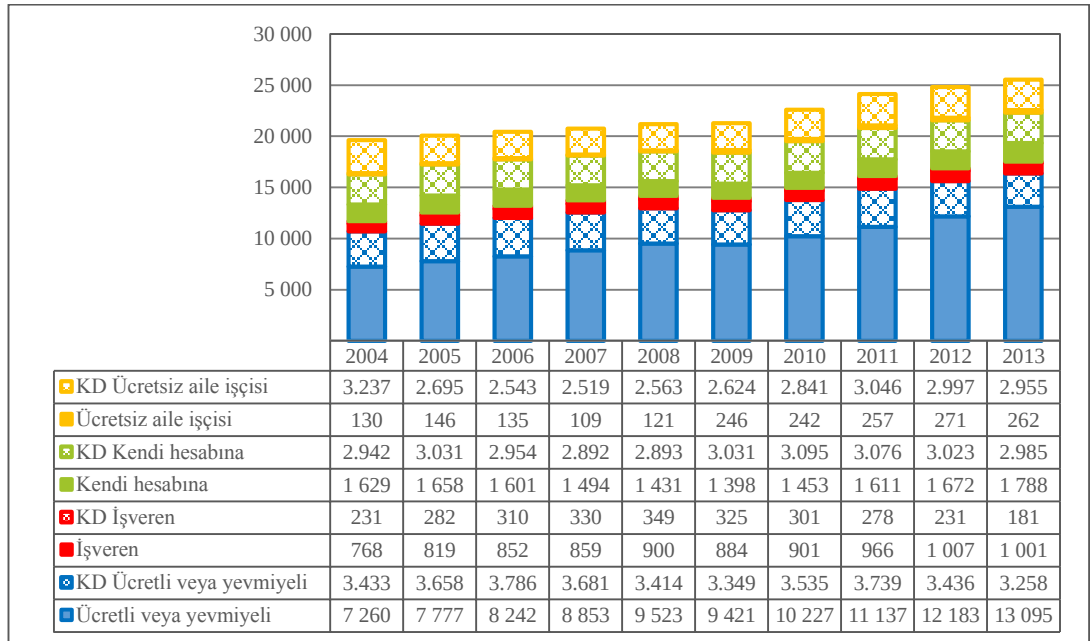
Şekil 14: Türkiye’de Kayıtlı ve Kayıt Dışı İstihdam (2004-2013)

Kaynak 1: ÇSGB, <http://www.cs.gb.gov.tr/cs.gbPortal/cs.gb.portal?page=istatistik>, Çalışma Hayatı İstatistikleri (2012) (Erişim: 04.04.2014)

Kaynak 2: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1007 Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Yıllar ve Cinsiyete Göre İşteki Durumu (Erişim: 04.04.2014)

Şekil 15: İş statüsüne göre kayıtlı ve kayıt dışı istihdam

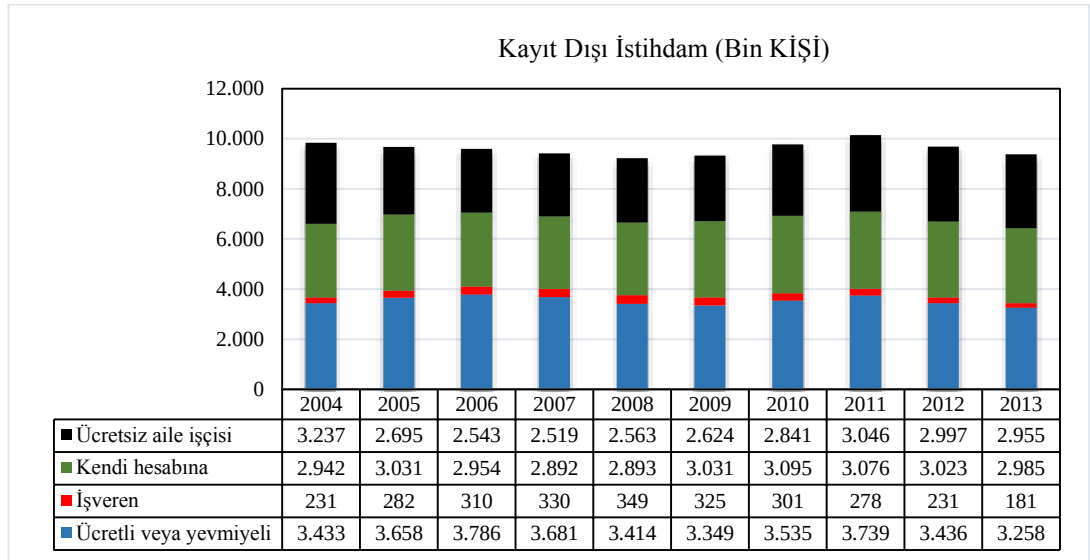
Kaynak 1: ÇSGB, Çalışma Hayatı İstatistikleri (2012)

Kaynak 2: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1007 Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Yıllar ve Cinsiyete Göre İşteki Durumu (Erişim: 04.04.2014)

Şekil 15 de ise TÜİK tarafından açıklanan kayıt dışı istihdam verileri ile birlikte kayıtlı istihdam verileri görülmektedir. 2013 yılında ücretli ve yevmiyeli çalışanlardan 3.258.000 kişinin kayıt dışı olarak istihdam edildiği açıklanmıştır. Bu rakam diğer iş statüleri arasında en yüksek değeri ifade etmektedir. 2013 yılı rakamlarına göre en çok kayıt dışılığın görüldüğü bir diğer iş statüsü 2.985 bin kişi ile kendi hesabına çalışanlar olmuştur. Bunu ücretsiz aile işçiliği 2.955 bin kişi ile takip etmiştir.

Şekil 16 ise kayıt dışı istihdamın hem statüye göre kişi sayısını hem de yıllara göre kayıt dışılık boyutunu göstermektedir. 2004 yılında yaklaşık 9,8 milyon kişi kayıt dışı olarak istihdam edilirken bu sayı 2008 yılına kadar azalmış 2008 yılında 9,2 milyona gerilemiştir. 2008 yılında yaşanan küresel krizde etkisiyle kayıt dışı istihdam 2011 yılına kadar artmaya devam etmiş 2011 yılında 10,1 milyon kişiden fazlası kayıt dışı olarak çalıştırılmıştır. 2011 yılı sonrasında ise 2013 yılına kadar kayıt dışı istihdam hem oransal hem de kişi sayısı itibariyle azalma göstermiştir.

Şekil 16: Kayıt Dışı İstihdam (2004-2013)

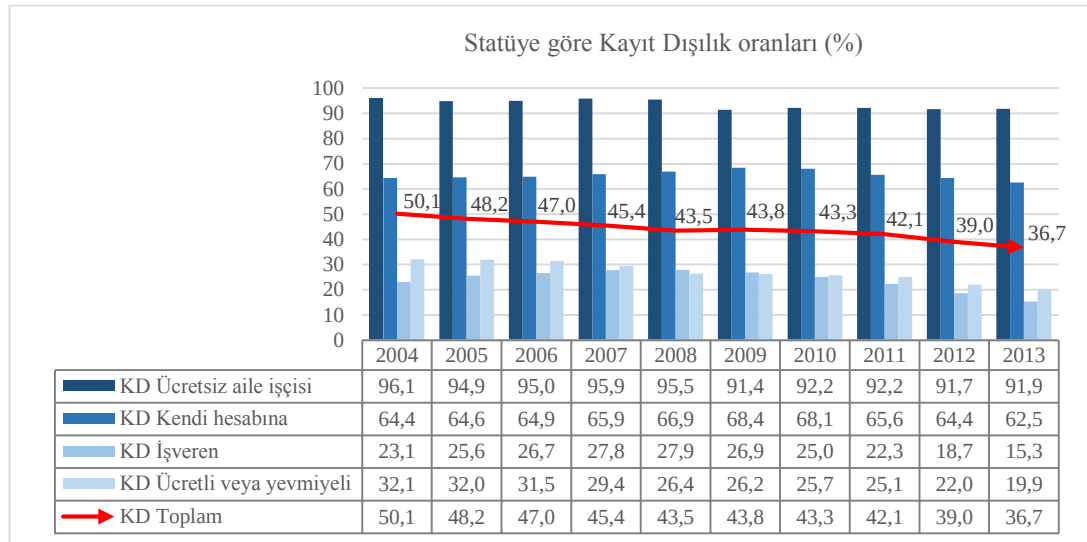
Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1007 Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Yıllar ve Cinsiyete Göre İşteki Durumu

(Erişim: 04.04.2014)

KD: Kayıt Dışı

Şekil 17’de iş statüsünün kendi içindeki kayıt dışılık oranları verilmiştir. Şekil 17’ya göre ücretsiz aile işçilerinin 2004 yılında %96,1 i kayıt dışı çalışırken 2009 yılında %91,4 ile en küçük kayıt dışılık değeri gerçekleşmiştir. 2013 yılı için ise 91,9 ile diğer iş statüleri arasında en yüksek kayıt dışılık oranları ücretsiz aile işçiliğinde gerçekleşmiştir. Kendi hesabına çalışanlar incelendiği zaman 2004 yılından 2013 yılına kadar %62,5-68,4 arasında kayıt dışı çalışmanın gerçekleştiği görülmektedir. %62,5 değeri ise 2013 yılı için gerçekleşmiştir. Kayıt dışılık oranının en çok görüldüğü üçüncü iş statüsü ise ücretli ve yevmiyeli çalışanlar olmuştur. 2004 yılında %32,1 ile en yüksek değer ölçülmüştür. Bu oranın 2013 yılına kadar sürekli azaldığı görülmektedir. 2013 yılında %19,9 ile en küçük değere ulaşılmıştır. İşveren statüsünde 2004 yılında %23,1 ölçülen kayıt dışılık oranı 2008 yılına kadar sürekli artış göstermiş 2008 yılında en yüksek oran olan %27,9’a yükselmiştir. 2009 yılından itibaren ise azalma eğilimine girmiş olup 2013 yılında %15,3 olarak en küçük değer ölçülmüştür.

Şekil 17: Statüye göre Kayıt Dışılık oranları (%)

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1007 Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Yıllar ve Cinsiyete Göre İşteki Durumu (Erişim: 04.04.2014)

KD: Kayıt Dışı

2.1.2 Kayıt Dışı ekonomik faaliyetler (Vergi vb. Kaçırma)

Vergi ve benzeri yükümlülükleri yerine getirmemek için ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı bırakılması hususunun açıklandığı bu başlıkta Maliye Bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerini yürüten Vergi Denetim Kurulu başkanlığının 2013 yılı faaliyet raporunda yer alan veriler kullanılmıştır. Rapora göre 2001 yılında 16267 mükellef denetlenmişken bu sayı 2013 yılında 4,5 kat artarak 71352 mükellefin denetlenmesi gerçekleştirilmiştir. Tarhı istenen vergi tutarı ise 2012 yılına göre yaklaşık 2 kat artışla 8,5 milyar TL olmuştur. Bu incelemeler sonucunda toplam kesilmesi istenen ceza tutarı ise 2012 yılına göre 2 kattan fazla artışla 19 milyar TL'yi geçmiştir. Bu veriler aşağıda yer alan tablo ve şekillerde detaylı olarak gösterilmiştir.

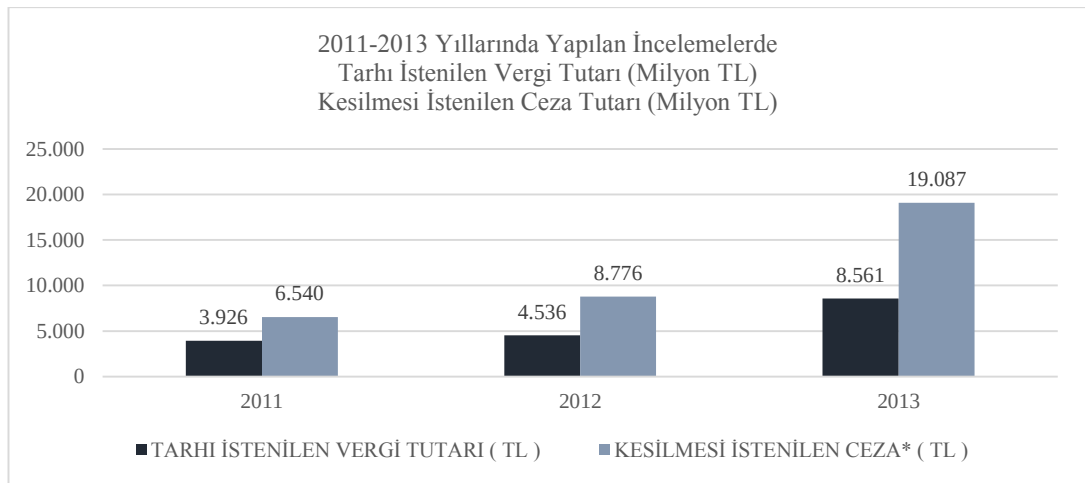
Tablo 4: Yıllar İtibarıyla Vergi İnceleme Sonuçları

YILLAR	İNCELENEN MÜKELLEF SAYISI	TARHI İSTENİLEN VERGİ TUTARI (TL)	KESİLMESİ İSTENİLEN CEZA* (TL)
2011	16.267	3.926.153.961	6.540.331.412
2012	46.845	4.535.523.091	8.776.095.415
2013	71.352	8.561.313.250	19.086.884.477

Kaynak: VDK, Faaliyet Raporu 2013 [VDK 2013 Faaliyet Raporu](#) (Erişim:10.04.2014)

* Bu tutarlar, VUK uyarınca kesilmesi istenilen vergi ziyai cezası, usulsüzlük cezası ve özel usulsüzlük cezalarının toplamından oluşmaktadır.

Şekil 18: 2011-2013 yılı kesilmesi istenilen vergi tarhı ve ceza tutarları

Kaynak: VDK, Faaliyet Raporu 2013 [VDK 2013 Faaliyet Raporu](#) (Erişim:10.04.2014)

Tablo 5 te 2013 vergi denetimleri sonucu tespit edilen matrah farklarının vergi türlerine göre dağılım detayları gösterilmiştir. Tabloya göre bulunan matrah farkları incelenecek olursa en çok kayıp ve kaçakların sırası ile Damga vergisi, KDV, Geçici Kurumlar Vergisi, Kurumlar Vergisi, Gelir Vergisi Stopaj, BSMV ve Geçici Gelir Vergisi türlerinde gerçekleştiği görülmektedir. Tüm vergi türlerinde tespit edilen matrah farkı ise 53,6 milyar TL olarak açıklanmıştır.

Tablo 5: 2013 yılı Vergi Türleri İtibarıyla İnceleme Sonuçları

VERGİ TÜRÜ	BULUNAN MATRAH FARKI	TARHI İSTENİLEN VERGİ TUTARI	KESİLMESİ İSTENİLEN CEZA
Kurumlar Vergisi	3.611.848.486	597.221.130	1.004.059.710
Kurumlar Vergisi Geçici	4.288.173.336	417.619.880	682.880.632
Gelir Vergisi	692.410.441	223.582.299	501.875.292
Gelir Vergisi Geçici	1.195.740.550	85.958.809	140.128.500
Katma Değer Vergisi (KDV)	7.341.473.802	3.750.769.267	8.887.103.974
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV)	1.729.497.961	82.580.661	107.636.607
Özel Tüketim Vergisi (ÖTV)	576.602.754	2.571.361.540	5.934.085.985
Damga Vergisi	28.227.169.653	69.506.793	81.640.429
Gelir Vergisi Stopaj	2.780.790.643	366.834.171	499.984.394
Kurumlar Vergisi Stopaj	880.139.067	90.811.321	103.985.530
Diğer Vergiler	2.351.112.291	305.067.379	1.143.503.426
TOPLAM	53.674.958.984	8.561.313.250	19.086.884.477

Kaynak: VDK, Faaliyet Raporu 2013 [VDK 2013 Faaliyet Raporu](#) (Erişim:10.04.2014)

Tablo 6: Vergi Türlerine Göre İnceleme Verileri (Tarhi İstenen Vergi/Kesilen Cezalar)

VERGİ	TARHI İSTENEN VERGİ		TARHI İSTENİLEN VERGİ TOPLAMLARI	CEZALAR			TARHI İSTENİLEN CEZA TOPLAMLARI
	İKMALEN	RESEN		VERGİ ZİYAI	USULSÜZLÜK	ÖZEL USULSÜZLÜK	
Kurumlar Vergisi	63.465.887	533.755.243	597.221.130	862.939.520	99.558	141.020.632	1.004.059.710
Kurumlar Vergisi Geçici	30.289.873	387.330.007	417.619.880	679.604.972	6.836	3.268.824	682.880.632
Gelir Vergisi	763.317	222.818.982	223.582.298	405.152.830	105.571	96.616.892	501.875.292
Gelir Vergisi Geçici	78.902	85.879.907	85.958.809	136.136.999	8.551	3.982.950	140.128.500
Katma Değer Vergisi	65.694.526	3.685.074.742	3.750.769.267	8.048.773.928	574.685	837.755.361	8.887.103.974
BSMV	984.437	81.596.224	82.580.661	95.577.572	30.569	12.028.466	107.636.606
ÖTV	18.769.630	2.552.591.911	2.571.361.540	5.909.199.433	29.599	24.856.953	5.934.085.985
Damga Vergisi	38.604.671	30.902.122	69.506.793	81.439.162	8.773	192.494	81.640.429
Gelir Vergisi Stopaj	33.519.769	333.314.402	366.834.171	492.413.990	23.096	7.547.308	499.984.394
Kurumlar Vergisi Stopaj	14.571.771	76.239.549	90.811.321	103.940.035	105	45.390	103.985.530
Diğer Vergiler	288.868.086	16.199.291	305.067.379	1.120.619.334	11.938	22.872.150	1.143.503.425
TOPLAM	555.610.869	8.005.702.380	8.561.313.249	17.935.797.775	899.281	1.150.187.420	19.086.884.477

Kaynak: VDK, Faaliyet Raporu 2013 [VDK 2013 Faaliyet Raporu](#) (Erişim:10.04.2014)

Tablo 6 ise ikmalen veya resen tarhı istenen vergilerin ve cezaların detay bilgilerini göstermektedir. Tabloya göre en çok resen vergi tarhı istenirken en çok kesilmesi istenen ceza türü ise vergi ziyaı cezası olmuştur.

2.1.3 Suç Ekonomisinin görünen boyutu

Ülkemizde Yasak ekonomik faaliyetlerden doğan suç ekonomisi KDE nin önemli bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bu başlıkta kaçakçılık organize suçlarla mücadele daire başkanlığının 2012 yılı faaliyet raporunda açıklanan verilerden ve İsmmmo'nun 2011 yılında yayınladığı rapordan yararlanılarak yasak ekonomik faaliyetlerin Türkiye’de ki boyutu ortaya konacaktır.

Türkiye’de suç ekonomisinin engellenmesi için MASAK (Mali Suçları Araştırma Kurulu) ve KOM (kaçakçılık organize suçlarla mücadele) daire başkanlığı koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Masak araştırma inceleme denetleme faaliyetlerini, kom daire başkanlığı ise şube müdürlükleri ile operasyonel faaliyetleri yerine getirmektedir.

Masak’ın 2012 yılı faaliyet raporunda kurulun amacı ve hedefi şu şekilde ifade edilmiştir. Bakanlığımızın 2012 yılında revize ederek kamuoyuna duyurduğu 2013-2017 Stratejik Planında yer alan “Kayıtlı ekonomiyi genişletmek ve mali suçları azaltmak” stratejik amacı kapsamında, MASAK’ın stratejik hedefi “Suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı ile etkin mücadele etmektir” (Masak, 2012: 14). Kom daire başkanlığı amacını şu şekilde ifade etmiştir. “Ülkelerin sosyal, ahlaki ve ekonomik yapıları üzerinde olumsuz etkileri olan mali suçlar, ülke ekonomisi üzerinde ağır bir yük oluşturmakta ve toplumun her kesimini olumsuz etkilemektedir. KOM Birimleri mali suçlarla mücadele faaliyetleriyle, kamu düzeninin korunmasını, bireyler arası gelir dağılımında adaletin sağlanmasını, demokratik ve ahlaki değerlerin korunmasını amaçlamaktadır (Kom, 2013: 1).” Kom daire başkanlığı suç ekonomisi ile mücadeleyi 4 ana başlık halinde sürdürmektedir. Bu başlıklar aşağıdaki gibidir:

- Mali Suçlar ve Suç Gelirleriyle Mücadele
- Kaçakçılık Suçlarıyla Mücadele
- Narkotik Suçlarla Mücadele
- Organize Suçlarla Mücadele

Suç ekonomisinin görünen boyutu kaçakçılık organize suçlarla mücadele daire başkanlığının 2012 yılı faaliyet raporunda yukarıda sayılan dört başlık altında yayınlanan verilerle aşağıda açıklanmıştır.

Suç ekonomisinin engellenmesine dönük çalışmalar yeni uygulamalar ile farklı boyutlar kazanmıştır. Bu anlamda suç faaliyetleri sonucu elde edilen gelirin de ortadan kaldırılması için müsadere uygulamasına başlanmış olup bu faaliyetler sonucu elde edilen gelir hazineye aktarılmaktadır. Bu çerçevede 2011 yılında 657 soruşturmada para, şirket hissesi, araç ve gayrimenkul kalemlerine yönelik yaklaşık 50 milyon TL değerinde el koyma işlemi gerçekleştirilirken, 2012 yılında ise 2.196 soruşturmada yaklaşık 150 milyon TL değerinde el koyma işlemi gerçekleştirilmiştir (kom, 2013: 3).

Tablo 7: 2012 Yılı İl KOM Birimlerinin Suç Türlerine Göre El koyma İstatistikleri

BİRİMLER	OLAY SAYISI	PARA (TL)	ARAÇ	GAYRİMENKUL	ŞİRKET DEĞERİ (TL)
MALİ SUÇLAR	106	12.022.201	214	337	53.195.000
NARKOTİK SUÇLAR	621	4.707.946	390	18	125.000
ORGANİZE SUÇLAR	10	11.020.120	47	116	1.030.000
KAÇAKÇILIK SUÇLAR	1.459	1.519.548	1.726	36	0
GENEL TOPLAM	2.196	29.269.815	2.377	507	54.350.000

Kaynak: KOM Daire Başkanlığı, 2012 Raporu, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx> (Erişim:10.04.2014)

Tablo 8: Yıllara Göre Ele Geçirilen Kaçak Akaryakıt Türleri ve Miktarları (Litre)

Akaryakıt Türü	2008	2009	2010	2011	2012
Motorin	2.265.798	7.929.749	4.251.300	4.928.451	5.783.696
Benzin	135.410	84.380	123.155	65.190	66.988
Fuel-Oil	148.120	4.636.691	111.518	236.021	1.146.221
Solvent	25.470	93.432	374.471	487.155	924.393
Bio-Dizel	29.170	8.000	39.760	460	30.916
Katkılı Akaryakıt	581.875	1.293.903	1.999.776	2.727.591	4.525.607
Ham Petrol	10.380	558	4.778	93.343	357.074
Madeni Yağ	557.866	325.047	745.250	1.597.615	1.800.388
Lpg	---	10.444	---	---	57.855
Gazyağı	---	4.000	2.830	102.713	326.217
Jet Yakıtı	---	2.000	---	98.154	1.392.050
Toplam	3.754.089	14.388.204	7.652.838	10.345.692	16.411.404

Kaynak: KOM Daire Başkanlığı, 2012 Raporu, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx> (Erişim:10.04.2014)

Akaryakıt kaçakçılığında son yıllarda önemli ve sürekli bir artış görülmektedir. Özellikle motorin, fuel-oil, katkılı akaryakıt ve madeni yağda uygulanan yüksek ÖTV miktarının bu artışın büyüklüğünü etkilediği söylenebilir.

Diğer kaçakçılık yakalamaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Kaçak çay, içki ve ilaç haricinde kalan diğer başlıklarda çok ciddi bir artış görülmektedir. Özellikle içki ve ilaç kaçakçılığının azalmasında ise ilaç sektöründe karekod uygulamasının, içki sektöründe ise hammaddenin denetim altına alınmasının büyük etkisi vardır.

Tablo 9: Kaçakçılık Yakalamaları 2011-2012 Mukayesesi

KAÇAKÇILIK	2011	2012	DEĞİŞİM (%)
Akaryakıt (litre)	10.345.692	16.411.404	59
Sigara (paket)	69.730.125	99.100.151	42
Makaron (adet)	11.927.540	461.753.577	3.771
İçki (şişe)	291.577	244.158	-16
Cep Telefonu (adet)	119.938	241.749	102
Çay (kg)	2.352.769	1.378.029	-41
İlaç/Hap (adet)	6.986.821	2.049.865	-71
Elektronik-Muhtelif Emtia (adet)	1.451.237	4.892.641	237
Muhtelif Gıda (kg)	445.915	613.145	38
Eser/Sikke (adet)	25.273	29.015	15

Kaynak: KOM Daire Başkanlığı, 2012 Raporu, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx> (Erişim:10.04.2014)

Tablo 10: KOM Uyuşturucu İstatistikleri

	2011	2012	Değişim (%)
Operasyon Sayısı	18.864	24.599	30,4
Şüpheli Sayısı	39.772	47.153	18,6
Esrar	46.942.390 gr	74.605.304 gr	58,9
Eroin	6.410.806 gr	11.027.566 gr	72,0
Afyon	105.948 gr	179.986 gr	69,9
Kokain	588.737 gr	402.440 gr	-31,6
Sentetik Ecza	8.402 adet	36.483 adet	334,2
Captagon	1.047.348 adet	144.121 adet	-86,2
Ecstasy	1.336.078 adet	1.694.379 adet	26,8
Bonzai	10.340 gr	197.487 gr	1.809,9
Amfetamin	1.412 gr	100.446 gr	7.013,7
Meskalin	-	2.450 gr	2.450,0
Metamfetamin	151.937 gr	403.342 gr	165,5
Kenevir Bitkisi	2.572.939 adet	4.958.186 adet	92,7

Kaynak: KOM Daire Başkanlığı, 2012 Raporu, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx> (Erişim:10.04.2014)

Tablo 11: Yolsuzluk Suçları Planlı Operasyonları (Sektörel Dağılımı-2012)

Sektör	Projeli Çalışma	Şüpheli			Tutuklu		
		Kamu Görevlisi	Diğer	Toplam	Kamu Görevlisi	Diğer	Toplam
Yerel Yönetimler	53	335	281	616	77	69	146
Sağlık	51	109	334	443	28	57	85
Adli Hizmetler	34	120	215	335	35	83	118
Eğitim	27	141	112	253	8	15	23
Tarım	20	74	170	244	15	60	75
Sosyal Güvenlik	7	11	48	59	1	6	7
Tapu	7	46	17	63	9	3	12
Diğer	6	61	34	95	12	6	18
Kamu Kur. Nit. Kur.	5	31	34	65	10	8	18
Ulaştırma	4	42	39	81	12	12	24
Enerji	3	8	25	33	0	15	15
Maliye	3	5	19	24	4	10	14
Orman	2	1	1	2	1	0	1
Banka	1	1	0	1	1	0	1
Bayındırlık	1	23	0	23	0	0	0
Toplam	224	1008	1329	2337	213	344	557

Kaynak: KOM Daire Başkanlığı, 2012 Raporu, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx>
(Erişim:10.04.2014)

Suç ekonomisinin diğer önemli bir boyutu ise yolsuzluk suçlarıdır. Tablo 11’de operasyon yapılan sektörler operasyon, şüpheli ve tutuklu sayıları verilmiştir. Kom 2012 faaliyet raporunda belirtildiği gibi yolsuzluk operasyonlarının sektör bütçeleri ile orantılı gerçekleştiği görülmektedir. Bir önceki yıla göre %7,8 artışın yaşandığı 2012 yılı planlı yolsuzluk operasyonlarında; yerel yönetimler, sağlık ve sosyal güvenlik, adli hizmetler, eğitim ve tarım sektörlerinde meydana gelen usulsüzlüklere yönelik gerçekleştirilen operasyonların ön plana çıktığı görülmektedir (Kom, 2012: 5)

Diğer yandan yolsuzluk suçları ile etkin mücadele hem ulusal hem de uluslararası platformda ülkelerin saygınlığına önemli katkı sağlamaktadır. Ülkemizde yolsuzluk suçlarına karşı yürütülen mücadelede gösterilen başarı, toplumun yolsuzluk algılamalarına da doğrudan yansımıştır. Küresel bir sivil toplum örgütü olan ve dünya çapında yolsuzlukla mücadeleyi amaçlayan Uluslararası Saydamlık Örgütü (Transparency International) tarafından yolsuzluk algılamalarının ölçümüne yönelik yapılan çalışmalar neticesinde her yıl “Yolsuzluk Algı İndeksi” yayınlanmaktadır. Söz konusu kuruluşun 2011 yılı raporunda ülkemiz 183 ülke arasında 61. sırada yer

almışken 2012 yılı indeksinde bugüne kadar aldığı puanların en iyisini alarak 176 ülke arasında 54. sıraya yükselmiştir.

Tablo 12: 2008-2012 Yılları Arası Türkiye'nin Saydamlık Notu ve Sıralamadaki Yeri

YIL	PUAN	ÜLKE SAYISI	SIRALAMADAKİ YERİ
2008	4,6	180	58
2009	4,4	180	61
2010	4,4	178	56
2011	4,2	183	61
2012	4,9	176	54

*Türkiye'nin yolsuzluk algılama puanlarında gözlenen değişiklikler.

Kaynak: KOM Daire Başkanlığı, 2012 Raporu, <http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx>
(Erişim:10.04.2014)

Tablo 13: İSMMMÖ Suç Ekonomisinin Türkiye Bilançosu

SUÇ EKONOMİSİNİN 2010 YILINDAKİ 10 GÖZDE ALANI	
SUÇUN TANIMI	YAKLAŞIK CİRO (TL)
Fuhuş	1.800.000.000
Eroin	1.800.000.000
Esrar	1.050.000.000
İnsan kaçakçılığı	742.500.000
Kaçak sigara	652.500.000
Korsan kitap ve dvd	451.605.680
Organize suç	280.000.000
Kaçak çay	205.740.000
Ecstasy	200.000.000
Tarihi eser kaçakçılığı	160.000.000
TOPLAM	7.342.345.680

Kaynak: İSMMMÖ, [İSMMMÖ'dan Suç Ekonomisinin Türkiye Bilançosu raporu](#)

(Erişim:10.04.2014)

(*)Ortalama tahmini değer

(**) Suçun uluslararası standartlardaki, yakalanamamış beş katlık artışına göre ciro

İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (İSMMMÖ) 31.07.2011 tarihli 2011/15 sayılı “Suç Ekonomisinin Türkiye Bilançosu” raporu ile kayıt dışılığın karanlık yüzü suç ekonomisinin Türkiye boyutuna dikkat çekmiştir. Bu araştırmaya göre 2010 yılında 27 kalemden Türkiye’de yasadışı faaliyetlerde oluşan ciro en az 8 milyar TL, elde edilen net kazanç ise 3 milyar 250 milyon lira olarak tahmin edilmiştir. İSMMMÖ’nun, Emniyet Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu verileri ile Birleşmiş Milletler ve OECD suç istatistikleri üzerinden yaptığı araştırmaya göre; suç ekonomisi asıl olarak doğrudan suçla elde edilen “kriminal sektör” ve kaçakçılığa dayanan

“illegal sektör”den oluştuğu belirtilmiştir. İlegal sektörü; yasalara aykırı üretim ve dağıtım, kriminal sektörü ise doğrudan suça dayanan yüksek riskli ve karlı girişimler oluşturduğu ifade edilmiştir.

9 Ocak 2013 tarihinde Gazi Üniversitesi’nde düzenlenen “Suç Ekonomisi, Mücadele Yöntemleri ve Türkiye Değerlendirmesi” konulu panelde Mali Suçları Araştırma Kurulu başkanı tarafından açıklanan verilere göre küresel düzeyde dolaşan yasa dışı sermaye akımlarının dünya gayrisafı hasılasının %2-5’i arasında olduğu bu tutarın 2011 yılı hesaplamalarına göre 1,5-4 trilyon ABD Dolarına tekabül ettiği ifade edilmiştir.² Diğer taraftan Kom Daire Başkanlığı 2012 yılı faaliyet raporunda (Kom, 2013: 82) uyuşturucu kaçakçılığının yıllık küresel getirisinin 350-400 milyar ABD Dolarını bulduğu açıklanmıştır.

Tablo 14: Türkiye’de Suç Ekonomisi Büyüklüğü (21,2 Milyar ABD Dolar)³

Alkol Kaçakçılığı	60	Milyon Dolar (USD)
Kokain *	157	Milyon Dolar (USD)
Ecstasy *	79	Milyon Dolar (USD)
Eroin *	1.715	Milyon Dolar (USD)
Esrar *	1.492	Milyon Dolar (USD)
Korsan Kitap	23	Milyon Dolar (USD)
Sahtecilik	6.000	Milyon Dolar (USD)
Sigara kaçakçılığı	2.500	Milyon Dolar (USD)
İlaç kaçakçılığı	1.700	Milyon Dolar (USD)
Petrol ve Gaz Kaçakçılığı	2.500	Milyon Dolar (USD)
İnsan Kaçakçılığı	400	Milyon Dolar (USD)
Korsan film	29	Milyon Dolar (USD)
Korsan müzik	22	Milyon Dolar (USD)
Korsan Yazılım	526	Milyon Dolar (USD)
Fuhuş	4.000	Milyon Dolar (USD)
Toplam Suç Ekonomisi Değeri	21.203	Milyon Dolar (USD)

Kaynak: Havocscope, <http://www.havocscope.com/tag/turkey/> (Erişim:11.04.2014)

² Bakınız: <http://www.masak.gov.tr/userfiles/file/panel/panel.html>

³ Son veri güncellemesi 11.11.2013 tarihinde yapılmıştır.

Ülke sıralaması için bakınız: <http://www.havocscope.com/country-profile/>

Havocscope prensipleri için bakınız: [Principles of Havocscope](http://www.havocscope.com/principles-of-havocscope/)

*Bu değerler kom tarafından 2012 yılında ele geçirilen uyuşturucu miktarının piyasa değerinin 5 katını ifade etmektedir. Havocscope sitesinde bu verilerin toplamı bulunmamaktadır. Suçun uluslararası standartlardaki, yakalanamamış beş katlık artışına göre ciro tabloya tarafımızdan eklenmiştir.

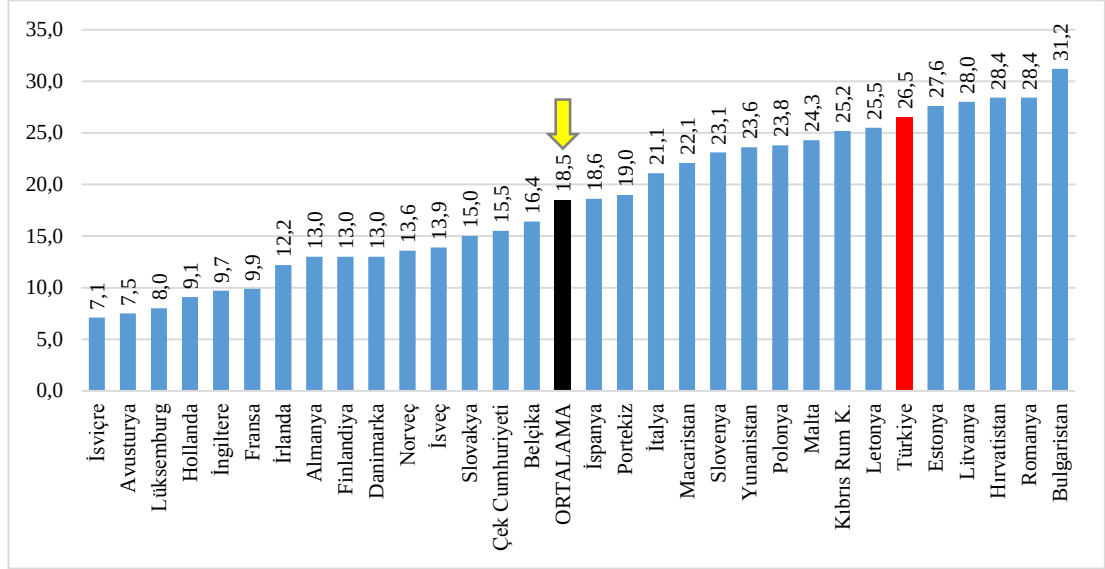
Bir diğer uluslararası örgüt Havocscope ise suç ekonomisinin küresel olarak 93 ülkede boyutlarını ölçmeye çalışmaktadır. Bu uluslararası örgüt yayınladığı istatistiklerde BM, diğer uluslararası resmi kurumlar ve takip edilen ülkelerin açıkladığı verileri kullanmaktadır. Son zamanlarda saygın haber kaynaklarının sıkça atıf yaptığı bu örgütün verileri çalışmamızda kullanılmıştır. Örgüt dünya suç ekonomisinin büyüklüğünü 1,81 trilyon ABD Doları olarak ifade etmiştir. Tablo 14'te ise Havocscope tarafından açıklanan Türkiye suç ekonomisinin boyutları ifade edilmiştir. Örgüt 93 ülke sıralamasını da yayınlamış olup Türkiye bu sıralamada suç ekonomisinin büyüklüğü nedeniyle 15. sırada yer almaktadır.

2.2 AVRUPA ve OECD ÜLKELERİNDE KDE BOYUTU

Schneider (2013: 3-7) tarafından hesaplanan verilere göre 31 Avrupa ülkesinde 2013 yılı kayıt dışı ekonominin GSYH'ye oranı şekil 19'de gösterilmiştir. Bu verilere göre 2013 yılında 31 Avrupa ülkesinin ortalama kayıt dışı ekonomi boyutu %18,5 olarak tahmin edilmiştir. Almanya (%13), Fransa (%9,9), İngiltere (%9,7), Norveç (%13,6), Hollanda (%9,1) Avusturya (%7,5), İsviçre (7,1), İsveç (%13,9) gibi gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler Avrupa ülkeleri ortalamasından daha düşük değerlerde kayıt dışılık oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

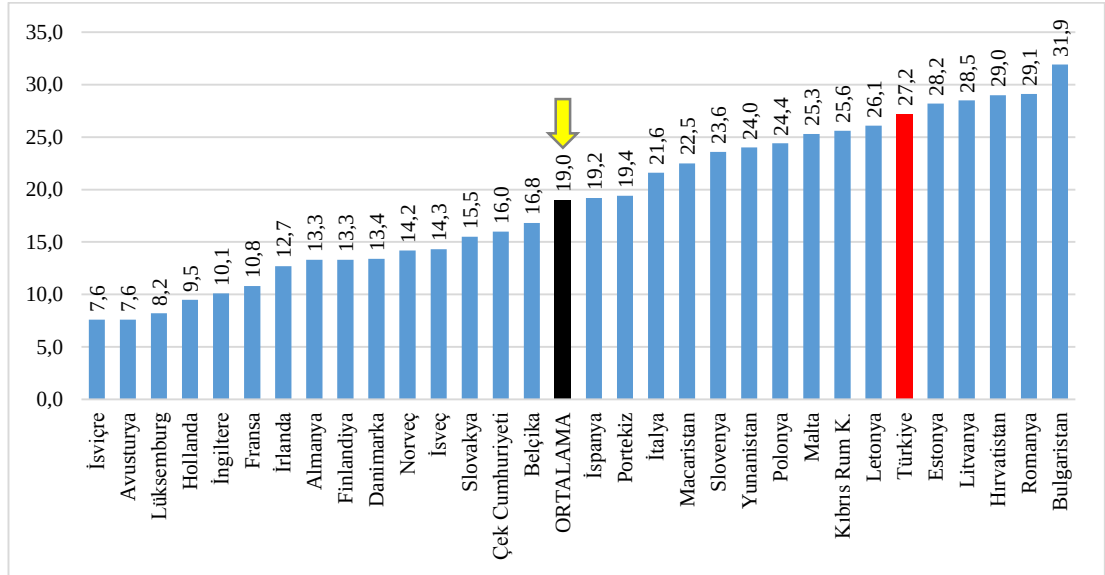
Avrupa birliğine daha sonra katılan ve doğu bloku ülkeleri olarak ifade edilen gelişme yolundaki Avrupa ülkeleri ise ortalamanın üzerinde kayıt dışılık oranlarına sahip oldukları görülmektedir. İsviçre %7,1 ile en küçük kayıt dışılık değerine sahipken Bulgaristan %31,2 ile 31 Avrupa ülkesi içinde en büyük kayıt dışı ekonomi boyutuna sahiptir. Türkiye %26,5 ile Avrupa ülkeleri ortalamasının çok üzerinde bir değerle 26.sırada yer almaktadır. 2012 yılı değerleri şekil 20'da gösterilmiştir. Sıralamanın değişmediği ama oranların 2013 yılına kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. 2012 yılında Avrupa ülkeleri ortalama kayıt dışılık oranı %19 olarak tahmin edilmiştir.

Şekil 19: 2013 yılında 31 Avrupa Ülkesinin Kayıt Dışı Ekonomi Boyutu (%)

Kaynak: Schneider, 2013, <http://www.econ.jku.at/531/PDF-File>. (Erişim: 05.04.2014)

Şekil 20: 2012 yılında 31 Avrupa Ülkesinin Kayıt Dışı Ekonomi Boyutu (%)

Kaynak: Schneider, 2013, <http://www.econ.jku.at/531/PDF-File>. (Erişim: 05.04.2014)

Tablo 15'te Schneider'in çalışmasına göre AB üyesi ülkelerin 2003 yılından 2013 yılına kadar tahmin edilen kayıt dışı ekonomi boyutunun tahmini değerleri verilmiştir. Ülke sıralaması 2013 yılı tahmini değerlerinin küçükten büyüğe doğru sıralanması şeklinde yapılmıştır. Tablo incelendiği zaman kayıt dışılık oranlarının 2008 yılına kadar azalma eğiliminde olduğu ancak 2009 yılında bütün üye ülkelerde

küresel krizin etkisi ile kayıt dışı ekonomi boyutunun arttığı görülmektedir. Schneider'in (2013: 2) çalışmasında belirttiği gibi Avrupa'nın doğu ve güneyinde yer alan ülkelerin kayıt dışılık oranları ortalama değerin üzerindeyken, batı ve kuzey ülkelerinin oranları ise ortalamanın altında tahmin edilmiştir. Schneider 2010 yılından sonra oranların azalma eğiliminde olmasını küresel krizin etkilerinin azaldığı ve toparlanmanın görüldüğü şeklinde yorumlamış ve ülke ekonomilerinin canlandığı dönemlerde insanların kayıt dışı kalma güdüsünden uzaklaştığını ifade etmiştir.

Tablo 15: 27 Avrupa Ülkesinde kayıt dışı ekonomi boyutu (2003-2013)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Avusturya	10,8	11,0	10,3	9,7	9,4	8,1	8,5	8,2	7,9	7,6	7,5
Lüksemburg	9,8	9,8	9,9	10,0	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2	8,0
Hollanda	12,7	12,5	12,0	10,9	10,1	9,6	10,2	10,0	9,8	9,5	9,1
İngiltere	12,2	12,3	12,0	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1	9,7
Fransa	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11,0	10,8	9,9
İrlanda	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13,0	12,8	12,7	12,2
Almanya	17,1	16,1	15,4	15,0	14,7	14,2	14,6	13,9	13,7	13,3	13,0
Finlandiya	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14,0	13,7	13,3	13,0
Danimarka	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14,0	13,8	13,4	13,0
İsveç	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15,0	14,7	14,3	13,9
Slovakya	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16,0	16,8	16,4	16,0	15,5	15,0
Çek Cumhuriyeti	19,5	19,1	18,5	18,1	17,0	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0	15,5
Belçika	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8	16,4
İspanya	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2	18,6
Portekiz	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4	19,0
İtalya	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22,0	21,8	21,2	21,6	21,1
Macaristan	25,0	24,7	24,5	24,4	23,7	23,0	23,5	23,3	22,8	22,5	22,1
Slovenya	26,7	26,5	26,0	25,8	24,7	24,0	24,6	24,3	24,1	23,6	23,1
Yunanistan	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25,0	25,4	24,3	24,0	23,6
Polonya	27,7	27,4	27,1	26,8	26,0	25,3	25,9	25,4	25,0	24,4	23,8
Malta	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26,0	25,8	25,3	24,3
Kıbrıs Rum Kesimi	28,7	28,3	28,1	27,9	26,5	26,0	26,5	26,2	26,0	25,6	25,2
Letonya	30,4	30,0	29,5	29,0	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1	25,5
Estonya	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29,0	29,6	29,3	28,6	28,2	27,6
Litvanya	32,0	31,7	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29,0	28,5	28,0
Romanya	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1	28,4
Bulgaristan	35,9	35,3	34,4	34,0	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9	31,2
27 AB Ülkesi Ort.	22,3	21,9	21,5	20,8	19,9	19,2	19,8	19,6	19,2	18,9	18,4

Kaynak: Schneider, 2013, <http://www.econ.jku.at/531/PDF-File>. (Erişim: 5Nisan2013)

Çalışmanın yapıldığı 2013 yılı ocak ayı itibariyle AB üyesi olmayan Hırvatistan'ında dâhil edildiği aralarında Türkiye'nin de bulunduğu AB üyesi olmayan 4 ülkenin kayıt dışı ekonomi oranları tablo 16 da gösterilmiştir. Tabloya göre İsviçre'nin oranı 2013

yılında %7,1 ile bu 4 ülke arasında en düşük değer olarak tahmin edilmiştir. Norveç %13,6, Türkiye %26,5, Hırvatistan'ın oranı %28,4 olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 16: AB üyesi olmayan 4 Ülkede kayıt dışı ekonomi boyutu (2003-2013)⁴

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hırvatistan	32,3	32,3	31,5	31,2	30,4	29,6	30,1	29,8	29,5	29,0	28,4
Norveç	18,6	18,2	17,6	16,1	15,4	14,7	15,3	15,1	14,8	14,2	13,6
İsviçre	9,5	9,4	9,0	8,5	8,2	7,9	8,3	8,1	7,8	7,6	7,1
Türkiye	32,2	31,5	30,7	30,4	29,1	28,4	28,9	28,3	27,7	27,2	26,5
4 AB Dışı Ülke Ort.	23,2	22,9	22,2	21,6	20,8	20,2	20,7	20,3	19,9	19,5	18,9
31 Avrupa Ülke Ort.	22,4	22,1	21,6	20,9	20,1	19,4	19,9	19,7	19,3	19,0	18,5

Kaynak: Schneider, 2013, <http://www.econ.jku.at/531/PDF-File>. (Erişim: 5Nisan2013)

Tablo 17 Avrupa ülkeleri haricinde 5 gelişmiş ekonominin 2003-2013 döneminde tahmin edilen kayıt dışılık oranlarını göstermektedir. Tabloya göre 2013 yılında tahmin edilen değerlere göre en düşük değerden başlamak üzere şöyle sıralanmaktadır. ABD %6,6, Yeni Zelanda %8, Japonya %8,1, Avustralya %9,4 ve son olarak Kanada %10,8 olarak görülmektedir. Bu değerlere göre Gelişmiş ekonomilere ait kayıt dışılık oranları ile gelişme yolundaki Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha düşük değerlerde tahmin edildiği görülmektedir.

Tablo 17: OECD Üyesi 5 Gelişmiş Ülkede kayıt dışı ekonomi boyutu (2003-2013)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Avustralya	13,7	13,2	12,6	11,4	11,7	10,6	10,9	10,3	10,1	9,8	9,4
Kanada	15,3	15,1	14,3	13,2	12,6	12,0	12,6	12,2	11,9	11,5	10,8
Japonya	11,0	10,7	10,3	9,4	9,0	8,8	9,5	9,2	9,0	8,8	8,1
Yeni Zelanda	12,3	12,2	11,7	10,4	9,8	9,4	9,9	9,6	9,3	8,8	8,0
ABD	8,5	8,4	8,2	7,5	7,2	7,0	7,6	7,2	7,0	7,0	6,6
5 Gelişmiş Ülke Ort.	12,2	11,9	11,4	10,4	10,1	9,6	10,1	9,7	9,5	9,2	8,6

Kaynak: Schneider, 2013, <http://www.econ.jku.at/531/PDF-File>. (Erişim: 5Nisan2013)

⁴ Hırvatistan 1 Temmuz 2013 tarihinde AB üyesi olmuştur.

2.3 UYGULANAN PLANLAR, TEDBİRLER VE SONUÇLARI 2001-2013

1940'lı yıllarda fark edilen ve üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanan KDE sorunu hükümet tarafından 2001 yılında hazırlanan KDE Özel ihtisas komisyonu raporuna kadar üzerinde hiçbir çalışma yapılmamıştır.

2.3.1 KAYIT DIŞI EKONOMİ ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU(2001)

Sekizinci beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde çeşitli ihtisas komisyonları kurulmuş ve sorunlar detaylı incelenerek ortadan kaldırılması veya azaltılması hususunda planlara dâhil edilmiştir. Bu ihtisas komisyonlarından bir tanesi de KDE özel ihtisas komisyonudur. Türkiye'de ilk defa kamu otoritesi bu komisyon vasıtası ile KDE bir sorun olarak ele alınmış ve ortadan kaldırılması veya azaltılması için hükümet programına dâhil edilmiştir. Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu, Türkiye'deki kayıtdışı ekonominin tüm boyutlarını inceleyebilmek amacıyla milli gelir hesapları, vergi, istihdam ve yasadışı faaliyetler çerçevesinde olmak üzere 4 ayrı alt komisyon olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Raporda alt komisyon çalışmaları özet olarak şu şekilde ifade edilmiştir.

2.3.1.1 Milli Gelir Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Öneriler

İstatistiki olarak kayıt dışında kalmanın en önemli sebepleri arasında istatistiki tekniklerin tam olarak uygulanamayışı gösterilmiş olup bireysel istatistik bilincinin oluşmaması veya istatistiksel duyarsızlık neticesinde oluşan cevapsızlık durumu bu olguyu ortaya çıkardığı söylenmiştir. İstatistiki anlamdaki kayıt dışılık, kaynağından eksik ve hatalı olarak gelen verilere göre hazırlanan göstergeleri temel alarak oluşturulacak politikaların ve alınacak tedbirlerin uygulamada başarısız olması ve istenmeyen sonuçlara yol açması şeklinde dolaylı etkilere neden olmaktadır. Diğer bir deyimle, kayıt dışılık ülkenin refah düzeyi, istihdam, fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı konularındaki ekonomik gerçeklerin doğru saptanamamasına, dolayısıyla da kaynak dağılımında etkinlik, yeterli ve sürdürülebilir kalkınma, fiyat istikrarı, gelir dağılımında adalet, dış dengenin sağlanması gibi bir ekonomide gerçekleştirilmeye çalışılan amaçlara ulaşılmasına engel olabilmektedir.

Bir ekonomide toplam üretimini gösteren GSMH kapsamında kayıt dışılık ele alındığında, bu durum ülkede gerçekleştirilen üretimlerin ve elde edilen gelirlerin,

yapılan tüketim ve yatırım harcamalarının tamamen kapsanamamasına ve kaynakların çeşitli kesimler ile sektörler arasında nasıl dağıldığının doğru belirlenememesine sebep olduğu ve böyle bir durumun milli gelir rakamlarının eksik ifade edilmesine ve ülkenin refah düzeyi ile verimlilik göstergelerinin olduğundan düşük görünmesine neden olabileceği ifade edilmiştir.

İstihdama ilişkin verilerde ise gerçekte gelir getirici bir faaliyette bulunduğu halde, işsiz veya işgücü dışındakiler kapsamında gösterilen bir kesimin olması, istihdam ve işgücüne katılım rakamlarının mutlak ve oransal olarak düşük, işsizlik rakamlarının da olduğundan yüksek görünmesine yol açabilecektir.

Fiyat göstergelerinin sadece kayıtlı üretimlerin maliyetleri ve satış fiyatları dikkate alınarak hazırlanması ve kayıt dışı üretimlerin kayıtlı kesime oranla yüksek ek maliyetlere katlanmadan gerçekleştirilmeleri dolayısıyla sağlanan düşük maliyet ve satış fiyatları kapsanamaması durumunda ise piyasa genel fiyatlar düzeyi olduğundan yüksek görünecektir.

Kayıt dışı ekonominin büyüme hızı kayıtlı ekonomiden daha yüksek ise, kayıtlı ekonomiye göre hazırlanan resmi büyüme rakamları, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi toplamından oluşan ulusal ekonominin bütününe büyüme hızından daha düşük olarak tespit edilecektir.

Gelirlerin bir kısmının veya tamamının otoritelerden gizlenmesi nedeniyle, kayıt dışı ekonomiden en fazla kimlerin pay aldığına bağlı olarak gelir dağılımı rakamları hangi kesim lehine veya aleyhine gerçekleştiği sapmalı olarak belirlenmektedir.

Makroekonomik temel göstergelerin kayıt dışılık nedeniyle doğru olarak belirlenememesi, etkin ve doğru politikalar ile önlemlerin alınıp uygulanamamasına, uygulamaların başarısızlığına, kaynakların yanlış yönlendirilmesine ve istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Örneğin, işsizlik oranının ve fiyatlar genel düzeyinin kayıt dışılık yüzünden olduğundan yüksek ve üretimlerin düşük olarak belirlendiği bir durumda, işsizliği önlemeye ve ekonomiyi canlandırmaya yönelik bir politika, belki işsizlik oranının bir miktar düşmesine yarayabilecek, ancak fiyatlar genel düzeyinin daha fazla artmasına ve istikrarın daha da bozulmasına da yol açabilecektir

Kayıt dışı ekonomiye, ekonomik ve sosyal sistemlerin işleyişi üzerindeki etkileri ve bu sistemlerin geleceğinde oynayacağı rol açısından da önem verilmektedir. Bu konuda geliştirilen bazı modellerde gelecekle ilgili olarak, küçük işlerin ve kendi işinde çalışmanın, yarı zamanlı işlerin ve kendi ihtiyacını kendi karşılamasının sonuçta hane halkı üretiminin yaygın olduğu sistemin gelişeceği söylenebilir.

Sonuç olarak, kayıt dışılık çeşitli araştırmacıların ve kurumların ekonominin mevcut ve geçmiş durumunu belirleme çalışmalarını ve geleceğe yönelik öngörülerini ve analizlerini olumsuz yönde etkileyebilecek, hatalı tespitlerde bulunmalarına neden olabilecektir.

Milli Gelir Açısından Kayıt dışı Ekonominin Ölçülmesine Yönelik Öneriler ise şu şekilde ifade edilmiştir:

Türkiye’de yapılan kayıt dışı ekonomi ölçümleri, bu büyüklüğün oldukça geniş bir aralıkta değişiklik göstermesine rağmen, Türkiye için önemli bir değer olduğunu ortaya koymaktadır. Kayıt dışı ekonominin, ekonomik ve sosyal yapı üzerindeki olumsuz etkileri göz önünde bulundurulduğunda, bu büyüklüğün payının azaltılması için yapılması gerekenlere ilişkin öneriler, milli gelir hesapları çerçevesinde, istatistiki yapının geliştirilmesidir.

Kayıt dışı ekonominin istatistiki olarak hesaplara dâhil edilmesinde; kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte özel sektör ve işçi sendikaları gibi çok çeşitli kuruluşlar tarafından derlenen istatistiklerin kullanılması, bu kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, kuruluşlar tarafından verilerin derlenmesinin ve değerlendirilmesinin her aşamasında istatistiki yöntemlerin izlenmesi ve üretilen istatistiki verilerin mukayese edilebilir olması gerekmektedir. Bu nedenle de ulusal ve uluslararası alanda genel kabul görmüş tanım ve sınıflamaların kullanıldığı iyi bir istatistik alt yapısının oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Kuruluşların ulusal ve uluslararası karşılaştırmalara imkân verecek kapsam ve ayrıntıda gereksinim duyulan verileri derlemesi kayıt dışı ekonominin ölçümünde büyük kolaylık sağlayacaktır.

Ayrıca istatistik bilincinin artmasıyla, istatistiki duyarlılık eksikliği sonucu oluşan cevapsızlık sorunu da kısmen çözümlenebilecektir. Böylece cevapsızlık ve güncelleştirilmemiş veri nedenleriyle istatistiki olarak kayıt dışı kalan büyüklük hesaplanabilecektir. İstatistiki ve teknik yetersizliklerin aşılmasıyla, doğrudan ölçüm

yöntemlerinin kullanılmasını sağlayacak imkânların sağlanmasıyla çeşitli anketler kullanılarak bu büyüklüğün doğru olarak tahmin edilmesi sağlanabilecektir.(DPT, 2001: 12-32)

2.3.1.2 Vergi Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Öneriler

Vergi kayıp ve kaçığına sebep olan kayıt dışılık iki başlık altında incelenmiştir.

- 1- Yasalarla kayıt dışı bırakılmasına izin verilen faaliyetlerden veya işlemlerden doğan vergi kayıpları (Muafiyet ve istisnaların yarattığı kayıt dışılık).
- 2- Kayıtlara geçirilmesi zorunlu olduğu halde iradi olarak kayıt dışı bırakılan olay ve işlemlerden doğan vergi kayıp ve kaçıkları (Vergi vermemek veya az vermek amacıyla iradi olarak yaratılan kayıt dışılık).

Raporda vergisel açıdan kayıt dışı ekonominin nedenleri yüksek oranda devam eden enflasyon, vergi oranlarının yüksekliği, vergi kaçırma isteğı, mali mevzuattan kaynaklanan zaaflar ve formalite fazlalığı, vergi denetiminin ve vergi idaresinin etkin olmayışı olarak ifade edilmiştir.

Vergi Kayıp ve Kaçığının Önlenmesi Amacıyla Alınması Gereken Önlemler ise şu şekilde ifade edilmiştir: Kayıt dışı ekonominin kayda alınarak vergi gelirlerinin artırılması, mutlaka ulaşılması gereken bir hedeftir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla pek çok önlemin bir arada ve birbiriyle uyumlu olarak alınması gerektiğı açıktır.

Türkiye’de kayıt dışılığa, dolayısıyla vergi kayıp ve kaçığına sebep olan önemli bir unsur belge düzeninin sağlıklı çalışmamasıdır. Belge ve kayıt düzeninin sağlıklı çalışmasını sağlamak amacıyla alınması gereken önlemler şöyle sıralanabilir.

- Ücretlilere vergi iadesi sistemi veya benzeri sistemlerle, satıcı ve alıcı arasında, belge verilmemesinden doğan çıkar birliğini yok ederek tüketicilerin her alışverişlerinde belge almalarını özendirmek,
- Tüketicilerin belge almaları konusunda eğitilmelerini sağlamak,
- Her türlü alışverişte nakit ödemesini en aza indirerek, işlemlerin bankalardan geçmesi, dolayısıyla kayıtlara girmesini teşvik etmek (Banka kartıyla ödemeleri yaygınlaştırmak),

- Vergi denetimlerini, cezalandırma amacından çok, bilinçlendirme ve eğitime yönelik olarak yapmak,

- Vergi kanunlarında oto kontrol sistemleri kurmak ve mevcut sistemlerin etkin çalıştırılması için bu konudaki denetimlere ağırlık vermek.

- Bu çerçevede, vergi sistemimizde yer alan tasarruf ve harcamadan hareketle gelirin tespitine imkan veren (VUK.30/7) hükümleri çalıştırmak ve bu amaçla inceleme elemanlarının yararlanacağı merkezi bilgi ve istihbarat arşivlerini çalışır ve süratle bilgi alınmasını sağlayıcı hale getirmek,

- Tek vergi numarası sistemini geliştirmek, çalışmayan yönlerini ortadan kaldırmak,

- İşletme defterinden, bilanço usulünde defter tutmaya geçiş sınırı nedeniyle belge düzenlememeyi teşvik eden sistemi yeniden gözden geçirmek,

- Türkiye’de ücretli ücretsiz bütün gelir elde eden kesimler beyannameli mükellef haline getirilerek, masraflar için belge alınmasını teşvik etmek. Ancak, tüm kesimlerin beyanname vermesi halinde vergi idaresinin bu iş yükünü kaldırması mümkün olmayacağından, öncelikle vergi idaresinin ele alınarak yeniden yapılandırılması şarttır.

- Toplanan vergilerin yerli yerine harcanacağı, israf edilmeyeceği konusunda, toplumu bilinçlendirmek ve harcamalar konusunda topluma devamlı bilgi vermek gerekmektedir (harcamalarda şeffaflık). Aksi takdirde mükellef verginin kendinde kalması halinde, topluma daha yararlı olacağı psikolojisi içine girmekte, vergi kaçırma onu rahatsız etmemektedir.

- Vergi idaresini ve vergi denetimini yeniden yapılandırarak, daha etkin hale getirilmelidir.

Etkin denetim cezalandırıcı olmanın yanı sıra, eğitici ve öğretici olmalıdır. Çünkü önemli olan kişileri yasalara uygun hareket etmeyi sağlamaktır. Vergi, kişilerin gönüllü olarak devlet hazinesine yatırdıkları bir para değildir. Verginin özünde, sınırları yasalarla belirlenmiş zor alım vardır. Bu durum etkin bir vergi idaresini zorunlu kılmaktadır.

Raporda etkin bir vergi idaresi için iki özellik ifade edilmiştir.

- 1- Yükümlülüklerini kendiliğinden yerine getiren gönüllü mükelleflerin vergi konusundaki işlerini doğru, kolaylıkla, en az maliyetle yerine getirmelerine yardımcı olan,
- 2- Bilerek ve isteyerek vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeyenleri tespit eden ve bunları caydırıcı kabiliyeti olan idaredir.

Ayrıca Gelir idaresi kayıt dışı ekonomiyle mücadele edebilecek yetkilerle donatılması, etkinleştirilmesi amacıyla yeniden yapılandırılması (ayrı bir Gelirler Bakanlığının oluşturulması) önerilmiştir.

Nakit ve mal hareketlerinin belli yerlerde var olan kayıtlarının, vergi idaresi tarafından tespiti ve incelenebilmesini sağlayacak en önemli araç olan tek hesap numarası sistemin alt yapısının hazırlanması ve titizlikle uygulanması önerilmiştir. Banka kayıtlarının izlenmesinin kolaylaştırılması önerilmiştir. Kayıt dışılıkla mücadele de hamiline çek, senet ve kamu kâğıtlarının da nama yazılı şekilde çıkartılmasının önemi ifade edilmiştir.

İletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmelerin sonucu olarak yeni ticaret şekilleri ve kavramları ortaya çıktığı, elektronik ticaretin gelişmesi ve ticaretin internet aracılığıyla yapılması, alım ve satımın belgesiz yapılmasına, diğer bir ifade ile ticaretin kayıt dışına çıkmasına neden olabilmektedir denilmiştir.

Elektronik ticarete ürünlerin el değiştirmesi posta, kargo ve paket servisleriyle olabildiği gibi bazı alım satıma konu olan mal ve hizmetler, elektronik ortamda el değiştirebilmektedir. Bilgisayar programları vb. mallar ile bazı hizmetler tamamen elektronik ortamda transfer edilmekte ve başka bir yerde kayıt bırakmamaktadır.

Bilgisayarlar üzerinden yapılan ve uluslararası mal alış verişini sağlayan ticaretlerde, malın gümrüklerden geçmesi ve taşıyıcının bulunması nedeniyle vergi kayıp ve kaçığının incelenmesinde ve izlenmesinde kısmen kolaylık yaratmakla birlikte, yurtiçi alım ve satımların özellikle de hizmet alım satımlarının tespiti ve incelenmesi son derece zor olmaktadır.

Diğer taraftan kayıt dışı ekonomiyle mücadelede, Maliye Bakanlığı'na diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yardımcı olması, koordineli hareket etmeleri önem arz etmektedir. İnceleme elemanları kamu kurumlarında tutulan istatistiki bilgiler ve diğer kayıtlara erişilebilir ve bu bilgileri kullanılabilir olmalıdır.

Kamu kurum ve kuruluşları arasında bilgi akışı ve koordinasyonu sağlanmalı, devlet şeffaflaştırılmalıdır. Vergi denetiminin etkinliği kamu kurumlarında yer alan bilgilerin doğru, güncel ve düzenli olması ile sağlanabilecektir. Kayıt dışı ekonominin önlenmesi yönünde olumlu katkısı olabilecek bir diğer husus da, vergi ile ilgili istatistiklerin kamuoyuna açık olması ve kamuoyunun vergi ödeyen kişileri ve ne kadar vergi ödediklerini bununla beraber toplanan vergilerin nerelere harcandığı da kamuoyu tarafından bilinmeli ve denetlenmelidir. (DPT, 2001: 32-43)

2.3.1.3 İstihdam Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Öneriler

Raporda kayıt dışı istihdamın tamamen bildirilmeyenler ve kısmen bildirilmeyenler olarak iki şekilde ortaya çıktığı belirtilmiştir. Tamamen bildirilmeyen istihdamın yasak faaliyetlerden ya da enformel sektörden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Kısmen bildirilen istihdam ise

- 1- Primden kaynaklanan eksik bildirilme,
- 2- Gelir ve Ücretten Kaynaklanan eksik bildirilme olarak iki şekilde ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Raporun yayınlandığı dönem için Türkiye’de kayıt dışı istihdamın nedenleri ise şu şekilde ifade edilmiştir:

- Hızlı nüfus artışı ve bölgesel kalkınma farklılığı ile körüklenen iç göç nedeniyle artan işsizlik
- Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, yeni istihdam yaratma olanaklarının sınırlı olması, çoğunlukla enformel sektörde çalışmak durumunda kalınması
- Reel ücretlerdeki gerileme geçim sıkıntısına neden olarak ek gelir elde etmek isteyenlerin tamamen kayıt dışı olan ikinci işlerde çalışmak durumunda kalması
- Uluslararası rekabet nedeniyle işgücü maliyetlerini düşürme çabaları. Özellikle büyük ölçekli işletmelerin fason üretim yapması ya da taşeron firmaları tercih etmesi ve fason iş yapan işyerlerinin az sayıda ve kayıt dışı işçi istihdam etmesi
- Parça başına üretimin yapılabildiği emek yoğun işlerde, üretimin evlerde kadınlar tarafından gerçekleştirilebilmesi

- Yeterli sermaye birikiminin olmaması ve kredi olarak kullanılacak fonların pahalı olması, Ülkemizde işverenin istihdama yönelik yasal yükümlülüklerinin (SSK primi işveren payı, işsizlik sigortası işveren payı, kıdem ve ihbar tazminatları vb.) toplam işgücü maliyetine oranının yüksek olması
- Sigorta ve diğer sosyal amaçlı kesintiler çalışanlar tarafından fayda unsuru olarak sayılmaması
- Türkiye'de toplumun genel vergi yükü dünyaya göre çok düşük, kayıtlı üretimin vergi yükü ise çok yüksek olması
- Çalıştırılan işçi sayılarına bağlı olarak sakat ve eski hükümlü gibi çalıştırılması zorunlu işçiler, işyeri hekimi, emzirme odası ve kreş gibi sosyal yükümlülükler işverenleri kayıtlı olarak çalıştırılan işçi sayısını bu sınırların altında tutmaya yöneltmektedir,
- Türk Vergi Sistemi bünyesinde bulunan küçük çiftçi, esnaf ve sanatkârlara uygulanan muafiyettir. İşportacı ve seyyar satıcıların tamamen yakını vergiden muaf esnaf arasında sayılmıştır. Ayrıca Esnaf ve Sanatkârlar Kanunu'na tabi olarak 3'ten az kişinin çalıştığı işyerleri İş Kanunu kapsamı dışında bırakılmıştır.
- Ayrıca çıkartılan af ve borçlanma kanunları, bireylerin mevcut yasal düzenlemelere uymamalarında ve faaliyetlerini kayıt dışına taşımalarında önemli bir neden olmaktadır.
- Ülkemizde çıkartılan borçlanma yasaları ile düşük bir maliyete katlanarak çalıştığı ya da çalışmadığı sürelerin primlerini kısa sürede ödemekte ve bu paraları daha kısa bir zamanda geri alarak karlı duruma geçmektedir (DPT, 2001: 43-56).

Yukarda belirtilen nedenlerle beraber diğer ülkelerde yaşanan sosyal ve ekonomik değişikliklerin neden olduğu yabancı kaçak işçilik, işverenlere maliyeti düşürme imkânı sağlayan kısmi süreli çalışma türlerinden, çağrı üzerine çalışma ile bilgisayar ve haberleşme teknolojilerindeki gelişmenin ortaya çıkardığı uzaktan çalışma (evden çalışma) gibi istihdam türleri kayıt dışı çalışma ya da çalıştırmaya dair farklı bir boyut ortaya çıkarmıştır.

Kayıt dışı İstihdamın Önlenmesine Yönelik olarak aşağıda yer alan öneriler sunulmuştur. Kayıt dışı ekonomik faaliyetleri izlemek ve kayıt altına almak için öncelikle siyasi iradenin bu yönde olması, sosyal güvenlik kuruluşunun yeniden yapılandırılması ve alt yapının oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

- Tek Hesap Numarası (Vatandaşlık) ve Genel Sağlık Sigortası gibi uygulamaların alt yapısının oluşturulması, çalışan ve çalıştıranların ekonomik faaliyetlerinin izlenmesi
- Ülke genelinde çalışma ve çalıştırmaya yönelik bürokratik işlemlerin ve işyeri açmaya yönelik başvuruların bir merkezde toplanması, mesleki kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması
- İşçi, işveren ve hükümet temsilcilerinin görüşlerinin alınarak toplumsal uzlaşma ile gerekli düzenlemelerin yapılması
- Bu dönemde uygulanan bazı kanunlar örnek verilerek buna benzer yeni teşvik kanunlarının ve düzenlemelerin yapılması
- İnfomal sektör ve tarım sektöründe çalışan kadın sayısının çokluğu, yapılacak düzenlemelerde dikkate alınmalı, öncelik taşınmalı ve kadın işçilerin korunması ile kadın işçi çalıştırılmasının da desteklenmesi gerekmektedir.
- Prime esas kazanç alt sınırı ile asgari ücret eşitlenmeli, arasındaki farka ilişkin, prim ve işsizlik sigortası gibi sosyal kesintilerin işverene mali yük oluşturması engellenmelidir. Ayrıca prime esas kazancın üst sınırı yüksek tutularak, işçilerin eline geçen ücretlerde azalmaya neden olacak uygulamalardan vazgeçilmelidir.
- Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik düzenlemelerin yapılarak çocukların ucuz emek türü olarak görülmesinin engellenmesi
- Yabancı kaçak işçiliğin engellenmesi, yaptırımların caydırıcı olmasının sağlanması gerekmektedir.
- İstihdamda ortaya çıkan yeni çalışma türlerine yönelik mevzuatın hazırlanması
- Kayıt dışı ekonomide önemli bir paya sahip tarım sektörüne ilişkin İş Kanunu'nun hazırlanması (DPT, 2001: 43-56)

2.3.1.4 Suç Ekonomisi Açısından Kayıt dışı Ekonomi ve Öneriler

Suç ekonomisi başlığında sunulan öneriler ise suç ekonomisinin toplumun ekonomik, toplumsal ve siyasi yapısıyla ilişkilendirilmiştir. Bu yapının değiştirilmesi, gelir dağılımı gibi adaletsizliklerin giderilmesi gerektiği önemle vurgulanmıştır. Ayrıca nüfus artış hızının düşürülmesi, büyük kentlere göçü engellemek üzere ülkenin az gelişmiş yörelerinde istihdam imkânlarının artırılması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması ve kalitenin iyileştirilmesi, eğitim - istihdam ilişkisinin sağlanması, kayıtlı istihdam olanaklarının artırılması, işteki performans ile ücret ilişkisinin kurulması ve bu suretle çalışanların iyi bir yaşam standardı sağlayabilecek düzeyde gelir elde etmeleri gibi hususların öncelikli olarak ele alınması gerektiği önerilmiştir.

Suç kaynaklı gelirlerin büyüklüğü nedeniyle 4208 sayılı Kara paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun ile uygulamaya konulan yasanın suç kaynaklı gelirlerin zapt ve müsaderesini kolaylaştıracak şekilde yeniden ele alınması gerekmekte olduğu ifade edilmiştir. Diğer taraftan öngörülen değişikliklerin yapılması yanında bu suçu soruşturan birimlerin de teknolojiye gereği gibi istifade edebilen, yeterli mali kaynaklara sahip, örgütlenme yapısı itibarıyla hareket kabiliyeti yüksek ihtisas birimleri olmaları gerektiği belirtilmiştir.

Öneri konusu diğer önlemler şu çerçevede ele alınabilir.

- "adli polis" biriminin kurulması
- Gümrük hareketleri tüm yönleri ile kontrol ve kayıt altında tutulmalıdır.
- Bunun yanı sıra özellikle tüm bankalar ve finans kurumları, tapu daireleri, vergi, pasaport, gümrük ve ticaret sicili dahil menkul mal sicillerini de kapsayacak otomasyon ağının geliştirilmesi ve bu hususlarda veri tabanları oluşturulması gerekmektedir.
- Gerek kamu kurumlarının kendi aralarında gerekse kamu kurumları ile özel sektör kuruluşları arasındaki iletişim ve eşgüdümün sağlanması açısından, kamu ve özel idarelerde veri tabanı sistemine geçilerek bilgi akışının hızlandırılması gerekmekte olup, kurumlar arası bilgi alışverişi ve koordinasyon işbirlikçi bir anlayış çerçevesinde ortak hareket etme noktasında kolaylaştırılması gerekliliği ifade edilmiştir.

- Bu çerçevede kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ve kamu sektörünün özellikle aşağıda belirtilen unsurlara sahip olması etkin ve verimli çalışan bir kamu sektörünün teminatları olarak görülmektedir. Bunlar;
- Yeterince bilgilendirilmiş bir kamusal karar alma sürecinin oluşturulması,
- Hizmetin üretilmesinde gerek siyasi ve gerekse bürokratik/teknik sorumlulukların net bir şekilde tespiti ve birbirinden ayrıştırılması,
- Hızlı karşılık veren ve etkin çalışan bir sistemin teşvik edilmesi gerekmektedir. Günümüz şartlarına uygun bir kamusal karar alma ve uygulama süreci ve yukarıdaki unsurların etkin bir şekilde çalışması için gerekli olan alt yapının kurulmasıdır. Tüm ekonomik faaliyetlerin her bir veri tabanı itibariyle kayıtlara geçirilmesinde çapraz sorgulamalara olanak sağlamak açısından gerekli teknolojik alt yapı ile birlikte tek hesap (vatandaşlık) numarası uygulamasına geçilmesi sağlanmalıdır.
- Çalışma ile sorunun sosyolojik ve hukuki nedenleri ve sonuçları ayrıca cezalandırma fiillerinin yetersizliği de önemle vurgulanmıştır.
- Yolsuzluklar ile mücadelede sunulan önerilerin başında ise toplumsal ve siyasi hayatla ilgili düzenlemeler öne çıkmakta, toplumun her kesiminde ve her düzeyde katılımın sağlanması önem kazanmaktadır. Demokrasinin tüm kural ve kurumlarıyla işlediği bir toplum modeli ve bunun için gerekli ana unsur olan şeffaflığın sağlanması mücadeleyi mümkün kılacağı vurgulanmıştır.

Önerilen önlemlerin; ilkeli şeffaf denetim, kamu ihalelerinde açık şeffaf ve rekabetçi bir durumun gerekliliği çerçevesinde ele alınması önerilmiştir. Ekonomide değişim gerçekleşirken kamudaki örgütlenmenin muhafaza edilmesi, mevcut yapının değişimleri yeterince kavrayamamasına neden olduğundan, idari reformlara gidilerek mevcut idari, adli ve siyasi yapının ekonomi ve teknolojide ki değişime uygun olarak yeniden yapılandırılması gerekmektedir denilmiştir. Ayrıca yolsuzluk ve suç ekonomisinin varlığının sonuçta toplumsal yozlaşmaya neden olduğu ve suç ekonomisi ile mücadele stratejileri ile yolsuzlukla mücadele stratejileri paralel ve geçişken öneriler içerdiğinden birlikte düşünülerek hareket edilmelidir. (DPT, 2001: 56-83)

2.3.2 KAYIT DIŞI İSTİHDAMLA MÜCADELE (KADİM) PROJESİ (2006-2008)⁵

3 Ekim 2006 tarihli başbakanlık genelgesi 4 Ekim 2006 tarihli 26309 sayılı Resmi Gazetede yayımlanması ile uygulamaya konulan kamu otoritesine ait kayıt dışılıkla mücadelede ikinci proje KADİM (Kayıt dışı istihdamla Mücadele) projesi olmuştur.⁶

Projenin amacı proje metninde řu şekilde yer almıştır. “Kuralları ve kurumlarıyla uluslararası kabul görmüş, gelişmiş ekonomiler düzeyine ulaşma çalışmalarının ekonominin tüm katılımcıları ile birlikte yürütölmesi, toplam kayıt dışı istihdam içerisindeki kayıt altına alınabilecek kısmın kayıt altına alınmasının sağlanması ve yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının önlenmesidir.” (Kadim Projesi, 2006: 10) Bu proje ile Türkiye’de kayıt dışı istihdama ve yabancı kaçak işçi istihdamına neden olan faktörlerin ortadan kaldırılarak kayıtlı istihdama geçişe katkıda bulunmayı hedeflenmiştir. Projede denetimin etkin, caydırıcı olarak uygulanması, bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri, mevzuat değışikliklerinin yapılması ve bürokratik engellerin kaldırılması başlıkları altında dört adet faaliyet sürdürölerek, bu faaliyetler ile kayıt dışı çalışanların kayıt altına alınması ve yabancı kaçak işçiliğinin en az seviyeye indirilmesi hedeflendiğı ifade edilmiştir. 50.000 kişilik yabancı kaçak işçi istihdamının Proje ile önlenmesi ve bu pozisyonların en az yarısının yerli işgücü tarafında doldurulması halinde; yaklaşık 5,7 milyar YTL’lik sabit sermaye yatırımı yapılması ile eşdeğer ulusal ekonomik yarar elde edilebileceğı hesaplanmıştır (Kadim Projesi, 2006: 1).

Projenin hedef kitlesi •Kayıt dışı istihdamı oluşturan çalışanlar (ücretsiz aile işçileri dahil) •Yabancı kaçak işçiler. •Proje kapsamında bilgilendirilecek gruplar. •İşçiler. •İşverenler •Kamu Yöneticileri. •Sivil Toplum Kuruluşları •Sendikalar. •Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları olarak belirlenmiştir.

⁵ [Proje metni için tıklayınız](#)

⁶ Resmi Gazete için tıklayınız:

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004.htm>

Proje metninde kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam ile ilgili genel durum değerlendirmesi yapılmış dünyada, özellikle belge düzeninin ve kontrol mekanizmasının yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi kavramının son derecede yaygın olarak kullanıldığı görüldüğü belirtilmiştir.

Kayıt dışı ekonominin en önemli nedenleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Mali ve ekonomik nedenler; enflasyon, gelir dağılımının dengesizliği ve yoksulluk, vergi yapısı ve vergi oranlarının yüksekliği, defter tutma hadleri,
- Hukuki nedenler; yasaların basit ve açık olmaması, sık değişikliğe uğraması cezaların caydırıcı olmaması, takip edilemeyen kamu alacakları, hukuki boşluklar, istisna ve muafiyetler ve vatandaşların yasalara güveninin azalması,
- İdari nedenler; vergi idaresinin organik yapısı, teknik yapı, personel yapısı ve denetim mekanizması,
- Sosyal nedenler; vergi ahlakı, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler,

Ayrıca kayıt dışı ekonomi kavramı ana başlık olarak ele alındığında bu genel kavramın birinci ve en ağırlıklı alt başlığının kayıt dışı istihdam olduğu vurgulanmış, kayıt dışında üretilen mal ve hizmetler büyük ölçüde kayıt dışı çalışanlar veya kayıt dışı çalıştırılan işçilerle üretilmekte olduğuna yer verilmiştir. Sosyal güvenlik kurumlarına kayıt olmadan çalışanların önemli bir kısmı aynı zamanda kanun dışı çalışmakta olduğu özellikle çalışan çocuklar ve yabancı kaçak işçilerin bu şekilde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

2.3.2.1 Rapora Göre Kayıt Dışı İstihdamın Önde Gelen Nedenleri

Çalışan Çocuklar: Bazı sosyolojik ve ekonomik koşullar nedeniyle özellikle emek yoğun sektörlerde çocukların çalıştırılmasının görüldüğü belirtilmiştir. Yasalardaki farklı uygulamalara dikkat çekilerek bazı yasalarda 12 yaş bazı yasalarda 15 yaşın altında çocukların çalıştıramayacağı vurgulanmıştır.

Çocukların çalıştırılmasının işveren ve ailelerin çıkar örtüşmelerinden kaynaklandığı, yetişme çağına, okula devam etmesi gereken insanların sağlıksız

koşullarda, yaşlarına uygun olmayan işlerde istihdam edilmeleri en önemli problem olarak belirtilmiştir. Çalışan çocuk, ucuz işgücü olarak görülmektedir. Bazı işverenler, özellikle küçük boy işletmelerde, yetişkin işgücünden ziyade çocuk emeğinden faydalanmayı tercih etmektedirler. Ülkemizde istihdam edilen çocukların % 87'si 1-9 işçi çalıştıran küçük ölçekli işyerlerinde çalışmaktadır.

Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı: Yabancı kaçak işçi, bulunduğu ülkeye vatandaşlık tabiiyeti ile bağlı olmadan, mevcut yasal düzenlemelere uygun oturma, çalışma izni veya konaklama izni bulunmadan çalışan birey olarak tanımlanmıştır. İşverenlerin resmi şartlarda işçi çalıştırmaları durumunda onlar için yasaların kaçınılmaz olarak öngördüğü asgari ücret, sosyal güvenlik primi ve vergi gibi zorunlulukları yerine getirmesi gerektiği, kaçak olarak işçi çalıştırılması durumunda işçilik maliyetlerinin düşmesinin yanında işletmenin diğer işyerlerine göre maliyet ve dolayısıyla rekabet avantajı sağlaması söz konusu olduğu açıklanmıştır. Bu durumda kaçak olarak çalışan yerli işçilere göre yabancı işçilerin daha düşük ücretle çalışmayı kabul etmelerinden dolayı kaçak işçi istihdamının ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

“Yabancı kaçak işçi durumuna geçenler;

- Girişi yasal, çalışmaları yasal olmayanlardan,
- Tamamen yasadışı yollardan ülkeye girenler ve çalışanlardan,
- Yasal yollardan giriş yaparak, vatandaşlık için başvurup ikamet tezkeresi ile oturanlar ve çalışanlardan,
- Yasal olarak giriş yapıp, başka ülkeye geçmek için çaba sarf ederken çalışanlardan,
- Mülteci olarak çalışanlardan, meydana gelmekte, belirtilen durumlardan birinde bulunan ve çalışan bireylerin statüleri o ülkenin hukuk kurallarına aykırı durum oluşturmaktadır (Kadim, 2006: 2-3).”

Rapora göre yüksek işsizlik oranına sahip ülkelerden biri olan Türkiye bu sorunla uğraşırken, 1990’lı yılların başından itibaren yabancı kaçak işçi sorunu ile de karşılaşmaya ve “kaçak işçi göçü alan” bir ülke durumuna geçmeye başlamıştır. Türkiye Ortadoğu, Doğu Avrupa ve bazı Asya ülkelerinden göç alan, barındıran veya diğer ülkelere geçişte atlama yeri haline gelen transit ülke konumuna düşmüştür.

Ülkemizdeki yabancı kaçak işçiler genellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde, özellikle inşaat, döküm, deri, tekstil, plastik, tarım, gemicilik, yükleme-boşaltma, temizlik, tezgâhtarlık, otelcilik vb. işlerde çalıştırılmaktadır

Kayıt Dışı İstihdamın Önde Gelen Nedenleri (Kadim, 2006: 4-9).

- Bürokratik İşlemlerin Fazlalığı
- Kurumlar Arası Koordinasyon Eksikliği
- Etkin denetimin gerçekleştirilememesi
- İşgücü Maliyetlerinin Yüksekliği (İstihdam vergileri)
- Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik, Yoksulluk ve İşsizlik
- Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Nedenler
- İşsizlik oranının yüksekliği ve istihdamın katma değerinin düşük ve işgücünün eğitimsiz olması
- Sigortalıların Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Bakış Açısı (hizmetlerinin yeterince cazip görünmemesi)
- Çalışanların Bilgi ve Bilinç Eksikliği
- Çalışma ilişkilerinde meydana gelen değişimler

Projenin uygulanması ve sonuçların denetlenmesi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın sorumluluğuna verilmiştir. Bakanlık merkez ve taşra birimleri ile bağlı ve ilgili kuruluşların birimleri her türlü imkân ve kaynakları ile projede görevli olması, Tanıtım, yayın, eğitim, iletişim, mevzuat düzenlemesi ve denetim faaliyetleri öncelikle bu birimler tarafından yürütülmesi istenmiştir.

Bakanlık projeyi icra amacıyla; • Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Koordinasyon Kurulu, • Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Koordinatörlüğü, • İl İstihdam Kurulları, • İlgili bakanlıklarda ve katılımcı sosyal taraflarda kayıt dışı istihdam temas noktalarının, kurulmasını ve halen mevcut kurum, kurul ve birimlerin proje öngörülerini doğrultusunda yönlendirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca koordinasyonun sağlanması ve proje etkinliğinin artırılması için bazı bakanlıklar, kamu kurum ve Kuruluşları, sosyal taraflar olarak bazı sendikalar, ilgili kuruluşlar olarak meslek odaları ve sivil toplum kuruluşları da projeye dâhil edilmiştir.

Projenin illerde yürütümünden valilerin sorumlu olacağı belirtilmiştir. Valilikler, İl İstihdam Kurulları vasıtasıyla idarelerindeki ilgili tüm birimleri, imkânları ve kaynaklarını kullanarak, mahalli idarelerin, sosyal tarafların, meslek örgütlerinin, gönüllü kuruluşların katkılarını ve projenin icrasını temin edeceklerdir. Kayıt dışı istihdamla mücadele projesinin uygulanmasında Valiliklerden 6 adet ana görevle 21 adet faaliyetin yerine getirilmesi istenmiştir.

Proje süresi 24 ay olarak belirlenmiştir.

2.3.2.2 Kadim Projesi Çözüm Yolları ve Genel Faaliyetler

Proje metninde çözüm yolu 2 ana başlık ve alt başlıklarda şu şekilde ifade edilmiştir:

“- İşverenler işçilerini bildirmeye istekli olacaklar

Sigortalının kuruma bildirilmesi kolaylaştırılacak

İşçi maliyetleri azaltılacak

Bürokratik işlemler azaltılacak

İşverenler yeterince bilinçlendirilecek ve duyarlılıkları

Etkin ve caydırıcı denetim sağlanacak

Kamu kurumları yeterince bilgilendirme ve ikna faaliyetleri yürütmeye başlayacak

- İşçiler sigortalı olmak için istekli olacaklar

SSK hizmetlerinden memnuniyet sağlanacak.

SSK hizmetleri yeterince cazip hale getirilecek

İşçiler yeterince bilinçlendirilecek

Denetimlerde işçinin bilinçlendirilmesi sağlanacak

Kamu kurumları işçilere yönelik yeterince bilgilendirme ve ikna faaliyetleri yürütecek

Kamu kurumları arasında koordinasyon ve işbirliği arttırılacak

(Kadim, 2006: 19).”

Proje kapsamında belirlenen faaliyetler ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

“1. Faaliyet: Projenin Başlaması

2. Faaliyet: Bilgilendirme ve Bilinçlendirme Faaliyetleri

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı düzenlenecek bir basın toplantısında projeyi tanıtacaktır.
- Çalışma ve sosyal güvenlik mevzuatına ilişkin yasal yükümlülükleri yerine getiren işyeri ve işletmelere, çalışma ilişkilerinde göstereceği performansa bağlı olarak, Sosyal Sorumluluk Teşvik Belgesi verilecektir.
- Sivil toplum örgütleri ve meslek odaları temsilcileri, medya mensuplarına ve diğer ilgililere (serbest muhasebeci ve mali müşavirler ile organize sanayi bölgeleri yöneticilerine) faaliyetler hakkında bilgi verilecektir.
- Proje ile ilgili bir web sayfası oluşturulacaktır. Proje süresince yürütülecek faaliyetlerin duyurulması, faaliyetler hakkında toplumun görüş ve önerilerinin alınması ve interaktif bir tartışma ortamının yaratılması sağlanacaktır.
- Çalışma hayatının tüm aktörlerinin makul oranda içinde yer aldığı bir danışma/görüşme havuzu oluşturulacaktır.
- Kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçiliğin hangi sektörlerde ve hangi boyutlarda bulunduğunu tespit amacıyla alan araştırmaları yapılacaktır.
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda verilen eğitimin müfredatında bulunan sosyal güvenlik ile ilgili bölüme çalışanların hak ve yükümlülüklerini açıklayan ve sosyal güvenliğin önemine vurgu yapan ifadeler eklenecektir.
- Alan çalışmaları, sanayi bölgeleri ve sanayi sitelerinde, afiş, broşür, el kitabı dağıtımı, medyada proje uygulaması ve hedefleri ile ilgili programların gerçekleştirilecektir.
- Ulusal ve yerel, yazılı-görsel medyada proje ile ilgili programlar yapılacaktır. Kayıt dışı istihdama vurgu yapacak olaylara, film ve dizi yazarlarından senaryolarında yer vermeleri istenecektir.
- TRT'de özellikle köye ve çiftçiye yönelik programlar içerisinde, tarımda kendi adına veya bağımlı çalışanların sigortalılıkları ile ilgili

bilgilere yer verilmesi için çalışmalar yapılacaktır. TV’lerde ekran altı spotlar verilecektir.

- Ekonomi yazarları ve televizyon muhabirleri ile röportaj yapılması sağlanacaktır.

- Kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçi istihdamının önlenmesine yönelik olarak uzman eğitim grupları oluşturulacak, Bu gruplara öncelikli olarak KADİM Projesi araştırma kurulu tarafından eğitim verilecek (eğiticilik eğitimi düzeyinde) ve sonrasında uzman eğitim grupları, illerde ilgili tarafların katılacağı eğitim seminerleri düzenleyecektir.

- Askerliğin bitimine iki ay kalan askerlerimizin, sigortalı çalışmanın yararları ile sigortasız çalışma halinde karşılaşılabilecek olumsuzluklarla ilgili olarak SSK Sigorta İl Müdürlükleri tarafından, her terhis döneminde bir gün süre ile bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi sağlanacaktır.

- Ücretsiz “Alo Kaçak İşçi” hattı kurulacaktır.

3. Bürokrasinin Azaltılmasına İlişkin Çalışmalar ve Yasal Değişiklikler yapmak

4. Faaliyet: Kurumlar Arası Koordinasyonun Sağlanması

5. Faaliyet: Etkin, Caydırıcı ve Bilinçlendirici Denetimin Sağlanması

- İşyerinde Fiili Denetimin Etkin Hale Getirilmesi;

- Kamu Kuruluşları Tarafından Düzenlenen Belge ve Alınan Bilgilerden Yapılan Tespitlerin Etkinleştirilmesi;

- Sistem Denetimi-Asgari İşçilik Uygulaması;

- Etkin, Caydırıcı ve Bilinçlendirici Bir Denetim Sistemi için Gerekli Hukuki Düzenlemeler

- Kamu Kuruluşları Tarafından Düzenlenen Belgelerle veya Alınan Bilgilerle Çapraz Denetimin Etkinliğinin Arttırılması

6. Faaliyet: Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının Hizmetlerinin Cazip Hale Getirilmesi Faaliyeti

7. Faaliyet: İşgücü Maliyetlerinin Azaltılması (Kadim, 2006: 15-16).”

2.3.2.3 Kadim Proje Sonucu

Kayıt dışı istihdamla mücadele projesi sonucu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2008 yılı faaliyet raporunda şu şekilde yayınlanmıştır.

"- 59 uncu Hükümetin Acil Eylem Planı'nda "kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması Bakanlığımızın sorumluluğuna verilmiştir.

- Proje; 04.10.2006 ile 04.10.2008 tarihleri arasında yürütülmüştür.
- Proje kapsamında; 09.11.2006 ve 20.03.2007 tarihlerinde Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Koordinasyon Kurulu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı başkanlığında iki toplantısını gerçekleştirmiştir. Bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri kapsamında, 400.000 adet broşür ve 50.000 adet afiş bastırılmış ve ülke geneline dağıtımı gerçekleştirilmiştir.
- 26.02.2007 tarihinde 81 İl Vali Yardımcısının ve Bakanlığımız yöneticilerinin katılımı ile "Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Koordinatör Vali Yardımcıları" toplantısı yapılmıştır.
- Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi, İngilizce ve Türkçe kitapçık olarak bastırılıp ilgili Bakanlıklara, sosyal taraflara, Bakanlığımız ilgili ve bağlı kuruluşlarına, Bakanlığımız yurtdışı teşkilatına dağıtılmıştır. Böylece projenin hem yurt içinde hem de yurtdışında tanınırlığı sağlanmıştır.
- Denetlenen işyeri sayısı 255.657, denetlenen çalışan sayısı 899.237'dir. Yapılan denetimler sonucunda 47.652 kişinin kayıt dışı çalıştığı tespit edilmiştir. Bunların 674'ünün yabancı kaçak işçi olduğu anlaşılmıştır.
- Projenin 24 aylık döneminde 115.020 kişiye eğitim verilmiştir.
- İllerde Valiliklerin koordinasyonunda Kadim Projesinin tanıtımı ve toplumu bilinçlendirme faaliyetleri kapsamında çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Spor müsabakalarında pankartlar gösterilmiş, okullarda Valilikler ve İl Milli Eğitim Müdürlüklerince ödüllü kompozisyon ve şiir yarışmaları düzenlenmiştir.
- Kısıtlı maddi imkânlarla sürdürülen Projenin tanıtımı ve halkın bilinçlendirilmesi aşamasında dizi yapımcıları ile yazışmalar yapılmış dizi

senaryolarında projenin içeriğinin işlenmesi istenmiş, yapımcı Türker İNANOĞLU tarafından “Arka Sokaklar” dizisinde kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçi konusu işlenmiştir.

- Ülkemizde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin neticesinde ve KADİM Projesi çerçevesinde yapılan faaliyetler sonucu kayıt dışı istihdam konusunda ülke düzeyinde önemli sonuçlara ulaşılmıştır. 2002 yılında SSK’ya bağlı zorunlu sigortalı sayısı 5.223.283 kişi iken 2008 yılı Aralık ayında bu sayı 9.127.041 kişiye ulaşmıştır. Belirtilen dönemde sigortalı sayısındaki artış oranı %73 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında kayıt dışı istihdam oranı %52,1 iken, Türkiye İstatistik Kurumundan alınan Haziran 2008 dönemine ait verilerde ise aynı oran %46,3 seviyelerinde değerlendirilmiştir (ÇSGB, 2009: 88-89).”

2.3.2.4 2009 Yılına Kadar Kayıt Dışılığın Azaltılmasına İlişkin Yapılan Çalışmalar

2009 yılında GİB tarafından yayınlanan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planında 2009 yılına kadar kayıt dışılığın azaltılmasına ilişkin yapılan çalışmalar aşağıda açıklanmıştır.

“Son yıllarda, yatırım ortamının iyileştirilmesi kapsamında bürokrasinin azaltılmasına, enflasyon muhasebesi uygulamasına, vergi oranlarının indirilmesine, gümrük, sosyal güvenlik ve vergi işlemlerinde büyük ölçüde otomasyona geçilmesine, kaçakçılıkla mücadeleye, fikri mülkiyet haklarının korunmasına ve az gelişmiş illerde istihdamın artırılmasının teşvikine yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle kayıt dışıyla mücadele alanında bir altyapı oluşturulmuş olmasına rağmen kayıt dışılığın boyutu istenilen düzeyde azaltılamamıştır. Sağlanan ekonomik istikrar ortamı kayıt dışı ekonomiyle mücadele için uygun bir zemin hazırlamış, ayrıca genel ve sektörel düzeyde kayıt dışılığın azaltılması amacıyla bazı önlemler alınmaya başlanmıştır. Kayıt dışılıkla mücadele kapsamında;

- Vergi gelirlerinin önemli bir bölümünü ödeyen mükelleflere ayrı olarak hizmet verilmesine ve bunların izlenmesine yönelik olarak kurulan Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı 2007 yılında faaliyete geçirilmiştir.

- Akaryakıt ürünlerinde marker uygulaması ve akaryakıt istasyonlarında belge düzeninin sağlanması, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede önemli bir adım olan akaryakıt pompalarının ödeme kaydedici cihazlara bağlanmasına ilişkin uygulama başlatılmıştır.
- Enerji sektöründe (Elektrik, doğal gaz, petrol, LPG) faaliyette bulunmak isteyenlere lisans alma zorunluluğu getirilmiştir.
- Alkollü içkilerde ve sigaralarda bandrollü izleme sistemi kurulması ve sistemin işletilmesine yönelik çalışmalar tamamlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir.
- Sosyal Güvenlik Kurumu olarak 2005 yılı içerisinde taşra birimlerinde görevlendirmek ve yerinden denetim yapmak üzere 258 Yoklama Memuru (şimdiki adıyla Sosyal Güvenlik Kontrol Memuru) alınmıştır. Yine, sosyal güvenlik kurumlarının birleştirilmesine ilişkin 2006 yılı mayıs ayında yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Kurumu Kanununda Sosyal Güvenlik Kontrol Memurları için 3400 kadro ihdas ettirilmiş, buna istinaden 2007 yılı sonunda da 194 kişinin daha istihdamı sağlanarak denetimin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.
- e-devlet uygulamalarının yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesine yönelik olarak 2003 yılından bu yana yürütülmekte olan e-Dönüşüm Türkiye Projesi ve 2006 yılında uygulanmaya başlanan Bilgi Toplumu Stratejisi projeleri ile kullanıcıların elektronik ortamda sunulacak kamu hizmetlerine farklı platformlardan, güvenilir şekilde ve tek noktadan erişebilecekleri, vatandaş ve iş dünyasının ihtiyaçlarına odaklanmış, birlikte işler ve bütünleşik hizmetlerin sunulacağı, katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir devlet yapısının oluşturulması planlanmaktadır. Kayıt dışılıkla mücadele kapsamında hayata geçirilen söz konusu proje ve uygulamalar dışında; aşağıdaki gibi ekonomide rekabet gücünün artırılması, iş ortamının iyileştirilmesi ve finansal sistemin geliştirilmesine yönelik alınan tedbirlerin de kayıt dışı ekonominin azaltılmasında önemli bir rol oynaması beklenmektedir.
- Kayıt dışılıkla mücadele kapsamında mali sistemin kullanımına yönelik olarak düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, 2001 yılı Eylül ayından

itibaren mali kuruluşlarca yapılacak işlemlere taraf olanların vergi kimlik numarasının ilgili belge ve kayıtlarda kullanımı zorunlu hale getirilmiştir.

- 8.000 YTL'yi aşan tahsilât ve ödemelerin bankalar ve PTT aracılığıyla yapılması uygulaması başlatılmıştır.
- Kayıt dışı işlemlerin tespitine yönelik olarak mali kayıtları esas alan veri ambarı uygulaması geliştirilmiştir.” (Gib, 2009: 36-37).

2.3.3 KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELE STRATEJİSİ EYLEM PLANI (2008-2010)⁷

5 Şubat 2009 tarihinde 27132 sayılı resmi gazetede yayınlanan 2009/3 sayılı başbakanlık genelgesi ile yürürlüğe girmiştir.⁸

Genelgede ekonominin rekabet gücünün artırılması ve kamu finansmanının sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasının kayıt dışılığın azaltılması ile mümkün olacağı ifade edilerek bunun kurumlar arası işbirliği ve eşgüdümün sağlanması ve etkin bir izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturularak başta kamuoyu ve tüm tarafların desteği ile mümkün olacağı belirtilmiştir.

Ekonominin yapısal bir parçası haline gelen ve mücadelesi gittikçe zorlaşan kayıt dışı ekonomiyi azaltmak için ise kısa vadeli önlemler yerine orta ve uzun vadeli yapısal değişikliklerin gerekli olduğu bu nedenle, kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilirken aşağıda yer alan hususların dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir.

- “• Devlet politikası olarak benimsenmesi,
- Sürekli bir çalışma grubunun oluşturulması,
- Stratejik eylem planının hazırlanması,
- Kararlı ve sürekli olması,
- Kurumlar arası işbirliği ve eşgüdüm sağlanması,
- Etkin bir izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması,
- Kayıt içi faaliyetlerin özendirilmesi,

⁷ <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1366>, [Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010](http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090205.htm)

⁸ <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090205.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090205.htm>

- Denetim kapasitesinin güçlendirilmesi ve yaptırımların caydırıcılığının artırılması,
- Toplumsal mutabakatın sağlanması ve güçlendirilmesi (Gib, 2009: 38)”

2.3.3.1 Plana Göre Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri ve Etkileri

2008-2010 stratejik planında kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışının farklı ülkelerde farklı nedenlere dayanmakta olduğu ifade edilmiştir. Gelişmiş ekonomilerden farklı olarak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu faktörlerin yanı sıra ekonomiyi etkileyen nüfus artışı ve kentsel göç gibi demografik etmenler de dikkate alınması gerektiği ifade edilmiştir. Plana göre Türkiye’de kayıt dışılığın nedenleri aşağıdaki başlıklarda açıklanmıştır.

- Ekonomik Yapı, Verimlilik, İşletme Büyüklüğü, Bürokrasi
- Enflasyon ve Ekonomik Krizler
- Nakit Ekonomisi
- Vergi Politikası
- İstihdam Politikası
- Demografi
- Kayıt Dışı Ekonomi ve Sosyal Bilinç

Plana Göre Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri ise aşağıda yer verilen başlıklarda açıklanmıştır.

- İstatistiki Etkileri
- Kaynak Kullanımına İlişkin Etkileri
- Haksız Rekabet
- Vergi Rejimine İlişkin Etkileri
- Sosyal Güvenlik Sistemine İlişkin Etkileri
- Tüketici Haklarına İlişkin Etkileri
- İşletmeye İlişkin Etkileri
- Vatandaş-Devlet İlişkisine İlişkin Etkileri

2.3.3.2 Plana Göre Kayıt Dışılığı Önlemeye Yönelik Strateji

Söz konusu eylem planı ile Gelir İdaresi Başkanlığı sorumlu kuruluş olarak belirlenmiştir. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi eylem planında uygulama sürecinin izlenmesi ve değerlendirilmesi, planda yer alan takvim ve performans göstergeleri doğrultusunda Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yerine getirilmesi istenmiştir. Her bir eylem için belirlenen koordinatör kuruluş eylemleri takip ederek Gelir İdaresi Başkanlığına üçer aylık dönemler itibariyle raporlaması istenerek eylem planlarının düzenli bir şekilde yürütülmesi ve aksayan yönlerinin hızlı şekilde çözümlenmesi hedeflenmiştir. Planda kayıt dışı ekonomi ile mücadele stratejisinin amaç ve hedefleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

Tablo 18: 2008-2010 Dönemi eylem planı Amaç/Hedef Tablosu⁹

AMAÇ	HEDEF	EYLEM*
1.KAYIT İÇİ FAALİYETLERİ ÖZENDİRMEK	Kayıt İçi İstihdam Yaratma Potansiyelini Güçlendirmek	21
	Gönüllü Uyumu Artırmak	17
2.DENETİM KAPASİTESİNİ GÜÇLENDİRMEK VE YAPTIRIMLARIN CAYDIRICILIĞINI ARTIRMAK	Denetim Kapasitesini Geliştirmek	33
	Veri Tabanı Paylaşımı	12
	Cezaların Caydırıcılığını Sağlamak	3
3.KURUMSAL VE TOPLUMSAL MUTABAKATI SAĞLAMAK VE GÜÇLENDİRMEK	Kurumsal İşbirliğini Sağlamak, Güçlendirmek ve Devam Ettirmek	8
	Eğitim ve Tanıtım Yoluyla Toplumsal Mutabakatı Sağlamak ve Güçlendirmek	11

Kaynak: GİB, [Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010 \(GİB, 2009: 43\)](#)

1. Kayıt İçi Faaliyetleri Özendirmek: Kayıtlılığın özendirilmesi için kayıt içi ekonomik faaliyetlerin ve istihdamın, girişimciler ve çalışanlar üzerindeki maliyetinin hafifletilmesi amaçlanmıştır. Kayıt dışılığın neden olduğu olumsuzların toplumun geneline ve sorunun tüm muhataplarına anlatılarak bu olumsuzluklara karşı farkındalık oluşturulması, bu şekilde iş güvenliği, sağlıklı iş koşulları ve sosyal güvenlik kurumu için sağlıklı finans yapısı sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca toplumda vergi ahlakı ve bilincinin oluşturulması için basın ve yayın (yazılı veya görsel) araçları yoluyla vergi

⁹ Toplamda 105 farklı eylem belirlenmiş olup plan sürecinde bu eylemlerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Şeker Kurumunun dâhil edilmesiyle toplam 109 eylem olmuştur.

kaçakçılığının utanç verici bir suç olduğu düşüncesinin yerleştirilmesine çalışılacağı belirtilmiştir.

2. Denetim Kapasitesini Güçlendirmek ve Yaptırımların Caydırıcılığını Artırmak: Denetimlerin daha etkin hale getirilerek, mükelleflerin beyanlarının sürekli denetim altında bulundurulmasının, gerek kayıt dışında kalma gerekse kayıt altında olup eksik beyan güdüsü gibi dirençleri zamanla azaltacağı vurgulanmıştır. Denetimlerin cezalandırma amacından çok bilinçlendirme ve eğitime yönelik olacağı bu şekilde rekabet eşitsizliğinin de ortadan kaldırılacağı ifade edilmiştir.
3. Kurumsal ve Toplumsal Mutabakatı Sağlamak ve Güçlendirmek: Ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz sonuçları olan kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınabilmesi ve politikaların üretilebilmesi için alınacak önlemler çağdaş bir devlet olmanın gereği olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda kayıt dışılığın Türkiye'yi ikili bir ekonomik yapıya mahkûm ettiği, verimsiz yapıyı koruyarak ve ekonominin daha verimli bir nitelik kazanmasını engelleyerek ülkenin refah seviyesinin düşürüldüğü ekonomik gelişmenin engellendiği topluma ve tüm taraflara anlatılması hedeflenmiştir.

Eylem planı uygulamalarının ne aşamada olduğunun tespiti ve olumsuzlukların bertaraf edilebilmesi için izleme ve değerlendirme başlığında konunun takibinin önemi vurgulanmış ve projenin yürütülmesinden sorumlu kuruluşun belirlenen eylem planlarının takipçisi olması istenmiştir. Gecikme ve hedeften sapmaların belirlenmesi ve nedenlerinin araştırılması gerekli önlemlerin alınması, gelişmelerin belirlenen göstergelere ve takvime uygun olarak gerçekleşmediği hallerde de gecikme, hedeften sapma ve bunun için nedenlerinin koordinatör kuruluş tarafından raporlanması istenmiştir. Ayrıca kayıt dışı ekonomiyle mücadele eylem planında yer alan eylemler teknolojik, ekonomik, kurumsal yapıda meydana gelen değişiklikler çerçevesinde ihtiyaç duyulduğunda güncellenebileceği; eylemler birleştirilebileceği, kaldırılabilir veya yeni eylemler eklenebileceği ifade edilmiştir. Bu şekilde eylem planına dinamizm kazandırılmak istenmiştir.

Kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi eylem planında uygulama sürecinin izlenmesi ve değerlendirilmesi eylem planında yer alan takvim ve performans göstergeleri doğrultusunda Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yerine getirilmesi istenmiştir.

2.3.3.4 Eylem Planı Uygulamaları ve Sonuçları (2008-2010)

2008-2010 dönemi Eylem Planı ile kayıt dışılığın önlenmesi amacıyla kamu sektörünün önemli kurum ve kuruluşlarıyla işbirliği yapılmış ve Eylem Planına sonradan katılan Şeker Kurumunun eylemleri ile birlikte toplam 109 eyleme ait gerçekleştirmeler Gelir İdaresi Başkanlığınca izlenmiştir.

“Eylem Planı döneminde;

- LPG ve akaryakıt sektörüne yönelik denetim faaliyetleri artırılmıştır.
- Lisanslı Depoculuğun teşvikine yönelik düzenleme yapılmıştır.
- Sektörler itibariyle belirlenen mükellef gruplarının Risk Analizi Modeli ile denetlenmesi sağlanarak, denetimlerde etkinlik artırılmış ve incelenecek mükelleflerin tespitinde diğer kuruluşlardan alınan verilerden de yararlanılmıştır. Bu kapsamda, motorlu taşıtlar sürücü kursları, doktor ve avukatlar, vergi inceleme raporu ile sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenlediği tespit edilen mükellefler, konut satıcıları, gayrimenkul sahipleri ve kredi kartı ile satış yapan mükellefler denetlenmiştir.
- e-Fatura uygulamasına geçiş sağlanmış ve sistem geliştirme ve yaygınlaştırma çalışmaları sürdürülmüştür.
- Denetim kapasitesinin artırılmasına yönelik olarak Başkanlığımız bünyesinde istihdam edilmek üzere sınavla 84 stajyer gelirler kontrolörü ve 1.029 vergi denetmen yardımcısı alınmıştır.
- İhbarlar Türkiye genelinde tek bir merkezden (Vergi İletişim Merkezi) alınmaya başlanmıştır.
- Katma Değer Vergisi İadesi Risk Analizi Projesi Uygulaması (KDVİRA) ile KDV iade süreci hızlandırılmış, iade talepleri elektronik ortamda alındığından iş gücü ve zaman tasarrufu sağlanmış, doğrudan riskli noktalar

üzerine yoğunlaştığından denetimde etkinlik ve verimlilik temin edilmiş ve KDV iadelerinin Bilgi İşlem Merkezince değerlendirilmesiyle Türkiye genelinde uygulama birliği sağlanmıştır.

- Kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye katkı sağlayabilecek kurumlar ile toplantılar yapılarak, 43 ayrı kurumda bulunan verilerin içeriği ve bu verilerin paylaşılabirliği tespit edilmiş, ayrıca teknik düzeyde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, bir kısım verilerin mücadeleciler kurumlar arasında paylaşımına başlanmıştır.
- Akaryakıt sektöründeki kayıp ve kaçağın önlenmesi amacıyla fiili tespitlerin yapılması, sektörün kayıt altına alınarak kayıt dışılığın ve kaçakçılığın önlenmesi ve kayıt düzeninin sağlanması amacıyla EPDK'nın yanında Gümrük Müsteşarlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Denizcilik Müsteşarlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Sahil Güvenlik Komutanlığı ile işbirliği yapılmıştır.
- Çocuklarda vergi bilincini artırmak amacıyla belirlenen ilköğretim okullarında eğitim faaliyetleri düzenlenmiştir. Diğer taraftan, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede sürekliliğin temini bakımından Eylem Planının 2011-2013 yıllarını kapsayacak şekilde güncellenmesine yönelik olarak çalışmalara başlanmıştır (Gib, 2011: 39-40).”¹⁰

---

¹⁰ Kaynak: GİB, 2010 Yılı Faaliyet Raporu için tıklayınız

2.3.4 KAYIT DIŞI EKONOMİYLE MÜCADELE STRATEJİSİ EYLEM PLANI (2011-2013)¹¹

21 Aralık 2011 gün ve 28149 sayılı resmi gazetede yayınlanan 2011/21 sayılı başbakanlık genelgesi ile yürürlüğe girmiştir.¹²

Kayıt dışılıkla mücadelenin başarıya ulaşması, bir devlet politikası olarak bu mücadelenin kararlı ve sürekli bir biçimde takip edilmesiyle mümkün olduğu düşüncesinden dolayı 2008-2010 dönemi Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı güncellenerek, 2011-2013 yıllarını kapsayan yeni Eylem Planı hazırlanmıştır. 2008-2010 dönemi Eylem Planında yer alan eylemlere dair gerçekleşmeler ile kurum ve kuruluşlardan gelen eylem önerileri değeriendirilerek “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) Taslağı” Ekonomi Koordinasyon Kurulunda görüşülmüş ve son şekli verilmiştir.

2.3.4.1 Plana Göre Kayıt Dışılığı Önlemeye Yönelik Strateji

Bir önceki plandan önemli bir farkı Eylem Plânı gerçekleşmelerini; yılda en az bir defa değeriendirmek, gerektiğinde Plânda değerişiklik yapmak ve bu konuda üst düzey kararlar almak üzere; Başbakanın başkanlığında Eylem Plânında bakanlığına görev verilen bakanlardan oluşan “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Yüksek Kurulu” kurulmuştur. Kurulun sekretarya hizmetlerinin Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yürütölmesine karar verilmiştir.

2011-2013 dönemi eylem planının kapsamı řu şekilde ifade edilmiştir:

“Kayıt dışı ekonominin suç ekonomisi dışında kalan boyutu ile mücadelede amaç, Devletin ekonomik faaliyetleri kayıt ve beyan altına alarak vergi toplaması, bu ekonomik büyüklüğü vergi, istihdam ve millî gelir boyutlarıyla kavramak iken; suç ekonomisi-kara para ile mücadelede amaçlanan ise bu sektörü ve elde edilen geliri

¹¹ <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1366>, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2011-2013

¹² <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111221.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111221.htm>

ortadan kaldırmaktır. Ancak devletlerin yasadışı faaliyetlerden gelir (vergi) elde etmek gibi bir yaklaşımı ve amacı olacağı düşünülemeyeceğinden, bu sektörün kayıt altına alınmasından bahsedilmesine de imkân bulunmamaktadır. Bu düşünceden hareketle 2008-2010 dönemi “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı’nda suç ekonomisi-kara para ile mücadele kapsamında değerlendirilecek eylemler yer almamış, 2011-2013 dönemi Eylem Planında da bu doğrultuda hazırlanan 47 eylem aşağıda sıralanan 5 amaç çerçevesinde belirlenmiştir.” (GİB, 2011: 2)

- Gönüllü Uyumun Artırılması
- Denetim Kapasitesinin Güçlendirilmesi
- Yaptırımların Caydırıcılığının Artırılması
- Veri Tabanı Paylaşımı
- Toplumsal Farkındalığın Artırılması

Diğer taraftan, kayıt dışı ekonomiyle mücadele aynı zamanda kayıt dışı istihdamla mücadeleyi de kapsamına rağmen hazırlanmakta olan Ulusal İstihdam Strateji Belgesinde kayıt dışı istihdamla mücadele konusunda kapsayıcı hedefler yer almasından dolayı eylem planında bu türden eylemler tekrar edilmemiş ancak gelir-istihdam boyutunda kurumlar arası yardımlaşma gerektiren eylemlere yer verilmiştir.

Planda belirlenen stratejik eylemlerin yerine getirilmesinin sağlanması hususunda sorumlu ve koordinatör kuruluşlar tespit edilmiştir. Bu kuruluşlar aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

a- Sorumlu Kuruluşlar: Gerçekleştirilecek eylem ile doğrudan veya dolaylı ilişkisi bulunan ve koordinatör kuruluşun işbirliği yaparak somut destek talep edeceği kuruluşlar olarak belirlenmiştir.

b- Koordinatör Kuruluş: Öngörülen eylemi gerçekleştirerek süresinde sonuçlandırmaktan ve gelişmeleri Gelir İdaresi Başkanlığına doğrudan raporlamaktan sorumlu kuruluşlar olarak belirlenmiştir. Her bir eylem için belirlenen koordinatör kuruluş, eylem gerçekleştirmelerini takip ederek Gelir İdaresi Başkanlığına üçer aylık dönemler halinde raporlaması istenmiştir.

Eylem Planı, Gelir İdaresi Başkanlığının sorumluluğunda aşağıda yer alan kurum/kuruluşlarla koordineli bir şekilde yürütüleceği belirtilmiştir. Bu kurum ve kuruluşlar ise şu şekilde sayılmıştır: Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, BDDK, EPDK, SPK, SGK, Şeker Kurumu, Türkiye Noterler Birliği.

Plana göre kayıt dışı ekonomiyle mücadelede başarı kazanılması, etkin bir izleme ve değerlendirme ile mümkün olacağı özellikle belirtilmiş bundan dolayı plan metninde “İzleme ve Değerlendirme” başlığında konu açıklanmıştır. Eylem Planı aşağıda yer alan kurullarca periyodik olarak izlenip ve değerlendirileceği ifade edilmiştir.

- 1- Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Yüksek Kurulu: Başbakanın başkanlığında Eylem Planında bakanlığına görev verilen bakanlardan oluşan Kurul, Eylem Planı gerçekleştirmelerini yılda en az bir defa değerlendirecek, gerektiğinde Planda değişiklik yapacak ve bu konuda üst düzey kararlar alabilecektir.
- 2- İzleme ve Yönlendirme Kurulu: Ekonomi Koordinasyon Kurulu üyesi bakanlar ve ilgili bakanlardan oluşan Kurulun en az altı ayda bir toplanarak izleme değerlendirme yapacaktır.
- 3- Yürütme Kurulu: Gelir İdaresi Başkanı başkanlığında ilgili kurum yöneticilerinden oluşan kurul üç ayda bir toplanacaktır.

2.3.4.2 Eylem Planı Uygulamaları ve Sonuçları (2011-2013)

Eylem Planı uygulama sürecinin izlenmesi Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yerine getirilmiş, her bir eylem için belirlenen koordinatör kuruluş eylem gerçekleştirmelerini Gelir İdaresi Başkanlığına üçer aylık dönemler itibarıyla raporlamıştır.

Gönüllü uyumun artırılması, denetim kapasitesinin güçlendirilmesi, yaptırımların caydırıcılığının artırılması, veri tabanı paylaşımı ve toplumsal

farkındalığın artırılması amaçları çerçevesinde hazırlanan ve Gelir İdaresi Başkanlığının sorumlu kuruluş olarak belirlendiği Eylem Planı; 14 kamu kurum ve kuruluşu ile koordinasyon içinde yürütülmüş ve Eylem Planı gerçekleştirmeleri www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr internet sitesi üzerinden kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Eylem Planı gelişmelerini üç ayda bir değerlendirmek üzere kurulan ve Planda yer alan koordinatör kurumların üst düzey temsilcilerden (müsteşar yardımcısı/başkan yardımcısı) oluşan “Eylem Planı Yürütme Kurulu”, Gelir İdaresi Başkanı başkanlığında yedi kez toplanmış ve Eylem Planı gelişmelerini değerlendirmiştir. Eylem Planı döneminde gerçekleştirilen bazı eylemlere aşağıda yer verilmiştir.

- “Mükelleflerin vergi ile ilgili işlemlerde kullandıkları beyanname, bildirim ve formlar gözden geçirilmiş, daha açık ve anlaşılır hale getirilmiştir.
- Akaryakıt, madeni yağ, tütün ve alkol sektörlerinden başlamak üzere elektronik fatura ve elektronik defter kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla hukukî ve teknik altyapı çalışmaları tamamlanmıştır.
- Mükelleflerin yapmış oldukları faaliyetlerinin sicil kayıtları ile uyumlu hale getirilmesi sağlanmıştır.
- POS cihazlarının yazar kasalarla uyumlaştırılması sağlanmıştır.
- Kayıt dışılıkla mücadelede etkinliği artırmaya yönelik kayıt dışı faaliyette bulunduğu değerlendirilen yerlerden başlamak üzere tüm il ve ilçe merkezlerinde, belediye ile diğer kurum ve kuruluşların da verilerinden istifade edilmek suretiyle Sosyal Güvenlik Kurumu denetim elemanları ile birlikte yoklama, yaygın ve yoğun denetim çalışmaları yapılmıştır. Yapılan denetim çalışmalarına 11.031 personel katılmış, 560.371 mükellef denetlenmiş, 17.514 adet mükellefiyet tesis ettirilmiş ve toplam 7.583.653 TL ceza kesilmiştir.
- Araçların imalat veya ithalatından, kayıt ve tescil edildiği tüketiciye ulaşım safhasına kadar takibine imkân veren bir sistem kurulmuştur.
- İnternet üzerinden yapılan ticaretin kayıt altına alınabilmesi için teknik ve hukukî altyapı oluşturulmuştur.

- Türkiye genelinde ilköğretim okullarının 3, 4 ve 5. sınıf öğrencilerine yönelik olarak başlatılan vergi bilincini geliştirme eğitimlerine 6, 7 ve 8. sınıflar da dâhil edilerek devam edilmiştir.
- Kayıt dışı ekonomiyle mücadele konusunda toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik olarak ikişer adet görüntü-ses spotu ile billboard ve afiş hazırlanmıştır. Spotlar, popüler sosyal medya platformlarında gösterilmeye başlanmış, www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr internet sitesinde yayınlanmış, ayrıca afiş, billboard ve spotlar Vergi Dairesi Başkanlığı ile Vergi Dairesi Başkanlığı bulunmayan illerde Defterdarlıklara gönderilerek ülke çapında tanıtım sağlanmıştır (Gib, 2014: 56-57).”

Ayrıca 47 eylemin gerçekleşme durumunu gösterir tablo EK1 olarak çalışmanın Ekler bölümünde yer verilmiştir. Bu dönemde çeşitli kurumlar tarafından gerçekleştirilen yasal ve idari düzenleme faaliyetleri de aşağıda listelenmiştir.

[“3 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Petrol Piyasasında Ulusal Marker Uygulamasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik](#)

[5 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 416 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği](#)

[5 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 421 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği](#)

[9 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Sosyal Güvenlik Denetmenliği ve Sosyal Güvenlik Denetmen Yardımcılığı Sınav, Atama, Yetiştirilme, Görev ve Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik](#)

[11 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 413 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği](#)

[12 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 420 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği](#)

[13 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 426 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği](#)

[13 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 427 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği](#)

[14 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Gümrük Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik](#)

[18 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik](#)

[18 NO.LU EYLEME İLİŞKİN BDDK Kurul Kararı](#)

[19 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Yapı Müteahhitlerinin Kayıtları ile Şantiye Şefleri ve Yetki Belgeli Ustalar Hk. Yönetmelik](#)

[21 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Yapı Malzemelerinin Tabi Olduğu Kriterler Hk. Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik](#)

[26 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Kurul Kararı](#)

[30 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Hal Hakem Heyeti ve Toptancı Hal Konseyi Hk. Yönetmelik](#)
[30 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Pazar Yerleri Hakkında Yönetmelik](#)
[30 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Sebze ve Meyve Ticareti ve Toptancı Halleri Hk. Yönetmelik](#)
[30 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Sebze ve Meyve Üretici Örgütleri Hk. Yönetmelik](#)
[30 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 5957 Sayılı Kanunun 10. Maddesinde Yer Alan Parasal Sınırların Artırılmasına İlişkin Tebliğ](#)
[30 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Sebze ve Meyve Ticareti ve Toptancı Halleri Hk. Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik](#)
[31 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Elektronik Ürün Senedi Yönetmeliği](#)
[32 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 22 Seri No.lu ÖTV Genel Tebliği](#)
[32 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 23 Seri No.lu ÖTV Genel Tebliği](#)
[34 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 69 Seri No.lu ÖKC Genel Tebliği](#)
[34 NO.LU EYLEME İLİŞKİN 70 Seri No.lu ÖKC Genel Tebliği](#)
[40 NO.LU EYLEME İLİŞKİN EPDK Kurul Kararı](#)
[44 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Türkiye Bankalar Birliği Yönetmeliği](#)
[44 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi Yönetmeliği](#)
[44 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik](#)
[44 NO.LU EYLEME İLİŞKİN Müşterilerinin Risk Merkezi Nezdindeki Bilgilerinin Kendilerine ya da Onay Vermeleri Koşuluyla Belirledikleri Tüzel Kişilere Verilmesine İlişkin Esas ve Usuller Hk. Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”¹³](#)

---

¹³ Kaynak: GİB, <http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr/alt.php?sayfa=duzenlemeler&bs=on>
 (Erişim: 6.04.2014)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYITDIŞILIĞA KARŞI ÖZGÜN BİR MAKROEKONOMİK SİSTEM ÖNERİSİ

3.1 KAYIT DIŞI EKONOMİ SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ

Birçok çalışmada kayıt dışı ekonominin ana nedeni olarak yüksek vergi ve enflasyon oranları gösterilmekte fakat vergi ve enflasyon oranları düşük, refah düzeyi yüksek, gelir dağılımı daha adil olan kalkınmış ülkelerde de azımsanmayacak oranlarda kayıt dışılığın olduğu açıkça görülmektedir. Örneğin Türkiye’de 2013 yılı için %26,5 (Schneider, 2013: 3) olarak tahmin edilen kayıt dışı ekonomi büyüklüğü İngiltere, Fransa, Almanya gibi Avrupa Birliği ülkelerinde sırasıyla %13, %9,9, %9,7 (Schneider, 2013: 3) oranlarında görülmektedir. Aynı çalışmaya göre 31 Avrupa ülkesinin ortalama kayıt dışı ekonomi boyutu ise %18,5 olarak tahmin edilmiştir. Gelişmiş ülkelerin GSMH büyüklükleri dikkate alındığında sorunun büyüklüğü daha net ortaya çıkmaktadır.

Bu veriler doğrultusunda sorunun temel kaynağının bahsedildiği gibi vergi, enflasyon oranları, gelir dağılımındaki adaletsizlikler değil ekonomik birimlerin toplam fayda maksimizasyonu güdüsünden kaynaklandığı gerçeğini vurgulamak gerekmektedir. Sorunun çözümünü de bu çerçevede düşünmek amaca ulaşmakta kolaylık sağlayacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde açıklandığı gibi gerek gelişmiş ülkelerin kurumsal ve köklü yapısına rağmen gerekse gelişme yolunda olan ülkelerin kayıt dışılıkla kararlı bir şekilde mücadele etmeleri de kayıt dışılığa karşı net bir başarı sağlanmasına imkân vermemektedir. O halde bugüne kadar denenmemiş bir başka yöntem geliştirme zorunluluğu doğmaktadır. Bu yöntem kuşkusuz kayıt dışılığı önlemenin yanında yeniden ortaya çıkışına da imkân vermeyecek bir yöntem olmak zorundadır. Çalışmanın bu bölümünde ekonomik ve sosyal olarak kayıt dışılık olgusunu yeniden ortaya çıkmayacak şekilde ve tamamen çözmenin diğer bir ifade ile tam kayıtlı ekonomiye geçişin yöntemi açıklanacaktır.

3.2 SİSTEMİN GEREKÇESİ, AMACI, İLKELERİ ve UNSURLARI

3.2.1 Gerekçe

Sanayi toplumunu takiben gelişen hizmet toplumu 1990’lardan itibaren bilgi toplumuna evrilirken yaşanan teknolojik buluşlar ve yenilikler hızla artmış, insanlığın bu devasa bilgi üretiminden ne kadar fayda sağladığı ve/veya insanlığın toplam refahı açısından ne kadar istifade edebildiği ölçülmesi ve üzerinde durulması gereken önemli bir soru haline gelmiştir. Hızla gelişen nüfus, nüfus hareketliliği ve ticaret hacimleri teknolojik yeniliklere daha zor ayak uyduran kamu kesimi nedeniyle denetlenebilirliği daha zor bir durum arz etmektedir. Gelir bölüşümünün de adalet ve sosyal devlet olmanın gereklerini yerine getirebilmek ve toplumun refah düzeyini topyekün bir şekilde her kesime yansıyacak biçim de artırabilmek için tam kayıtlı ekonomi ve tam kayıtlı toplum olgusuna şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır.

Uzun zamandır makroekonomik bir sorun olarak tartışılan ve ortadan kaldırılması veya azaltılması için sistemli olarak mücadele edilen kayıt dışı ekonominin ulusal ve uluslararası boyutu göstermektedir ki bugüne kadar yapılan çalışmalar ve eylem planları ile istenilen başarı elde edilememiştir. Bununla beraber yapılan tüm çalışmalarda tamamen ortadan kaldırılamayacağı öne sürülmüş olup hedef olarak azaltılması hususu benimsenmiştir. Nitekim Maliye Bakanı Mehmet Şimşek 22 Mayıs 2012 tarihli www.sabah.com.tr haber sitesinde yayınlanan konuşmasında önümüzdeki 10 yılda (2023’e kadar) kayıt dışı ekonominin boyutunu 5 puan daha aşağı çekmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Oysaki kayıt dışılık azaltılması değil tamamen ortadan kaldırılması gereken önemli bir sorundur.

Bununla beraber bugüne kadar yazılan raporlarda ve uygulanan eylem planlarında vergi kaybını önlemek için kayıt dışılığın yasal faaliyetlerin gizlenmesi tarafına odaklanılmış olup yasak faaliyetlerden oluşan suç ekonomisinin önlenmesi hususu güvenlik birimlerinin görev alanına bırakılmıştır. Kayıt dışılıkla mücadele stratejisi belirli sektörlere yönelik ve/veya kısmi uygulanan planlar yerine kayıt dışılığın tüm versiyonlarını kapsayacak şekilde bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. İfade edilen bu hususlar önerilen sistemin gerekçesini oluşturmaktadır.

¹⁴ Haber için bakınız: (<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2012/05/22/kayitdisina-siki-takip#>)

3.2.2 Amaç

Milli ekonominin milli iktidarlar tarafından üretilen ekonomi politikaları ile yönetilebilmesinin ve tüm üretim faktörlerinin en etkin şekilde kullanılmasının önemli bir koşulu tam kayıtlı ekonomiye sahip olmaktır. Üretilen her istatistiki veriyi en etkili şekilde değerlendirerek öncelikle ulusal ihtiyaçlar doğrultusunda müteakip olarak uluslararası alanda rekabetçi bir yapıda üretim ve satış faaliyetleri ile gerekli ekonomik zaferler elde edilebilir. Önerilen sistem bu anlamda Türkiye'yi hızlı bir şekilde rekabetçi ihracatçı ülke konumuna getirerek kısa sürede hızlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye, yüksek refah seviyesine sahip gelişmiş ekonomisi ile tam bir bilgi toplumuna dönüştürecektir.

Bu çalışmanın ikincil önemli amacı iktisadi kuramların test edilebilmesi ve yeni kuramların geliştirilmesine zemin hazırlamasıdır. İktisat biliminin ortaya çıkmasından günümüze gelişen süreçte iktisadi kuramlar çoğunlukla teorik düzeyde tartışılan kısmen de olsa sınırlı veri setleri kullanılarak ekonometrik analiz çalışmaları ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Önerilen özgün makroekonomik sistem ile en küçük harcama kaleminden en büyük ulusal sermaye hareketleri kayıt altına alınarak objektif olarak ölçülebilir ve değerlendirilebilir hale getirilecek olup sadece iktisadi davranışları veya tercihleri değil bu davranış ve tercihlerin sonuçlarını da görme ve yorumlama imkânı sağlayacaktır.

Ekonomik ve mali kayıt dışılığı önlemek amacıyla oluşturulan bu sistem dolaylı olarak sosyal, siyasal, idari, hukuki tüm iş ve işlemleri de kayıt altına alacak olup kişisel ve toplumsal refahı, güvenliği ve hayat kalitesini artırmayı hedeflemektedir.

3.2.3 İlkeleri

- Bu bir devlet sistemidir
- Her bir kurum ülke genelinde ve çevrimiçi olan kurum yazılımı ile merkezi sunucuya bağlı olarak hizmet vermelidir. (Kurumsal bütünlük)
- Milli sunucu merkezi
- Elektronik para uygulamasına tam geçiş (e-para)
- Çevrimiçi ödeme kaydedici cihaz (Yazarkasa Pos)
- Çevrimiçi mal, hizmet, finans sözleşmesi sistemi (e-fatura, e-senet sistemi)
- Gerçek kişi kimlik belgesi ve ödeme aracı
- Tüzel kişi kimlik belgesi (Vergi levhası)
- Ürün ve Hizmet kimlik belgesi
- Mükellef beyan sistemi yerine merkezi sistem verileri tebliğ edilmeli (Ekstre Sistemi)

3.2.4 Unsurları

- Kamusal örgütlenmenin tam teşekkülü ve kurumsal bütünlüğün tesisi
- Milli sunucu merkezi
- Merkez Bankası (e-para)
- Ekonomi Bakanlığı (Ekonomik faaliyetlerin Kaydı, Yazarkasa Pos, Sözleşme sistemi)
- Çevrimiçi ödeme kaydedici cihaz (Yazarkasa Pos)
- Çevrimiçi mal, hizmet, finans sözleşmesi sistemi
- Nüfus İdaresi Birimi (gerçek kişilerin kimlik ve adres kaydı)
- Çalışma ve Sosyal güvenlik Bakanlığı
- Sanayi ve ticaret Bakanlığı
- Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı (Tarım işletmesi, Envanteri, Tarımsal ürün ve hizmet kaydı)
- Tapu ve Kadastro Birimi (Gayrimenkul kaydı)
- Maliye Bakanlığı (Kamu gelirleri ve harcamalarının kaydı)

3.3 SİSTEMİN ALTYAPISININ OLUŞTURULMASI

Altyapının oluşturulması sistemin ilkelerinin unsurlar yordamıyla hayata geçirilmesini ifade etmektedir.

3.3.1 Kamusal örgütlenmenin tam teşekkülü ve kurumsal bütünlüğün tesisi

Bu sistemin kurucusu ve uygulayıcısı kamu otoritesinin yürütme erkidir. Bütün kamu kurum ve kuruluşları (merkezi ve yerel yönetimler) kamu kurumu niteliğinde özerk kuruluşlar (odalar, borsalar, birlikler, bankalar, aracı kurumlar) tam entegre olmak zorundadır. Her bir kurum ülke genelinde ve çevrimiçi olan kurum yazılımı ile merkezi sisteme bağlı olarak hizmet verebilmelidir.

İl ve ilçe merkezlerinde kamu kurumlarının bağlantısı mevcut yerleşkelerinde gerçekleştirilir. Yüksek güvenlik, hızlı ve kolaylaştırılmış hizmet için kademeli olarak İl ve ilçe merkezlerinde yönetsel kamu kurumları için ortak kampüs alanları oluşturulmalıdır. Bu kampüslerde sisteme direkt bağlantılar hem daha düşük maliyetlerde hem de daha güvenli olacağı için önerilmektedir.

3.3.2 Milli Sunucu Merkezi

Kamusal bütünlüğün tesis edilebilmesi için bir sunucu merkezi oluşturulmalıdır. Bu sunucu merkezi bütün kurumların yazılım, bilgi işlem alt yapılarının çalıştığı veri bankası olacaktır. Kurumların mevcut sunucularının kurulum aşamasında bu merkeze taşınması önerilmektedir. Aynı yazılımlar kullanılabilecek olup yeni yapılanma sırasında ihtiyaç duyulan yeni yazılımlar geliştirilmeye devam edilecektir. Burada özellikle ifade etmek gerekir ki önemli olan piyasada gerçekleşen alım satım işlemlerinin kaydının tutulacağı Ekonomi Bakanlığı'na bağlı yeni sunucuların oluşturulmasıdır. Tüm kamu kurumlarının sunucuları tam entegre olması gerekmektedir.

Sistem sunucu merkezinin hangi yer veya yerlerde olacağına ve çevrimiçi ve her türlü iletişim bağlantısının ne şekilde olacağına karar verilerek oluşturulmaya başlanmalıdır. Başkent gibi yüksek güvenli ve korunaklı bir merkezde olabileceği gibi iş ve işlemleri hızlandırmak ve kademeli güvenlik ve kolay işlem hızı

sağlayacaksa sınırlı sayıda olmak üzere 2 veya 3 destek ve/veya bölgesel sunucu merkezide oluşturulabilir. Sunucu merkezi Telekom veya uydu haberleşme ağlarını kullanarak özel bir hat/hatlar yöntemi ile çalışacak olup internet mahiyetinde ama ulusal kapalı devre bir ağ olmalıdır. Bu durum ulusal ve kişisel güvenlik için önem arz etmektedir.

Ayrıca bu merkezde faaliyet gösterecek iki bağımsız birim olmalıdır. Bunlar aşağıda izah edilmiştir.

a- Bağımsız İstatistik Kurumu: Özerk statüde iş ve işlemleri hukuk kurallarınca belirlenen bağımsız bir devlet istatistik kurumu oluşturulmalıdır. Bu kurum genel olarak önceden belirlenmiş ülke genelini ilgilendiren konularda rutin istatistik ve yorumlama faaliyetleri yürütmelidir. Ayrıca diğer kişi ve kurumlar tarafından talep edilen veri setlerini ve analizlerini yetkilendirildiği şekilde hazırlayarak teslim etmelidir. Kurum şeffaf yönetim ve değerlendirmeler için vazgeçilmez unsurdur. Bu şekilde her kurum kendi istatistiğini tutmak zorunda kalmayacaktır. Talep edilen verilere daha güvenilir, kolay ve tek elden hızlı bir şekilde ulaşma imkânı sunulacaktır.

b- Sorgulama ve Rapor Birimi: Sistem organizasyonu içerisinde alt uzmanlıklardan oluşan farklı kurumlardan gelen denetim talepleri doğrultusunda sorgulama yapan ve rapor hazırlayan birim olmalıdır. Bu uzmanlar çevrim içi cihaz kullanılarak yapılan sorgulamalar haricinde kişi ve kurumlara ait detayları yetkisi olmadığı için çevrimiçi inceleyemeyen kurumların hukuki zeminde taleplerini gerçekleştirebilecek ve rapor edebileceklerdir. Bu birim kurumlar arasında yazışma ve uzayan bürokratik engellere son verecek olup talep edilen verilere tam yetkilendirilmiş uzmanlar eliyle tek merkezden hızlı ve kolay erişime imkân verecektir. Ayrıca bu kurum fark edilen şüpheli işlemleri ilgili teftiş birimlerine bildirerek fiziki denetimlerin gerçekleştirilmesini başlatacaktır.

3.3.3 Merkez Bankası (e-para)

Elektronik para (e-para) yaratıcısı merkez bankasıdır. Elektronik para (e-para) uygulamasına tam geçiş sistemin önemli alt yapılarından bir tanesidir. Bu sistem dâhilinde piyasada bulunan yerli/yabancı tüm kağıt ve madeni paralar ve bunların yerine geçen tüm kıymetli kağıt ve mahiyetinde basılı evraklar (bono, çek, senet) tedavülden kaldırılmalıdır. Para yaratma işlemi GSYİH seviyesine ve para talebine göre kurul kararı ile gerçekleştirilmelidir.

Yabancı sermayenin ülkeye giriş ve çıkışı merkez bankası üzerinden olacaktır. Merkez bankası ülkeye gelen yabancı sermayenin (fiziki para veya yerine geçen kıymetli evraklar) hangi amaçla geldiğine göre uygun görülen transferleri hazine birimine e-para olarak aktaracaktır. Fiziki para ve yerine geçen kıymetli evraklar MB da muhafaza edilecektir. MB uluslararası parasal entegrasyonu sağlayan kurum mahiyetinde olmalıdır.

Ülke girişimcilerinin yurt dışı faaliyetleri nedeniyle elde ettiği kazançlar ve yurt dışında çalışan işçilerin ülkeye getirdiği kazançlarda MB na transfer edilecektir. MB bu kazançları hazineye e-para olarak aktararak sisteme dahil edecektir.

3.3.4 Ekonomi Bakanlığı (Ekonomik faaliyetlerin Kaydı, Yazarkasa Pos, Sözleşme sistemi)

a- Hazine Birimi: Ülke içi ve ülke dışında gerçekleştirilen tüm ekonomik işlem ve faaliyetlerin kaydının tutulacağı birim olacaktır. İktisadi işlemlerin tamamı bu birim sorumluluğunda olacaktır. Bu sistemde mükellefin beyanı sistemi yerine merkezden tebliğ sistemi uygulanmalıdır. Bu birim Gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik faaliyetlerinin sonucunda gelir kar ölçümünü gerçekleştirerek vergi vb yükümlülükleri GİB'e, sosyal güvence prim vb kesenekleri sosyal güvenlik kurumuna aktaracaktır. Bu işlemler sonucunda mükellefler hesap özeti şeklinde belgelerle bilgilendirilmelidir. Bu şekilde mükellefler alım satım işlemlerinin tamamını ne kadar vergi ödediklerini sistemden net olarak görebilecektir. Mükelleflerin bu sistem sayesinde defter tutma zorunlulukları kalmayacak, bilanço mizan vb uygulamalar sistem üzerinden yazdırılabilecektir.

Birim aynı zamanda gelir dağılımını ölçecek olup ekonomik dengesizliklere karşı düzenleyici kurum olacaktır.

Dış ticaret dengesi bu birim tarafından takip edilerek yönlendirilecektir. Yatırım tasarruf dengesi, fiyat kontrolleri, enflasyon takibi bu birim denetiminde olacaktır.

b- Sosyal Destek Birimi (Sosyal yardımlar): Çalışma çağında ve isteğinde olup iş bulamayan kimselerin belirlenecek olan parasal sınırın altında kalmayacak şekilde desteklenmesini sağlayacak olan birimdir. Bu birim belirli periyotlarda sisteme kayıtlı bireylerin aylık olarak belirlenen gelirin altında kalanları sorgulayarak bu kişilerin durumlarını yerinde inceleme ve gerek varsa sosyal desteklerden yararlanmalarını sağlama işlemini yürütecektir.

c- Çevrimiçi ödeme kaydedici cihaz (Yazarkasa Pos): Maliye bakanlığı tarafından zorunlu olarak perakende satış işleri yapan işletme ve ticarethanelerde kullanılmak üzere pos özellikli yeni nesil ödeme kaydedici cihazlara geçilmiştir. Yeni nesil ödeme kaydedici cihazlar pos ve yazar kasa özelliğini bir arada bulundurmaktadır. Ancak para transferini çevrimiçi gerçekleştirirken satış kaydını cihazın bünyesine kaydetmektedir. Bu sistemde satış kaydı da çevrimiçi olarak sunucuya kaydedilmelidir. Bu cihazlar çevrimiçi olarak milli sunucu merkezine bağlı çalışacak şekilde geliştirilmelidir. Cihazların piyasada kullanılması ve denetimi Ekonomi bakanlığına devredilmelidir.

Perakende satış işi yapan her türlü esnaf ve işletmenin (Pazaryeri esnafı gibi) bu cihazları kullanması zorunlu olacaktır. Zira bu cihaz olmadan elektronik paranın transferi söz konusu olmayacaktır.

Tüm ülke genelinde her türlü taşıma işi yapan esnaf ve işletmelerde (ticari taksi, dolmuş, minibüs, otobüs ve şehirlerarası yolcu otobüsleri) tek tip ödeme kaydedici cihaz kullanılmalıdır. Temassız ödeme araçları bu cihazlarda kullanılarak ülkenin her yerinde tek bir kartla ulaşım imkanı sunulmuş olacaktır.

e-ticaret yöntemi ile satış yapan işletmelerde sanal pos uygulaması yerine geliştirilecek yeni nesil ÖKC lerin elektronik versiyonu (e-yazarkasa pos) zorunlu olarak kullanılmalıdır.

d- Çevrimiçi mal, hizmet, finans sözleşmesi sistemi: Ekonomi bakanlığının kontrol ve denetiminde ve bu bakanlığın sunucularında çalıştırılacaktır. İlgili bakanlıkların ve kurumların katkısı ile hukuki alt yapısı oluşturularak sözleşmeye taraf kişileri garanti altına alan aynı zamanda ekonomik mal ve hizmet alım satım işlemlerini kayıt eden sözleşmeye dayanan borç ve alacağın hangi vadede, ne şekilde ödeneceğini hükme bağlayan vadesi gelen ödemeleri borçlu hesaptan alacaklı hesaba transferi hakkında ödeme talimatı alan ve gerçekleştiren bir sistem olacaktır. Perakende mal ve hizmet satışı haricinde kalan faturalı alım-satım ve borçlanma işlemleri için çevrimiçi sözleşme, borç senedi ve fatura sistemidir.

Bu sistemde öngörülen, ihtiyaç duyulan tüm sözleşme örnekleri önceden hazırlanacak olup sözleşmenin tarafları, fiyat bilgisi, ödeme seçenekleri sözleşmenin oluşturulması sırasında taraflarca doldurularak merkezi sisteme kayıt edilmelidir.

3.3.5 Nüfus İdaresi Birimi (gerçek kişilerin kimlik ve adres kaydı)

Bugünkü hizmetleri ve uygulamaları ile devam edecektir. Sunucuları Milli sunucu merkezine taşınarak diğer sunucular ile entegre edilmelidir. Bireylerin doğumu veya yabancıların vatandaşlık hakkı elde etmesini takiben kimlik ve adres kayıtlarını gerçekleştirecek olan birimdir. Genel uygulama aşamasına gelen bireysel çipli kimlik kartları aynı zamanda kredi kartları gibi ödeme aracı haline getirilmelidir. Banka ile çalışmak istemeyen kişiler bu kartları aynı zamanda tüm alışveriş işlemlerinde ve ülke geneli toplu taşıma ve seyahat işlemlerinde kullanabilmelidir.

3.3.6 Çalışma ve sosyal güvenlik Bakanlığı

SGK (Çalışan, emekli ve bağımlıların Kaydı): Çevrimiçi hizmet verecek olan kuruluş iş hizmet sözleşmeleri ile kişilerin çalışma durumlarını kontrol edecek olup çevrimiçi hazırlanan işveren ve işçi/ücretli sözleşmeleri sayesinde iş başı yapan ve aynı sözleşmenin feshi ile iş akdi sona eren kişilerin kaydı anlık olarak takip edilmesi iş ve işlemlerini yürütecektir. Hazırlıkları devam eden meslek sınıflaması ve eşit işe eşit ücret politikası bu sistem sayesinde özel kamu ayrımı olmaksızın her kişi lehine adil bir şekilde aynı sosyal güvence haklarında takip edilecektir. İş sözleşmesine

dayanan ücret ödemeleri ilgili işletme veya kuruluş hesabından kişi hesabına belirlenen periyotta düzenli olarak ödemesi sağlanacaktır.

İş Kurumu (İşsizlerin takibi, İş eğitimleri): Sistemde kayıtlı olan her bireyin iş ve çalışma durumu net olarak görülebilecektir. İş kurumu çalışma çağına olan bireylerin çalışıp çalışmadığı çalışmayan bireylerin eğitim ve meslek tercihlerinin neler olduğu ve işsizlik oranı gibi olguların düzenli olarak istatistik çalışmalarını yapacaktır. Kurumu ülke genelinde hangi meslek dalında personele ihtiyaç olduğu hangisinde personel fazlası olduğu gibi planlama çalışmaları yaparak sektörlerle ve meslek sınıflarına göre kişilerin meslek tercihini yönlendirebilecektir. Ayrıca ülke genelinde personel arayan şirketlerin ve iş arayan personellerin çevrim içi sistemde buluşturulmasını sağlayacaktır. Günümüzde ağırlıklı olarak belediyeler tarafından uygulanan meslek edindirme kursları İş Kurumu ve Milli eğitim Bakanlığı koordinasyonu ile daha etkin, verimli ve sistemli hale getirilerek belirli takvim dönemlerinde personel yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Bu şekilde vasıfsız işgücü piyasa ihtiyacı doğrultusunda hızlı bir şekilde eğitilerek vasıflı işgücü haline getirilirken istihdama ve üretime katkı sağlanmış olacaktır.

3.3.7 Sanayi ve ticaret Bakanlığı

Odalar Borsalar Birimi (İşletmelerin kimlik ve adres kaydı): Bu birim öncelikle işletme kurulumunda ilk basamak olarak faaliyet gösterecek olup işletme kurarak kendi nam ve hesabına faaliyette bulunacak kişi/kişilere risk ve fizibilite analizleri yaparak danışmanlık hizmeti verecektir. Yapılan analizler sonucu onaylanan işletme, bu kurum tarafından kimliklendirilerek merkezi sunucuya kayıt gerçekleştirilecektir. Günümüzde etkinliklerini yitirmiş Esnaf Odaları kaldırılarak Sanayi ve Ticaret odaları bünyesinde yer alan meslek komiteleri sistemde kayıtlı meslek grubu üyelerinin katılımı ile il bazlı etkin örgütler haline getirilmelidir. Bu odalar bulundukları yerleşim merkezlerinde ve ticaret sınıflarında istek öneri veya sorunlarına dair talepleri il yönetimi ve bunlar eliyle merkezi yönetimlere ileterek etkin ve hızlı çözüm ve iyileştirmeler sağlayacak bir kurum olacaktır.

Ürün ve Hizmetler Birimi (mal, hizmet ürün kaydı): Ülke içerisinde üretilen veya ithal edilen alınıp satılabilen her ürünün kayıt edileceği bir sistem olacaktır. Bu sistem uzun zamandır tartışılan ancak çözüme kavuşturulamayan Türkiye'nin sanayi envanteri konusunda da kesin çözüm sağlayacaktır. Çünkü sistemde kayıtlı olabilmek için üretici firmaların hangi teçhizata sahip oldukları ve hangi konuda ne kadar üretim kapasitesine sahip olunduğu da tam olarak kayıt altına alınabilecektir. Diğer taraftan sektör bazlı olarak faaliyet gösterecek alt uzmanlıklardan oluşacak sistem ülke içerisinde imal edilen üretilen satışa uygun hale gelen her bir ürünü üretici stoklarına alacak ve bu kişi veya işletmelere bu ürünleri satma yetkisi verilecektir. Bu envantere yer almayan ürünlerin satışı mümkün olmayacaktır. İthal edilen ürünlerde aynı şekilde ithalatçı firmanın stok hesabına kaydedilecek olup bu envantere yer almayan ürünlerin satışı mümkün olmayacaktır.

Üretime ve ticarete konu olan mal ve hizmetlerin kayıtlanmasını yerine getirir. Arz ve talebi olan yeni ürünler listeye eklenirken arz ve talebi ortadan kalkan ürünleri listeden çıkararak yaşamın dinamikliğine ayak uydurur. İthal ve ihraç ürünler listesi de bu birim tarafından kayıt altına alınır. İmalat için gereken ara malı ithalatı ve ihracatı bu birim tarafından takip edilir kayıtlanır.

3.3.8 Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı (Tarım işletmesi, Envanteri, Tarımsal ürün ve hizmet kaydı)

Bu birim ülke genelinde üretimi ve bakımı yapılan büyük ve küçükbaş hayvan kaydını gerçekleştirir. Öz tüketim için kesilen hayvanlarda birime bildirilir. Ayrıca kesime verilen hayvanlar envanterden düşülür, yeni doğanlar kaydedilir.

Tarım işletmeleri ve tarımsal üretimlerde bu birim aracılığı ile kayıt altına alınır. Öz tüketim kayıtları da bu birim tarafından tutulur.

Tarım arazilerinin yüzölçümü ve tapu sahipleri de bu birim kayıtlarında yer alır.

3.3.9 Tapu ve Kadastro Birimi (Gayrimenkul kaydı)

Ülke topraklarının tamamının tapu ve kadastro kayıtlarının gerçekleştirilmesi her alanın tam kayıt altına alınması gerekmektedir. Kamu ve özel mülkiyet tapularının toplamı ülke yüzölçümünü verecek şekilde sistemde görülebilir olması gerekmektedir. Ayrıca her arazinin niteliği de kayıtlarda belirtilmelidir. Mesken, tarım alanı, sanayi alanı, dağlık arazi, doğal kaynak olmak üzere detaylı bir şekilde tasnif edilerek sisteme kayıt edilmelidir. Bu kayıtlar sayesinde ne kadar alanda yerleşim yeri ne kadar alanda tarım yapılabileceği net olarak ortaya çıkacak olup gerek şehir planlaması gerekse tarım uygulamalarının planlaması etkin bir şekilde yapılabilecektir.

Sistemde kayıtlı bireylerin kişisel sayfasında yer alacak olan gayrimenkul bilgileri bölümünde satın alınan yada miras yolu ile intikal eden taşınmaz malların bilgileri yer alacaktır. Bu bilgiler tapu kadastro teşkilatı tarafından yapılan tapu devirleri sırasında otomatik olarak hem tapu kayıtlarına hemde sistemde yer alan alıcı, satıcı kişilerin kişisel sayfalarına eklenecektir.

3.3.10 Maliye Bakanlığı (Kamu gelirleri ve harcamalarının kaydı)

Gelir idaresi başkanlığı: Mevcut gelir idaresi başkanlığı yeni sisteme uygun olarak yeniden yapılandırılmalıdır. Hali hazırda uygulanan sistem bazı kişi ve ticaret haneleri basit usulde takip ederken diğerlerini farklı mükellef adlarında takip etmektedir. Basit usul haricinde ilgili vergi sınıfında ve konusunda mükelleflerin beyanı esas alınarak vergi tahsilatları gerçekleştirilmektedir. Yeni sistemde bütün ekonomik mal hizmet ve finans hareketleri kayıt altında olacağı, vergiler ise otomatik toplanacağı için mükellef beyanına gerek kalmayacaktır. GİB tarafından gerçekleştirilen pek çok uygulama bu sistemle ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Bu birim vergi düzenlemeleri için var olacaktır. Mevcut vergi mevzuatı bu sistemle birlikte tamamen değiştirilmesi gerekecektir. Öncelikle hangi vergilerin ihdas edileceğine karar verilerek gelir vergisi (dolaysız vergiler) gerçek kişi, tüzel kişi - tüketim vergisi (dolaylı vergiler) başlıklarında bu vergiler ve oranları tanımlanacaktır. Gelir idaresi tarafından hangi mal hizmet finans alım satımında ne kadar vergi

alınacağına dair çalışmayı müteakip piyasa işlemleri sırasında çevrim içi gerçekleşen her alım satımda mükellef vergi hesabına borç-alacak kaydedilecektir. Belirlenen dönem ve sürelerde Ekonomi bakanlığınca mükelleflerden tahsil edilen her türlü vergi vb yükümlülükler GİB e aktarılacaktır.

Maliye bakanlığı tarafından yerine getirilecek diğer bir husus GİB te toplanan vergi gelirleri ile hangi kamu harcamalarının finanse edileceği çalışmalarıdır. Bu sistemle birlikte vergiler kayıpsız bir şekilde toplanabileceği için kamunun halkı şeffaf bir şekilde bilgilendirmesi de çok büyük önem arz etmektedir. Maliye bakanlığı kamu otoritesinin gereksinim duyduğu tüm harcamaları yerine getiren kurum olacaktır. Her işlem ekonomi bakanlığı sunucularında kayıt edileceği için tüm harcama detayları halk tarafından kolaylıkla görülebilir hale gelecektir.

3.4 SİSTEMİN ÇALIŞMA MEKANİZMASI¹⁵

3.4.1 Gerçek kişi kaydı

Kişinin sağ doğumu sonrasında adına düzenlenen doğum raporu üzerine nüfus idaresi birimi tarafından kimlik belgesi verilerek veri tabanına kaydı gerçekleştirilir. Kimlik belgesi aynı zamanda ödeme aracı olarak kullanılabilir olmalıdır.

Ülke Nüfusu= Girişimci + Çalışan + İşsiz + Bağımlı Nüfus

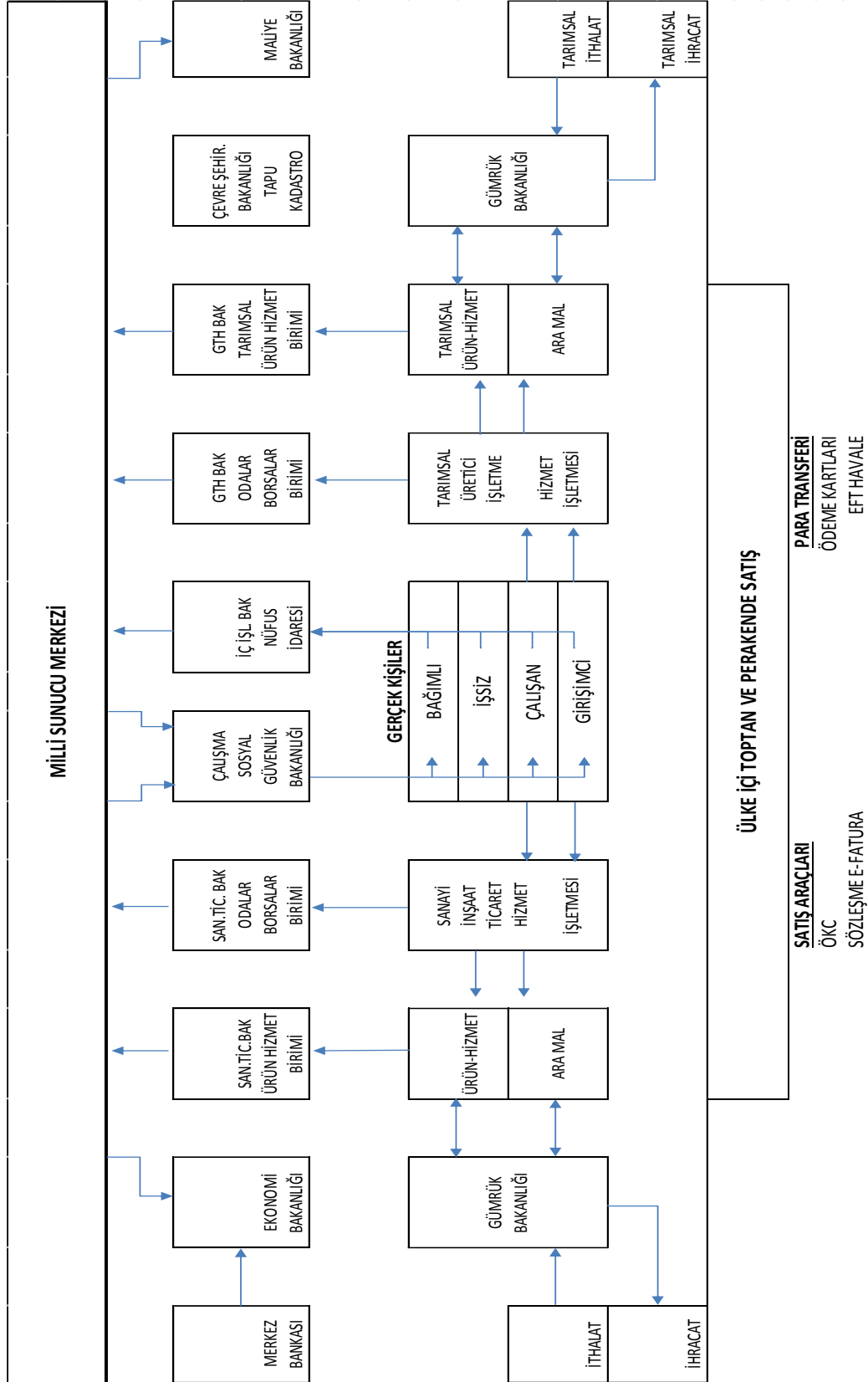
Ülkenin toplam nüfusu yukarıda yer alan şekilde ifade edilebilir. Eğitimlerini tamamlayan bireyler işveren veya çalışan olarak iş hayatına dâhil olurlar.

¹⁵ *Bu bölümdeki açıklamalar sistemde hiçbir kaydın olmadığı varsayılarak ilk işlemlerin nasıl gerçekleştirileceğini anlatmaktadır.

**Tüzel kişiliği olan tüm firmalar faaliyet konusuna ve büyüklüğüne bakılmaksızın işletme olarak ifade edilecektir.

***Milli sunucu merkezi önceki başlıkta açıklandığı için bu başlıkta tam olarak kurulduğu varsayılarak başka bir açıklama yapılmayacaktır.

Şekil 21: Sistem Çalışma Şeması

3.4.2 Tüzel kişi kaydı (işletme kaydı)

İşveren olarak çalışma hayatına dâhil olan bireyler hangi konuda işletme kuracaklar ise ilgili belgeler ve kendi hazırladıkları fizibilite raporu ile ilgili bakanlığın (Sanayi Ticaret bakanlığı veya Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı) odalar ve borsalar birimine müracaat edecektir. Burada mesleki yeterlilikleri, sahip olunan sermaye, yapılacak işin çevreye ve sağlığa etkileri, yapılacak üretime veya ticarete ihtiyaç olup olmadığı, karlılık getirip getirmeyeceği gibi yasal zeminde oluşturulacak detay kriterlere göre risk ve maliyet (fizibilite) analizleri kurum uzmanlarınca yapılarak onay veya red verilerek sermaye ve kaynak israfının önüne geçilmelidir. Onay alan işletmeler Milli Sunucu Merkezi veri tabanına kayıt edilerek işletme kurulumu tescil belgeleri ve tüzel kişi kimlik belgesi (vergi levhası) düzenlenmelidir. Bu süreçte tüm kurumlarca izin verilen işletme sunucu merkezinde kayıtlı tüzel kişilik haline gelecektir. Süreç sonunda ödenmiş ve ödenecek sermayeler tarihlerine göre net olarak belirlenerek risk en aza indirilecektir. İşletme sahibi evrak kayıt sonrasında öncelikle taahhüt ettiği sermaye yükümlülüğünü işletme hesabına yatırır. Böylece fiili kurulum başlamış olur. İşletme perakende satış yapacaksa ÖKC alımı ve kurulumu gerçekleştirilir. Gerekli tüm hazırlıklar tamamlanarak tüzel kişiliğe sahip işletme faaliyete başlar. İşverenin gerçek kişi mali hesabı ile sahip olduğu işletmenin mali hesabı birbirinden farklı olmalıdır. İşletme hesabından işletme sahibi hesabına para transferleri belirli şartlara göre düzenlenmelidir. İşletmenin finansal sorumluluklarının yerine getirilebilmesi için işletme sahibi işletme hesabından kendi hesabına istediği kadar para transfer edememelidir.

3.4.2.1 Üretim işletmeleri

Sanayi İşletmeleri: Üretim izni alarak faaliyete başlayan üretici işletmeler üretim konusuna göre ihtiyacı olan ara malı, hammadde, işgücü alımlarını gerçekleştirir. İşletme üretimde kullanmayacağı hammadde satın alamaz. Kurulum sürecinde beyan edilen sermaye ile beyan edilen üretimde kullanılacak ara malları satın alınır. Satın alma aşamasında bu ara malları Sanayi Ticaret envanterinde işletme hesabına dâhil edilir. Böylece ülke genelinde hangi işletmede hangi ara malı var tam olarak kayıt edilmiş olur. Fiziki olarak üretim aşamasına gelen işletme üretim

standartlarına göre işlemi tamamlanan ürünleri sanayi ticaret envanterine kendi hesabına stok kayıt ederek belirlenen fiyatlar üzerinden satışa sunacaklardır. İşletme üretiminden az veya çok ürün bildiremez. Üretim kapasitesinin altında çalışılması durumunda verimlilik yönünden denetlenir. Üretim kapasitesinin üzerinde çalışılması durumunda ise iş gücü (fazla mesai, kaçak yabancı işçi) yönünden denetlenir. Bu şekilde üretim her sektörde her alanda tam denetimli olarak kayıt altına alınmış ülkenin sanayi envanteri çıkarılmış olacaktır. Aynı zamanda üretim imkânlarının ne kadar etkin kullanıldığı net olarak kısa sürede görülüp izlenebilecektir.

Tarım İşletmeleri: Sistemde kayıtlı olan gerçek kişilerden çiftçilik ve hayvancılık işi ile uğraşacak olanlar Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığının ilgili odalar borsalar birimine müracaat ederek yukarıda belirtilen kriterlere uygun görülenler tarımsal işletme olarak tescil edileceklerdir. Girişimciler üretimlerini hangi araçlarla yapacağını kurulum aşamasında ilgili birime beyan edeceklerdir. İşletmenin yapacağı alımlar sahip olunan sermayeye göre bu birimin denetiminde olmalıdır. Ayrıca tarımsal üretimle uğraşan kişiler Tarım Bakanlığına bağlı kurum kuruluşlarca meslek eğitimleri verilerek sertifikalandırılmalıdır. Ayrıca her bir çiftçinin sahip olduğu tapulu tarıma elverişli arazinin kayıtları tapu kadastro tarafından kişisel sayfalarına ekleneceği için tarım bakanlığı ekilecek arazi bilgilerine tapu kayıtlarından ulaşabilecektir. Hayvancılıkla uğraşacak kişiler ise tarımsal işletme tescili için Tarım bakanlığına müracaat işlemleri sırasında sahip olunan veya yapılacak olan tesis, çiftlik varsa diğer üretim araçlarını beyan edeceklerdir. Tarımsal işletmelerin üretimleri bakanlığa bağlı birimlerce düzenli olarak denetime tabii olacaktır. Ürünlerin kalitesi bu şekilde yükseltilecek verimlilik artışı sağlanabilecektir. Hayvansal ürünler hem tesisleri itibariyle hemde üretilen ürünler açısından laboratuvar incelemelerine tabii tutulacaktır. Sağlık koşulları açısından yetersizlikler tespit edilmesi durumunda bu sistem sayesinde etkin önlem ve caydırıcı cezalar başarılı bir şekilde uygulanabilir hale gelecektir.

Her türlü tarımsal üretim işletmeleri elde edilen ürünleri kendi sistemleri üzerinden merkezi sunucuya kayıt ederek bu ürünleri stok hesaplarına aktaracaktır. Bu işlemle hasadı gerçekleşen ürünler satılabilecek hale gelir. Bu şekilde tarımsal üretim tam olarak her anlamda kayıt edilmiş olacaktır.

En çok eleştirilen konu olan tarım işçilerinin kayıt dışı istihdamı konusu Çalışma sosyal güvenlik başlığında aktarıldığı gibi kendi hesabına çalışan çiftçiler haricinde kalan toprağı ve/veya ekipmanı olmayan kişiler yevmiyeli veya maaşlı tarım işçisi ünvanı ile sisteme kayıt edilmeli işveren konumunda yer alan çiftçiler ile bunların hesabına çalışacak kişiler arasında iş sözleşmesi yapılması ve bu sözleşmede belirlenen maddi yükümlülüklerin çalışan kişi hesabına belirlenen vade ve miktarlarda transferinin sağlanması takip edilmelidir. Tarım sektöründe sosyal güvenlik maliyetleri, ücretsiz aile işçiliği, çocuk işçiler kavramları ayrıca tartışılmalı ve sosyal mutabakatla uygulamaya geçilmelidir. Ücretli ve yevmiyeli olarak çalışan tarım işçilerinin çalışma bedellerinin tarımsal ürünlerin takası ile ödenmesi engellenmelidir.

3.4.2.2 Diğer işletmeler (İthalat, Dağıtım, ticaret, hizmet)

İthalat işletmeleri: İthalat işletmeleri ithal edilen ürünün konusuna göre Sanayi Ticaret Bakanlığı veya Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığının ilgili birimine müracaat edilerek gerekli izin işlemlerinin ardından kurulacaktır. Kayıt tescil işlemleri sırasında daha önceden belirlenen kriterlere göre değerlendirmeler yapılacak olup ithal edilecek ürüne olan ihtiyaç veya ürünün sağlık ve çevresel etkileri önceden araştırılması gerekecektir. Bu durumda ithal edilecek ürün ülkeye girmeden önce denetimler gerçekleştirileceği için halkın ihtiyacına cevap vermeyecek veya sağlığa zararlı etkileri tespit edilen ürünlerin ithalatına izin verilmeyecektir. İthalat izni verilen ürünler ise ilgili bakanlık üzerinden sisteme tanımlanacak olup aynı ürün sınıfında hangi ithalat firmasının hangi marka ürünleri ithal ettiği tam olarak görülebilir hale gelecektir. İthal edilen her ürün öncesinde miktar, adet bilgileri, sevkiyat güzergâhı gibi önceden gümrük bakanlığının ilgili birimlerine bildirilerek ön hazırlık yapılmış olacak. Gümrükte denetimlerin ve sayımların ardından ülkeye giriş izni verilen ithal ürünler Gümrük bakanlığının ilgili birimleri tarafından ithalatçı firma stoklarına kaydedilip satışları yine sistem üzerinden gerçekleştirilecektir. Bu süreçlerden geçmeyen hiçbir ürün sistem tarafından tanınmadığı için alınıp satılamayacaktır.

Dağıtım, Ticaret işletmeleri: Üretici ve/veya ithalat işletmelerinin ürünlerini ticaret işletmelerine ulaştıran dağıtıcı işletmeler toptan satış usulüne göre ürün satış

sözleşmesi sistemi üzerinden çalışacaktır. Bu işletmeler dağıtılan ürünlerin konusuna göre Sanayi ticaret bakanlığı ve/veya gıda tarım hayvancılık bakanlığının ilgili birimi tarafından tescil edilmesi üzerine faaliyete başlayabilecektir. Ürün alım satım işleri ile uğraşan işletmeler kendisine kuruluş aşamasında alım satım yetkisi verilen ürünleri tedarik edip stoğuna alabilecektir. Her bir işletmenin stok hesabı da merkezi sunucu sisteminde olacaktır. Bu şekilde ürünleri satışa hazır olan ve merkezi sisteme bağlı, pos özellikli ödeme kayıt cihazları aktif edilerek ödeme kabul edebilecek duruma gelen işletmeler faal ticarete başlayacaklardır.

Hizmet işletmeleri: Hizmet üreticisi işletmelerin çalışması ise çevrimiçi hizmet sözleşmelerinin yapılmasına göre olacaktır. Hizmet sunanlar ve hizmet talep edenler arasında bu sistem üzerinden işin mahiyeti ücreti ödeme şekli gibi detayların belirtildiği sözleşme yapılacaktır. Sözleşmeye konu iş bitiminde veya işin kabulünde (iş yaptırmanın onayı aranabilir) sistem üzerinden alıcıdan satıcıya ödeme gerçekleştirilerek sözleşme sona erdirilir.

Perakende sayılabilecek işlerle uğraşan hizmet işletmeleri yazarkasa pos kullanabileceklerdir.

3.4.3 Ürün ve Hizmetlerin kaydı

Yasal olarak çalışmaya başlayan sanayi malları üreten işletmenin ürünlerini Sanayi ve Ticaret Bakanlığının kriterlerine göre üretildiğini ve yasal olarak satışına engel bir durumun olmadığını yine Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ürün envanterine tescil ettirmesi gerekecektir. İlgili bakanlık başvuruyu inceleyecek ve ürünün sağlık ve yasalar yönünden satışına engel bir durum olmaması halinde envantere kayıt ederek satılabilir hale gelmesini sağlayacaktır.

Tarımsal üretim yapan işletmeler ise ürünlerini Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına tescil ettirmesi gerekecektir.

Piyasada arz ve talebi olan hizmetlerde aynı şekilde sisteme dahil edilerek hizmet sunumlarının fiyatlandırılmasında ve hangi hizmetlerin hangi bedelle sunulacağı gibi piyasada oluşan muğlaklık ortadan kaldırılacaktır.

3.4.4 Çalışanların kayıt edilmesi (İstihdam)

Çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı mevcut durumda hazırlıklarını sürdürdüğü meslek sınıflaması bu sistemde olması gereken önemli hususlardandır. Kamu veya özel ayrımı olmaksızın çalışan işgücü yapılan iş/meslek sınıfına göre ücretlendirilerek tek tip bir sosyal güvenlik sistemine tabii olmalıdır. Çalıştırılacak personel ile anlaşma sağlanması durumunda işveren çevrim içi sistemden işe başlama başlığı altında yer alacak iş sözleşmesinde meslek ünvanı ve iş tanımları seçimi ve tarafların kabul etmesi ile bildirim gerçekleşmiş maaş ve özlük haklar işlemeye başlamış olacaktır. Bu bildirimle beraber çalışan kişinin sosyal güvence hakları da fiilen başlamış olur. İş sözleşmesinin feshi veya çalışanın istifası ile çalışan kişinin görevi/işi sona ererken işletme iş çıkışı bildirimini de çevrimiçi olarak yapmış olacaktır. Tekrar vurgulamak gerekir ki bu sistemde elektronik para haricinde nakit para veya onun mahiyetinde herhangi bir ödeme aracı yer almayacaktır. Dolayısı ile çalışan ücretleri banka veya sistem hesaplarına yatırılacağı için kayıt dışı istihdamda mümkün olmayacaktır. Önemle vurgulanması gereken diğer bir husus kişisel olarak elde edilen her kazanç bir sebebe dayanır ilkesinden hareketle iş sözleşmeleri haricinde çalışan kişiye ödeme yapılması veya kişisel kazanç elde edilmesi mümkün olmayacaktır. (kazancın bir sebebe dayanması zorunlu tutulacak). Tam kayıtlılık sağlandığı için belirli yaşın altında yer alan çocukların çalışma izni olmayacaktır. Çocuk işçiliği ve istismarı, dilencilik gibi unsurlar yeni makroekonomik sistemde geçerliliğini kaybedecektir.

3.4.5 Satış İşlemlerinin Gerçekleşmesi

Mal satışı: Satıcı işletme stoğunda kayıtlı ürünleri perakende veya toptan satış yöntemiyle gerçek ve/veya tüzel kişilere satabilecektir. Satış işlemi perakende olursa müşteri aldığı ürün bedelini ister kredi kartıyla ister çipli kimlik kartıyla pos özellikli ödeme kayıt cihazı aracılığıyla ödeyecektir. Bu işlem sırasında iki farklı transfer işlemi kayıt edilir. Birincisi tüketici hesabından satıcı hesabına para transferi, ikincisi ise satıcı hesabından müşteri hesabına mal transferidir. Bu transfer işlemleri aynı anda MSM veri tabanına kayıt edilir.

Satış işlemi toptan satış olursa çevrim içi mal satış sözleşmesi kullanılır. Perakende ürünler haricinde kalan büyük adetli toptan alım ve satımlar ile büyük hacimli alım satım işlemleri çevrimiçi sözleşme sisteminden yapılacaktır. Bu sistemde sipariş veren işletme istediği ürünleri ve adedini toptan satış yapan tedarikçiye bildirerek sistemde kayıtlı fiyatlar üzerinden hesaplanan miktarı nasıl ödeyeceğine veya satıcı firmanın talebine göre vadeli vadesiz seçim yaparak iki taraflı olarak imza edilerek MSM veri tabanına kayıt edilir. Üzerinde anlaşılan ödeme planı sistem tarafından takip edilerek vadesinde borçlu işletmeden alacaklı işletme hesabına transfer gerçekleştirilecektir.

Hizmet satışı: Sanayi Ticaret bakanlığının envanterine dahil ettiği hizmetlerde ürün satışında olduğu gibi perakende olursa yazarkasa pos üzerinden kartlı ödeme araçları ile yapılabilecektir. Diğer bir yöntem ise hizmet sözleşmeleri ile alım satıma konu hizmetler listelenir, hizmetin yapım süresi ve şekli, ödemenin süresi ve şekli sözleşmede belirtilerek hizmet sunumunun tamamlanması sonucunda alıcı kişi hesabından satıcı kişi hesabına paranın transfer edilmesi ile sözleşme sona erdirilir.

Menkul kıymetler satışı: Sistemde kayıtlı kişilerin kişisel sayfalarında yer alması gereken başka bir başlıkta menkul kıymetler bilgileri olacaktır. Servet biriktirme yöntemleri veya yatırım yapılan hisse senedi, altın, mücevher, diğer kıymetli maden veya taşların miktarı ve piyasa değeri gibi bilgiler bu başlık altında toplanarak tasarrufların veya servetlerin ne kadar ekonomiye katkı sağladığı veya atıl kaldığı ilgili kurumlarca takip edilerek gerekli önlem ve politika önerileri hazırlanması mümkün olacaktır. Diğer taraftan altın mücevher kıymetli maden ve taşların fiziki olarak satın alınması durumunda satın alan kişinin menkul kıymet sistem hesabına çevrim içi olarak kayıt edilmesi sağlanacaktır. Bahse konu menkul kıymetler sistemde kayıtlı sahibi tarafından satılabilecektir. Yasal olarak iktisap edildiği tespit edilen altının bedeli çevrim içi mal sözleşmesi ile kuyumcunun hesabından kişinin sistem hesabına transfer edilecektir. Bu işlem sırasında satışa konu altın miktarı kişinin hesabında eksilti olarak kuyumcunun ilgili stok hesabına eklenecektir. Bu şekilde hem alım satım işlemi kayıt altına alınırken hem de menkul kıymet hareketliliği izlenmiş olacaktır.

Gayrimenkul satışı: Tapu sisteminde kayıtlı gayrimenkul satış sözleşmesi ile taraflar satışa konu gayrimenkul bilgilerini ve satış fiyatını belirleyerek sözleşmeyi sisteme kayıt eder. Bu sözleşme esas alınarak tapu müdürlüklerinde devir işlemleri gerçekleştirilir. Tapu devri ile satıcıya ödenecek bedel alıcı hesabından transfer edilir. Aynı anda vergi vb yükümlülüklerde alıcı ve satıcı hesabından GİB e aktarılır.

3.4.6 Vergi Tahakkuku ve Tahsili

Üretimden nihai tüketime kadar her aşamada tüm alım ve satımlar kayıt altında olacağı için vergileme de en küçük kayıp kaçak söz konusu olmayacaktır.

Ekonomi Bakanlığı belirli periyotlarda mükelleflere hesap ekstrelerine benzer şekilde faaliyet özetleri göndererek hangi kalemden ne kadar vergi doğduğunu ve tahsilâtın yapıldığını bildirecektir. Mükelleflerden tahsil edilen vergi, prim vb kesenekler GİB, SGK gibi kurumlara transfer edilecektir.

3.4.7 İş Kurumu

Sistemde kayıtlı olan her bireyin iş ve çalışma durumu net olarak görülebilecektir. İş kurumu çalışma çağındaki bireylerin çalışıp çalışmadığı çalışmayan bireylerin eğitim ve meslek tercihlerinin neler olduğu ve işsizlik oranı gibi olguların düzenli olarak istatistik çalışmalarını yapacaktır. Kurum ülke genelinde hangi meslek dalında personele ihtiyaç olduğu hangisinde personel fazlası olduğu gibi planlama çalışmaları yaparak sektörlerle ve meslek sınıflarına göre kişilerin meslek tercihini yönlendirebilecektir. Ayrıca ülke genelinde personel arayan şirketlerin ve iş arayan personellerin çevrim içi sistemde buluşturulmasını sağlayacaktır. Günümüzde ağırlıklı olarak belediyeler tarafından uygulanan meslek edindirme kursları İş Kurumu ve Milli eğitim Bakanlığı koordinasyonu ile daha etkin, verimli ve sistemli hale getirilerek belirli takvim dönemlerinde personel yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Bu şekilde vasıfsız işgücü piyasa ihtiyacı doğrultusunda hızlı bir şekilde eğitilerek vasıflı işgücü haline getirilirken istihdama ve üretime katkı sağlanmış olacaktır.

3.4.8 Sosyal Destekler

Makroekonomik sorunlardan kabul edilen gelir dağılımı, yoksulluk ve sosyal yardımlar gibi toplumun genelini ilgilendiren konulardan dolayı bu başlıkta yer verilmiştir. Bu sistemde her bireyin geliri ve gideri net olarak hesaplanabileceği için Aile ve sosyal politikalar bakanlığı belirli sınır aralıklarında kalan dar gelirli yardıma muhtaç kişileri başkaca fiziki sorgulamalara ihtiyaç kalmadan bölge, il, ilçe, belde bazında adreslerine kadar tespit edip gerekli yardımları başlatabilecektir.

3.5 SİSTEMİN SAĞLAYACAĞI FAYDALAR

3.5.1 Ekonomik ve Mali Faydalar

Bu sistemin Ekonomik açıdan faydalarını şu şekilde açıklayabiliriz:

Kayıt dışı ekonomi engellenmiş olacaktır.

Kayıt dışı istihdam engellenmiş olacaktır.

Suç ekonomisi engellenmiş olacaktır.

Makroekonomik göstergeler net olarak ölçülebilecektir.

Makroekonomik göstergelerde meydana gelecek değişimler kısa sürede tam olarak ölçülebilecek ve sağlıklı değerlendirmeler yapılması mümkün olacaktır.

İktisat politikaları hızlı ve etkin şekilde oluşturulup uygulanabilecektir.

Klasik iktisatçıların varsaydığı ancak piyasa koşullarında otomatik olarak ulaşılamayan tam rekabet piyasası gerçekleştirilmiş olacaktır.

İktisat teorilerinin ülke genelinde elde edilen veri setleri ile doğrulanma veya yanlışlanma imkânı elde edilecektir.

Ülke genelinde yerli yabancı tüm sermaye sahiplerinin üretim imkânları ve kapasite kullanım oranları net olarak ölçülebilecektir.

Enflasyon, işsizlik gibi ekonomik sorunlar ve nedenleri net olarak gözlemlenebilir hale gelecektir.

Her bireyin ve ailenin geliri ve gideri net olarak ölçülebilecektir.

Gelir dağılımı adaletli bir şekilde gerçekleştirilebilecektir.

Makroekonomik sorunlardan kabul edilen yoksulluk ve açlık sınırı gibi şimdiye kadar tam olarak ölçülemeyen ve etkin politikalarla önlenemeyen sorunlar hata payı olmaksızın ölçülebilir ve çözülebilir hale gelecektir.

Ülke genelinde kişi ve kurumların net kazançları ve bunların hangi nedenle veya hangi kaynaktan elde edildiği tam ve eksiksiz ölçülebilecektir.

Elde edilen kazançlar üzerinden doğrudan vergileme yapılabilecek adaletsiz bulunan dolaylı vergiler politika değerlendirmelerine göre kaldırılacak veya en aza indirilecektir.

Ülkenin sanayi envanteri çıkarılmış olacaktır.

Kamu harcamaları gerçek ihtiyaçlar doğrultusunda toplanan vergiler ile yapılabilir hale gelecektir.

Piyasada nakdi para olmamasından dolayı tüm para sistem içerisinde olacaktır. Bu durum çarpan etkisi ile ekonomide sağlıklı sürdürülebilir ve hızlı bir büyüme sağlayacaktır. Altın mücevher gibi servet biriktirme yöntemi olan menkul kıymetler sistemde kayıtlı olacaktır.

Kalkınma ve istihdam projeleri geliştirilebilecek

Sosyal güvenlik açıkları kapatılacaktır.

Tüm harcamalar sayılabilir ölçülebilir ve değerlendirilebilir olacaktır.

Rekabetçi ihracat imkânına kavuşulacaktır.

3.5.2 Sosyal Faydalar

Başta göç hareketleri ve nedenleri olmak üzere tüm detaylar sistemde kayıtlı olacaktır. Sistem sayesinde planlamalar daha gerçekçi ve sağlam zeminde yapılabilecektir. İnsan kaçakçılığı, uyuşturucu madde ticareti, kadın ticareti gibi toplumun huzurunu refahını ve birlikteliğini bozan olgular maddi karşılığı elde edilemeyeceği için engellenmiş olacaktır. Çocuk işçiliği, çocuk istismarı, dilencilik gibi toplumun hassasiyet gösterdiği konular tamamen engellenmiş olacak her birey yaşının gerektirdiği yaşam ve çalışma koşullarında hayatini sürdürecektir. Eğitim faaliyetleri yeterli bütçeye kavuşacağı için nitelikli eğitim planlama ve yürütme çalışmaları gerçekleştirilecektir. Uzun vadede sistemde kayıtlı çalışma çağındaki her birey sahip olduğu nitelikler doğrultusunda iş bulma ve çalışma imkânına

kavuşacaktır. İşsizlik olgusu en aza indirilebilecek ve kişilerin çalışma koşulları ve ücret beklentileri sağlıklı zeminde tartışılarak kamu özel sektör ayrımı olmaksızın eşit işe eşit ücret politikası adil bir şekilde uygulanabilecektir. Bu şekilde toplumsal uzlaşılabilir bir şekilde sağlanmış olacaktır. Türkiye bulunduğu coğrafi konum içerisinde komşu ülkelerde ki iç çatışmalardan ve gelişmiş ülkelerin bölge ülkeleri üzerindeki planlarından etkilenmektedir. Bu anlamda farklı ülkelerin gizli örgütlerinin ülkemizde de faaliyet gösterdiği bir gerçektir. Bu faaliyetler ekonomik olarak kaydedilen her detay sayesinde ülkemizde geçerliliğini yitirecektir. Toplumsal barışı tehdit eden terör faaliyetleri ülke vatandaşlarının maddi menfaat temin edememesi neticesinde en aza indirilebilecektir. Hırsızlık kapkaç gibi maddi menfaat veya kazanç nedeniyle işlenen suçlar beklenen karşılığı bulamayacağı için tamamen toplumdan soyutlanmış olacaktır.

3.5.3 Hukuki Faydalar

Önerilen sistem sayesinde kayıtlı olacak her iş ve işlem öncelikle hukuki zeminde oluşturulacağı için kanunların izin vermediği ekonomik ve sosyal eylemler hayat bulamayacaktır. Sistem sayesinde yapılan tüm sözleşmeler ve maddeleri kayıtlı olacağı için anlaşmazlıklar en aza indirilerek mahkemeler üzerinden ciddi bir iş yükü kaldırılacaktır. Sistem kişi veya kurumların ekonomik gücü veya sermayesi oranında kredilendirilmesine imkân vereceği için yerine getirilmeyen ekonomik yükümlülükler nedeniyle oluşturulan icra dairelerinin iş yükü yok denecek kadar azalacak bir süre sonra bu dairelere ihtiyaç kalmayacaktır.

SONUÇ

Çalışmamızda kayıt dışı ekonomi tanımı ve sınıflandırılması ile başlanmış olup özellikle sınıflandırmanın doğru bir şekilde ifade edilmesine yönelik olarak literatürde yer alan diğer çalışmalardan ayrılarak gri ekonomi, kara ekonomi sınıflandırmasına yer verilmiştir. Yasal faaliyetlerin kayıt dışılığı gri ekonomi olarak, yasak faaliyetlerin kayıt dışılığı ise kara ekonomi olarak sınıflandırılmıştır. Toplumun çeşitli kesimlerinin ekonomik faaliyetlerini hane halkı sektörü, enformel sektör, belge düzenine uymayan sektör ve suç sektörleri olmak üzere ya hiç beyan etmediği veya gerçek boyutunu gizleyerek beyan ettiği görülmektedir. İktisat biliminin temel varsayımlarından “insan rasyonel bir varlıktır” varsayımına göre emek sahibi veya girişimci olan herkes karını veya gelirini maksimize, giderlerini veya maliyetlerini minimize etmek isteyeceğinden dolayı ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettiği geliri üzerinden devlete vergi vermek istemez. Dolayısıyla ekonomik işlemlerini gizleme eğilimine girerler. Bu açıklamalar doğrultusunda kayıt dışılığın en önemli nedeni “toplam fayda maksimizasyonu” olarak açıklanmalıdır. Aslında bozulan gelir dağılımı, yüksek vergi, faiz ve enflasyon oranları, kamu finansman açıkları, kayıt dışılığın nedeni değil sonucudur. Ancak kayıt dışılığın sürekliliğini sağlayan unsurlardır. Çalışmada kayıt dışılığın nedenleri açıklanan bu olgu dikkate alınarak diğer çalışmalardan farklı olarak kamu kesimi kaynaklı, adalet eksiklikleri ve reel kesim kaynaklı olmak üzere üç farklı başlıkta ele alınmıştır. Kayıt dışı ekonomi sorununun kamu otoritesinin organizasyon eksikleri başta olmak üzere çeşitli ekonomik ve mali nedenlerin yanında adalet eksikliklerini haklı dayanak gören kişiler ve işletmeler tarafından toplam fayda maksimizasyonu amacıyla ortaya çıkarıldığı açıklanmıştır.

Kayıt dışı ekonominin etkileri ise ekonomik, mali ve sosyal etkileri başlıklarında incelenmiştir. Kayıt dışı ekonomi makroekonomik sonuçları bakımından ayrıntılı değerlendirildiğinde GSYİH'nin yanlış istatistikî veriler nedeniyle doğru hesaplanamamasına ve buna bağlı olarak elde edilen kullanılabilir gelirin bireyler arasında adil bir şekilde dağılmasına engel olduğu görülmektedir. İstihdam açısından ise kayıt dışılık bireylerin pazarlık gücünden yoksun fiziki ve sağlık açısından kötü şartlarda ve düşük ücret düzeylerinde çalışmak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Vergi yükü dağılımı kayıt dışılıktan direkt olarak etkilenen diğer bir makroekonomik

göstergedir. Kayıt dışılığın temelinde yatan vergi ve benzeri keseneklerin ödenmek istenmemesi vergi tabanının genişlemesini önleyerek kayıtlı çalışan birey veya kurumlar üzerine daha fazla yük binmesine neden olmaktadır. İstihdam edilen bireylerin sigortasız ve kayıt dışı çalıştırılması ise sosyal güvenlik finansmanına doğrudan olumsuz şekilde etki etmektedir. Devlet SGK finansman açıklarını ya kayıtlı istihdam üzerindeki yükleri artırarak veya borçlanma yolu ile kapatmak zorunda kalmaktadır. Buda kayıt dışılığı artıran ve sürekli kılan bir diğer etkidir. Sosyal yardımlar açısından değerlendirecek olursak; bireylerin ne kadar kazandığı ve harcadığı net olarak ölçülemediğinden açlık veya yoksulluk sınırı altında yaşayan dar gelirli bireylere yönelik politikaların oluşturulması ve toplumun dengeli bir şekilde büyümeden ve refah payından hak ettiği faydayı sağlayamamasına neden olmaktadır. Kayıt dışılığın direkt olumsuz etkilerinden bir diğeri de kuşkusuz suç ekonomisidir. Yapılan araştırmalar ekonomik sistemde denetim sıkı kontroller altında gerçekleştirilmediği takdirde özellikle ekonomik suça bir yönelim olduğu ve toplumun ahlaki yapısının da bozulma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kayıt dışı ekonomi makro ve mikro iktisat dengelerinin gerçekleştirilmesi için kaynakların etkin kullanılması ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması konusunda uygulanacak olan iktisat ve maliye politikalarını etkisizleştirmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye, Avrupa ve OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonominin tahmini boyutlarına yer verilmiştir. F.Schneider tarafından yapılan tahminlere göre Türkiye’de 2001 yılında %32,8 düzeyinde tahmin edilen kayıt dışı ekonomi boyutu 2008 yılında %28,4’e kadar düşmüştür. 2008 yılında yaşanan küresel kriz nedeniyle 2009 yılında 28,9’a yükselmiştir. 2010 yılında 28,3 olan kayıt dışılık 2013 yılında 26,5 olarak ölçülmüştür. 31 Avrupa ülkesinin kayıt dışı ekonomi boyutu ise ortalama olarak 2012 yılında %19, 2013 yılında 18,5 olarak ölçülmüştür. Türkiye’de son yıllarda eylem planları ile KDE boyutunu azaltmak için kararlı mücadele edilmesine rağmen Avrupa ortalamasının çok üzerindedir.

Kayıt dışı istihdamın boyutu 2004 yılında 9843bin kişi kayıt dışı istihdam edilmiştir. Bu rakam kayıtlı istihdamın %50,1 i olmuştur. 2008 yılına kadar azalmıştır. 2008 yılında %43,5 olarak ölçülmüştür. 2008 krizinin etkisi ile 2009 yılında 43,8 e yükselmiştir. 2010 yılında 43,3 olarak gerçekleşen kayıt dışı istihdam 2013 yılında 36,7 ye kadar düşürülmüştür. Kayıt dışı istihdam iş statülerine göre değerlendirilirse

kişi sayısı olarak en çok kayıt dışılık sırasıyla ücretli ve yevmiyeli, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinde görülmüştür. Aynı statüde çalışan kayıt dışı kişilerin kayıtlı çalışan kişilere oranını yüzde olarak ifade edecek olursak bu sıralamanın tam tersi gerçekleşmektedir. Vergi denetim kurulu başkanlığının 2013 yılı raporuna göre ise yapılan inceleme ve denetim faaliyetleri sonucu 53,6 milyar TL matrah farkı bulunmuş bunun sonucunda 19 milyar TL den fazla ceza kesilmesi istenmiştir. Suç ekonomisinin görünen boyutuna bakılırsa masak ve kom daire başkanlığının inceleme ve operasyonları sonucu çok sayıda kaçak ürün ve yasa dışı faaliyetler tespit edilmiştir. 2012 yılında Suç gelirlerinin müsaderesi sonucu 54,3 milyon TL değerinde el koyma işlemi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 16 milyon litreden fazla kaçak akaryakıt ele geçirilmiştir. Kom daire başkanlığının 2012 yılı faaliyet raporunda Türkiye'nin saydamlık notuna da yer verilmiştir. Uluslararası Saydamlık Örgütü (Transparency International) tarafından yayınlanan "Yolsuzluk Algı İndeksi" çalışmasına göre Türkiye 4,9 puan ile 54. Sırada yer almaktadır.

Üzerinde uzun zamandır çalışmalar yapılıyor olsada kayıt dışı ekonomi sorunu türkiyede 2001 yılına kadar kamu otoritesi tarafından her hangi bir çalışma yapılmamıştır. İlk defa 2001 yılında DPT tarafından oluşturulan özel ihtisas komisyonu raporu ile bu sorun ele alınmış ve mücadele önerileri sunulmuştur. Hükümet tarafından uygulanan bir diğer proje ise 2006 yılında resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren kayıt dışı istihdamla mücadele (KADİM) projesi olmuştur. 2006-2008 yılları arasında uygulanan proje ile kayıt dışı istihdamın engellenmesi amaçlanmış özellikle çocuk ve kaçak yabancı işçiliği hususuna dikkat çekilmiştir. Kaçak yabancı işçiliğin engellenmesi durumunda ülke vatandaşlarının kayıtlı istihdamı sağlanırsa yaklaşık 5 milyar TL lik yatırıma eşdeğer bir ekonomik katkı sağlanacağı ifade edilmiştir. Proje sonucuna bakılırsa hedeflenen rakamlara ulaşılamasa da bu dönemde gerçekleştirilen faaliyetler neticesinde 674'ü kaçak yabancı işçi olmak üzere 47652 kişinin kayıt dışı çalıştırıldığı tespit edilmiştir. Proje sonucunda kayıt dışı istihdam oranının %46,3 olduğu ifade edilmiştir. Kadim projesi sonrasında Gelir İdaresi Başkanlığının hazırladığı ve 2009 yılında resmi gazete yayınlanarak yürürlüğe giren üçüncü proje ise Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010) olmuştur. Bu eylem planı ile daha kurumsal bir mücadele hedeflenmiş olup hem kayıt dışı ekonomik faaliyetler hem de kayıt dışı

istihdam birlikte ele alınmış bu anlamda kurumlar arası koordinasyonun sağlanması için koordinatör kurumlar belirlenmiştir. Belirlenen 105 eylemin bu süre içerisinde tamamlanarak ilerleme kaydedilmek istenmiştir. Şeker kurumu 4 eylemle daha sonradan plana dahil edilmiş böylece eylem sayısı 109 a yükselmiştir. Proje sonucuna göre bu dönemde belirlenen eylem planı dahilinde yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 2008-2010 dönemi kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye katkısı olacağı düşünülen kurumlar ile toplantılar yapılmış, 43 ayrı kurumda bulunan verilerin paylaşılabılır olduğu tespit edilmiş, bununla birlikte teknik olarak çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde bir takım verilerin koordinatör kurumlar arasında paylaşımına başlanmıştır. Akaryakıt sektöründe denetimler artırılmıştır. E-fatura, KDVİRA gibi elektronik tabanlı projeler ile etkin çalışma ve denetimler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi eylem planı 2011-2013 yılları için yeniden değerlendirilerek belirlenen 47 eylem planı ile 2011 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu planın diğerlerinden en önemli farkı ise koordinatör kurumlarla birlikte sorumlu kuruluşlarda belirlenmiştir. Bununla birlikte başbakanın başkanlığında yılda bir kez toplanacak olan “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Yüksek Kurulu” kurulmuştur. Bu dönemde yapılan en önemli değişiklik yazarkasa ile POS cihazlarının birleştirilerek oluşturulan yazarkasa pos cihazları ödeme kaydedici cihaz olarak kullanımı zorunlu tutulmuştur. Proje sonucuna göre belirlenen 47 eylemden 29 u %100 seviyesinde tamamlanmış 18 eylem ise hedeflendiği gibi tamamlanamamıştır. 2001-2013 döneminde kayıt dışılığa karşı hazırlanan rapor ve uygulanan planlar birlikte değerlendirildiğinde sistemli ve kararlı mücadelelerin istenilen düzeyde olmasa da olumlu sonuçlarının gözle görüldüğü görülmüştür. 2001 yılında %32,8 olarak ölçülen kayıt dışı ekonomi 2013 yılında %26,5 olarak ölçülmüştür. Bu dönem içerisinde 2008 küresel krizinin etkisi ile 2009 yılında kayıt dışı ekonomi yükselmiş olmasına rağmen diğer yıllarda gözle görülür bir iyileşme sağlanmıştır. Kayıt dışı istihdam ise 2004 yılında %50,1 iken 2013 yılına gelindiğinde %36,7 seviyesine kadar düşürülmüştür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ilk iki bölümde çeşitli boyutları ile açıklanan kayıt dışılık olgusunun azaltılması değil tamamen ortadan kaldırılmasına imkân sağlayacak özgün proje açıklanmıştır. Kamu otoritesinin yeniden örgütlenmesini ifade eden bu projede milli sunucu merkezi vasıtası ile bütün kamu

kurum ve kuruluşlarının bütünlüğünün tesis edilmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte nakit para ve yerine geçen diğer ödeme araçlarının kaldırılarak e-para uygulamasına tam geçiş yapmak gerekliliği vurgulanmıştır. Perakende satış yapan bazı işletmelerde kullanımı zorunlu hale getirilen yazarkasa pos kullanımı bütün perakende satış yapan iş yerlerinde zorunlu kılınarak ticaretin e-para ile yapılması sağlanması gerekmektedir. Toptan satış yapan işletmeler için ise çevrim içi mal hizmet finans sözleşmesi sistemi oluşturulması öngörülmüştür. Bu sistem sayesinde işletme kurulumu gerçekleştirilmeden alım satım işlemleri gerçekleştirilemeyecek olup ürün ve hizmetler açısından da durum aynı şekilde kayıt altına alınmayı gerektirmektedir. Piyasaya sürülecek ürünler ilgili birimler tarafından çeşitli kriterlere göre incelenecek olup gerekli şartları sağlayamayan ürünler tescil edilmeyeceği için satışı da mümkün olmayacaktır. Bu sistem kayıt dışı istihdam açısından değerlendirilirse çalışan kişiler ile işçi çalıştıran işletmeler sözleşme sistemi üzerinden çevrimiçi sözleşme imzalanarak işbaşı yapılması öngörülmüştür. Bu şekilde kayıt dışı istihdamın tamamen engelleneceği söylenebilir. Sistemin sağlayacağı yararlardan bir diğeri ise kara ekonomi olarak ifade edilen yasak ekonomik faaliyetlerin sistemde tanımlı olmamasından dolayı alım satım veya para transfer işlemleri gerçekleştirilemeyeceği için etkin bir şekilde önlenmesidir.

Son söz olarak şunu ifade edebiliriz. Bir ekonomide kayıt dışılık varsa optimal denge hiçbir zaman sağlanamamaktadır. Kayıt dışı ekonomi önlenmediği sürece bu fasit daireden kurtulmak ve gerçek anlamda büyüme ve kalkınmadan, refah seviyesinin yükselmesinden ve nihai olarak ekonomik bağımsızlıktan bahsetmek mümkün değildir. **Çalışmanın üçüncü bölümünde ifade edilen makroekonomik sistemin hayata geçirilmesi sonucunda kayıt dışı ekonomi olgusu tamamen çözülecek olup çalışmanın temel tezinde ifade ettiğimiz gibi tam kayıtlı ekonomiye geçiş mümkün olacaktır.**

EKLER**EK 1: Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) Gerçekleşmeleri**

EYLEM NO	AMAÇ NO	EYLEM	SORUMLU KURULUŞLAR	KOORDİNATÖR KURULUŞLAR	TAKVİM	DÖNEMLERE GÖRE GERÇEKLEŞME YÜZDELERİ						
						I	II	III	IV	V	VI	VII
1	1	Mükellef Risk Yönetimi Projesi tamamlanacak ve vergi dairesi tarafından gerçekleştirilen işlemlerin bu projeye bağlı olarak yapılması sağlanacaktır.	Mly B. (VDK) GİB	GİB	2011-2013		50%	50	50	50	50	60
2	1	Vergi uyum maliyeti hesaplanacak, yıllar itibariyle raporlanacak ve uyum maliyetinin azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.	GİB	GİB	2011-2013		25%	25	50	60	65	70
3	1	Mükelleflerin vergi ile ilgili işlemlerde kullandıkları her türlü beyanname, bildirim ve formlar gözden geçirilerek daha açık ve anlaşılır hale getirilecektir.	GİB	GİB	ARALIK 12		87%	87	100	100	100	100
4	1	Gümrük işlemlerinin elektronik imza ile yapılması sağlanacaktır	GTB	GTB	ARALIK 11		80%	100	100	100	100	100
5	2	Akaryakıt, madenî yağ, tütün ve alkol sektörlerinden başlamak üzere elektronik fatura ve elektronik defter kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	GİB	GİB	ARALIK 12		40%	80	100	100	100	100
6	2	İnternet üzerinden yapılan ticaretin kayıt altına alınabilmesine yönelik teknik ve hukukî altyapı oluşturulacaktır	GTB BTK GİB	GİB	2011-2013		25%	25	50	60	70	80
7	2	Denetim elemanlarının kullanımına münhasır olmak üzere işyeri ve sektör analizlerine esas teşkil edecek bilgilerin yer alacağı dijital ortamda “işyeri elektronik denetim defteri” ile “işyerleri elektronik sicil merkezi” oluşturulacaktır.	ÇSGB	ÇSGB	ARALIK 12		70% 15%	100 100	100	100	100	100
8	2	Sosyal Güvenlik Kurumu Eylem Planı dönemi içinde denetim elemanı sayısını 1500’e çıkaracaktır.	SGK	SGK	ARALIK 12		70%	90	100	100	100	100
9	2	Sosyal Güvenlik Kurumu ve Gelir İdaresi Başkanlığı arasında yapılacak işbirliği ile yoklama fişleri ve işyeri durum tespit tutanaklarının birleştirilmesi suretiyle denetimde etkinlik temin edilecek ve yoklamaların elektronik ortamda yapılması sağlanacaktır.	SGK GİB	SGK	ARALIK 12		25%	50	75	80	80	80
10	2	Aylık prim ve hizmet belgesinde gerekli değişiklik yapılarak işverenlerin çalıştırdıkları sigortalıların, Uluslararası Standart Meslek Sınıflaması kodlarına uygun olarak mesleklerini bildirmeleri sağlanacaktır	SGK İŞKUR	SGK	ARALIK 12		50%	60	100	100	100	100
11	2	Mükelleflerin yapmış oldukları faaliyetlerin sicil kayıtları ile uyumlu hale getirilmesi sağlanacaktır.	GİB	GİB	ARALIK 12		75%	75	100	100	100	100
12	2	Kayıt dışı işyerlerinin kayıt altına alınması amacıyla kurumlar arasında işbirliği yapılarak, doğalgaz-su-elektrik aboneliği olan işyeri verileri, TÜİK’in işyeri verileri coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak SGK kayıtları ile karşılaştırılacaktır.	SGK	SGK	ARALIK 12		20%	50	50	60	60	70
13	2	POS cihazlarının yazar kasalarla uyumlaştırılması sağlanacaktır.	BDDK GİB	GİB	ARALIK 12		75%	75	80	80	100	100
14	2	Yolcu taşıyan firmalara “yolcu listesi ön bildirimi” yükümlülüğü getirilerek, yolcu görüntülerinin gümrük idaresince görülebilmesini sağlamak üzere gerekli düzenlemeler yapılacaktır.	GTB	GTB	ARALIK 13		50%	50	60	70	80	90

EYLEM NO	AMAÇ NO	EYLEM	SORUMLU KURULUŞLAR	KOORDİNATÖR KURULUŞLAR	TAKVİM	DÖNEMLERE GÖRE GERÇEKLEŞME YÜZDELERİ						
						I	II	III	IV	V	VI	VII
15	2	Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden konteyner bilgilerinin hazırlanacak bilgisayar programı vasıtasıyla takip edilmesi sağlanacaktır	GTB	GTB	ARALIK 12		10%	20	40	55	75	80
16	2	Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde kayıt dışı istihdamla mücadelede etkinliği artıracak risk analizi merkezi kurulacaktır	SGK	SGK	ARALIK 12		100%	100	100	100	100	100
17	2	Kayıt dışılıkla mücadelede etkinliği artırmaya yönelik ortak pilot denetimler planlanarak uygulanacaktır	ÇSGB GİB SGK	GİB	ARALIK 12		100%	100	100	100	100	100
18	2	Sermaye gereksiniminin hesaplanmasında kredi riskinin daha hassas olarak ölçümü için karşı tarafın kredi değerliliğine dayalı olan uygulamalar ile alternatif olarak kullanılabilen standart uygulamaları içeren ve kamuoyunda Basel-II olarak bilinen uluslararası standartlara geçilecektir.	BDDK	BDDK	ARALIK 12		75%	100	100	100	100	100
19	2	İnşaat sektöründeki aktörler kayıt altına alınacak ve izlenecektir.	ÇŞB	ÇŞB	ARALIK 12		100%	100	100	100	100	100
20	2	Yapı kooperatifçiliği sektöründeki aktörler kayıt altına alınacak ve izlenecektir	ÇŞB, GTB, GTHB Türkiye Bel. Bir.	ÇŞB	MAYIS 12		100%	100	100	100	100	100
21	2	İnşaat sektöründeki Yapı Malzemeleri Üreticileri ve Onaylanmış Kuruluşlar "Yapı Malzemeleri Denetim Sistemi" (YMDS) ile kayıt altına alınacak ve izlenecektir	ÇŞB	ÇŞB	TEMMUZ 12		100%	100	100	100	100	100
22	2	Binalarda enerji verimliliği ile ilgili olarak iş ve işlem yapan EVD ve SMM şirketleri kayıt altına alınacak ve izlenecektir	ÇŞB	ÇŞB	OCAK 12		100%	100	100	100	100	100
23	2	İnşaat sektöründe yapı denetim kuruluşları ile sektördeki diğer aktörlerin faaliyetleri kayıt altına alınacak ve izlenecektir.	ÇŞB İB (Mahalli İdareler Gen.Müd.	ÇŞB	NİSAN 12		100%	100	100	100	100	100
24	2	İnternet yoluyla kredi kartı kullanılarak yurtdışından yapılan alışverişler izlenecek ve Gümrük Mevzuatı ile tanınan muafiyet hükümlerini ihlâl eden ticarî nitelikteki muameleler tespit edilecektir	GTB, BKM	GTB	ARALIK 12		20%	60	70	80	80	80
25	2	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlarında tutulan verilerden kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye katkı sağlayacak olanlar tespit edilecek ve bu verilerin takibine imkân sağlayacak ortak bir veri ambarı sistemi kurulacaktır.	ETKB EPDK	ETKB	ARALIK 13		70%	80	90	100	100	100
26	2	Fuel oil, gazyağı ve nafta türlerinde ulusal marker uygulamasına geçilecektir	EPDK	EPDK	OCAK 13		-	-	-	-	99	100
27	2	Kozmetik ürünler takip sistemi uygulamaya konulacak ve bu sistemin diğer sektörlerdeki ürünlere de uygulanabilirliği araştırılacaktır.	SB, BSTB, GTB, GİB	SB	2011-2013		-	25	25	30	35	40
28	2	Akaryakıt analizleri için ilave 3 Akredite Laboratuar kurulumu gerçekleştirilecektir	EPDK	EPDK	OCAK 13		91%	98	100	100	100	100

EYLEM NO	AMAÇ NO	EYLEM	SORUMLU KURULUŞLAR	KOORDİNATÖR KURULUŞLAR	TAKVİM	DÖNEMLERE GÖRE GERÇEKLEŞME YÜZDELERİ						
						I	II	III	IV	V	VI	VII
29	2	Sermaye Piyasası Kurulu görev alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların yaptıkları işlemlerin SPK tarafından çevrimiçi olarak takip edilmesine yönelik bir sistem kurulacaktır.	SPK	SPK	2011-2013		100%	100	100	100	100	100
30	2	Sebze ve meyve ile diğer tarım ürünlerinin takibine imkân sağlayacak olan Merkezi Hal Kayıt Sistemi tamamlanacaktır.	GTB, İB	GTB	2011-2013		10%	40	60	60	60	70
31	2	Lisanslı depo işletmeleri, yetkili sınıflandırıcılar, ürün ihtisas borsası, tazmin fonu ve diğer ilgili kuruluşlar arasında çevrimiçi bilgi sistemi kurulacaktır	GTB	GTB	2011-2013		10%	25	50	70	70	70
32	2	Araçların imalat veya ithalatından, kayıt ve tescil edildiği tüketiciye ulaşım safhasına kadar takibine imkân veren bir sistem kurulacaktır.	GTB, İB (EGM) GİB	GİB	ARALIK 12		100%	100	100	100	100	100
33	3	Yaptırımlar ve ilgili mevzuat gözden geçirilerek yapılması gereken düzenlemeler belirlenecek ve tespit edilecek takvim içinde uygulamaya konulacaktır.	İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	GİB	2011-2012		50%	50	60	65	65	70
34	4	Akaryakıt satış istasyonlarındaki satış verilerinin çevrimiçi olarak Gelir İdaresi Başkanlığına gönderilmesi için gerekli sistem oluşturulacaktır.	MLY B. (VDK) GİB	GİB	ARALIK 13		20%	20	20	20	20	30
35	4	Tapu TAKBİS sisteminin tamamlanarak verilerin çevrimiçi olarak paylaşılabılır hale getirilmesi sağlanacaktır.	ÇŞB (TKGM)	ÇŞB (TKGM)	ARALIK 13		100%	100	100	100	100	100
36	4	Sıvı formda şeker üretimi yapan şirketlerin satışa esas noktalarına tesis edilen kütesel debimetre verilerinin, bilgisayar ortamında Şeker Kurumuna anlık olarak iletilmesi, raporlanması ve imalat sanayinde kullanılan sıvı şeker girdilerinin takibine yönelik sistem kurulacaktır.	Şeker Kurumu	Şeker Kurumu	HAZİRAN 13		10%	30	40	60	99	100
37	4	Noterlerce yapılan işlemlere ilişkin verilerin ilgili kurumlarca elektronik ortamda paylaşımına yönelik sistem kurulacaktır	Türkiye Noterler Bir.	Türkiye Noterler Bir.	2011-2013		50%	75	80	90	100	100
38	4	Serbest Bölgeler Uygulama Programının ilgili mücadeleci kurumlara açılması sağlanacaktır	EB	EB	HAZİRAN 12		80%	80	100	100	100	100
39	4	Dağıtıcı şirketlerin LPG ithalatına, ihracatına, alış ve satışına ilişkin verilerin takibine imkân sağlayacak bir sistem kurulacaktır.	EPDK	EPDK	ARALIK 13		70%	70	70	70	70	70
40	4	Dağıtıcı Bayi Denetim Sistemi tamamlanacak, bu sistemdeki bilgilerin EPDK bilgi sistemi tarafından alınması sağlanarak ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşılacaktır.	EPDK	EPDK	MAYIS 12		90%	90	90	90	90	95

EYLEM NO	AMAÇ NO	EYLEM	SORUMLU KURULUŞLAR	KOORDİNATÖR KURULUŞLAR	TAKVİM	DÖNEMLERE GÖRE GERÇEKLEŞME YÜZDELERİ						
						I	II	III	IV	V	VI	VII
41	4	Merkezi Sicil Kayıt Sistemine (MERSİS) ilişkin merkezi veri tabanı oluşturulacak ve kapsamı genişletilecektir	GTB	GTB	2011-2013		20%	26	50	58	60	80
42	4	Girişimci Bilgi Sistemi tamamlanacak ve üretilecek bilgiler, kayıt dışı ekonomiyle mücadelede strateji üreten kurum ve kuruluşların kullanımına sunulacaktır	BSTB, ÇSGB, EB, ETKB, KB, GİB, SGK, TÜİK, KOSGEB, TOBB	BSTB	ARALIK 12		50%	60	85	95	100	100
43	4	Tüm kamu kurum ve kuruluşları tarafından alınan bilgiler analiz edilerek kurumlar arasında paylaşımı sağlanacaktır	Tüm Kamu Kurum ve Kuruluşları	GİB	2011-2013		50%	55	55	60	85	100
44	4	Merkez Bankası bünyesindeki "Risk Merkezi" Bankalar Birliği nezdinde yeniden yapılandırılacaktır	TBB, BDDK TCMB	BDDK	ARALIK 12		20%	50	60	70	100	100
45	5	Türkiye genelinde ilköğretim okullarının 3, 4 ve 5. sınıf öğrencilerine yönelik olarak başlatılan vergi bilincini geliştirme eğitimlerine 6, 7 ve 8. sınıflar da dâhil edilerek devam edilecek, ayrıca "vergi bilinci" ve "iş ve sosyal güvenlik" konularının Millî Eğitim müfredatına eklenmesi sağlanacaktır	MEB, GİB, SGK	GİB	2011-2013		10%	20	50	90	90	90
46	5	Ülkemizde kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ölçülecek ve dönemler itibarıyla takibi sağlanacaktır	KB, GİB TÜİK	GİB	2011-2013		25%	30	50	60	65	70
47	5	Kayıt dışılıkla mücadelede kamuoyunun bilinçlendirilmesini sağlamak amacıyla medya organları aracılığıyla tanıtım çalışmaları yapılacaktır	ÇSGB GİB SGK	GİB	2012-2013		35%	40	60	80	100	100

Kaynak: <http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr/alt.php?sayfa=dataeylemplani&bs=on> (Erişim: 01.04.2014)

* Gerçekleşme raporlarından derlenmiştir.

** I.Donem gerçekleştirmeler yüzde olarak ifade edilmemiştir.

EK 2: Büyüme Hızı ve Kayıt Dışı Ekonomi Hızı (2000-2013)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
KDE Boyutu/ GSYH	32,7	32,1	32,8	32,4	32,2	31,5	30,7	30,4	29,1	28,4	28,9	28,3	27,7	27,2	26,5
KD Ekonomi Bin TL	34.202.864	53.497.224	78.793.499	113.554.253	146.439.372	176.095.403	199.222.036	230.550.799	245.364.921	269.951.727	275.289.429	310.960.216	359.466.559	385.369.189	413.800.154
GSYH	104.595.914	166.658.020	240.224.082	350.476.091	454.780.659	559.033.025	648.931.712	758.390.786	843.178.421	950.534.251	952.558.579	1.098.799.348	1.297.713.210	1.416.798.490	1.561.510.015
Yeniden Değerleme Oranı	1,54	1,49	1,53	1,37	1,23	1,12	1,07	1,09	1,06	1,12	1,05	1,06	1,09	1,07	1,06
KDE Hızı		4,8	-3,6	4,9	4,6	7,0	5,6	5,8	0,2	-1,7	-3,2	6,9	6,5	0,3	1,4
Büyüme Hızı		6,8	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,0

Kaynak: Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx> Büyüme Hızları(Sektörel), Schneider 2013, Schneider ve Buehn 2013, verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

EK 3: Farklı Yaklaşımlara Göre Kayıt Dışı Ekonomi Nedenleri

BÜTÜNCÜL YAKLAŞIMLAR	KİSMİ YAKLAŞIMLAR
Kayıt dışılık kapitalizmin özgül bir üretim biçimi	Kayıt dışılık sistemik anlamda geçicidir. Gerekli ayarlamalar yapılırsa ortadan kalkar.
Minimal devlet doğru bir yaklaşım değil (1929 bunalımı) Keynesyen politikalar ile etkin devlet müdahalesi	İKTİSADİ NEDENLER
1970 lerde yaşanan stagflasyonun Keynesyen politikaların yanlışlığını ortaya koyması, Sovyetlerin dağılması ve yeni devletlerin piyasa ekonomisini tercih etmesi Neo-liberal politikaları ortaya çıkardı	Keynesyen politikalar gibi piyasa ekonomisine aşırı müdahaleler Kayıt dışılığı ortaya çıkarır. Asgari ücret, taban ve tavan fiyat uygulamaları vs.
Neo-liberal politikalar insan hakları ve sosyal adalet yerine finansal çıkarları öncelemektedir. Dar gelirli kayıtlı dışılığa yönelmiştir.	Rekabet eşitliğinin bozulması
Küreselleşme + Neo liberal politikalar Kayıt dışılığı doğurmuştur. Küreselleşmenin sosyal boyutu yoktur	enflasyon nominal karların oluşması vergi yükünü artırır. Enflasyonun neden olduğu yüksek faizde kayıt dışılığı ortaya çıkarır.
Küreselleşme kapitalizmin krizidir. Toplumsal, iktisadi, siyasi sınıflaşmaları yeniden ortaya çıkarmıştır.	Kayıt dışı istihdam (asgari ücret vb uygulamalar nedeniyle ortaya çıkar)
Neo-liberal politikalar spekülasyon finansal kazançları özendirir. Finans sektörü reel sektörün önüne geçmiştir.	Gelişmişlik düzeyi (tarım ve hizmet toplumu ağırlıkta olan gelişme yolundaki ülkelerde kayıt dışılık ortaya çıkar)
Büyük ve hareketli sermaye döviz kurlarını ve fiyatlar genel seviyesini etkilemektedir. Enflasyon oluşumu. Denetimsiz sermaye hareketliliği kayıt dışılığı besler.	Ekonomik krizler
IMF, WB, BM gibi kuruluşlar devletlerin etkinliğini sınırlandırmış ulusal ve vergi politikalarında bağımsızlıklar zarar görmüştür. Yönetim gücü şirketlere geçmiştir.	Kıyı bankacılığı
Devletin denetim ve düzenleme mekanizmaları budandığı için Kayıt dışılık ortaya çıkar	MALİ ve VERGİSEL NEDENLER
Gelir dağılımı sermaye lehine bozulur	Kamu harcamalarının artması
İnternet gibi gelişen teknolojiler e-ticaret gibi yeni uygulamalar vergi tabanını daraltmaktadır.	Vergi yükünün artması, sosyal güvenlik primlerinin yüksek olması
İstihdam politikaları yerine mevcut çalışanları koruma politikaları, işgücü piyasasına dinamizm kazandırıcı politikaların ortaya çıkması kayıt dışılığı besler	İş sağlığı ve güvenliği, çevreyi koruma gibi devlet politikaları nedeniyle kayıt dışılık ortaya çıkar
Sermaye (finans) olarak bütünleşme ile sosyal dışlama ortaya çıkar.	KURUMSAL ve YASAL NEDENLER
Sermaye sahipleri üretim maliyetlerini düşürmek için fason üretime yönelir. Fason üretim ile kayıt dışılık ortaya çıkar.	İstisna ve muafiyetler
	Beyan sistemi, denetimlerin yetersizliği
	Vergi afları ve vergi cezalarının yetersizliği
	Karmaşık vergi sistemi
	Hamiline yazılı ekonomi

Kaynak: Dilek Dileyici (2004: 27-47), Ebru Kılıç (2011: 24-42) faydalanılarak oluşturulmuştur.

EK 4: OECD Ülkelerinde Vergi Yüğü (Sosyal Güvenlik Primleri Dâhil)

	1965	1975	1985	1995	2000	2007	2009	2010	2011
Avustralya	20,7	25,4	27,8	28,2	30,4	29,7	25,8	25,6	26,5
Avusturya	33,9	36,7	40,9	41,4	43,0	41,8	42,4	42,2	42,3
Belçika	31,1	39,4	44,3	43,5	44,7	43,6	43,1	43,5	44,1
Kanada	25,2	31,4	31,9	34,9	34,9	32,3	31,4	30,6	30,4
Şili	..	..	..	18,4	18,8	22,8	17,2	19,5	21,2
Çek Cum.	..	..	..	35,9	34,0	35,9	33,8	33,9	34,9
Danimarka	30,0	38,4	46,1	48,8	49,4	48,9	47,8	47,4	47,7
Estonya	..	..	..	36,3	31,0	31,4	35,3	34,0	32,3
Finlandiya	30,4	36,6	39,8	45,7	47,2	43,0	42,8	42,5	43,7
Fransa	34,2	35,5	42,8	42,9	44,4	43,7	42,5	42,9	44,1
Almanya	31,6	34,3	36,1	37,2	37,5	36,1	37,4	36,2	36,9
Yunanistan	18,0	19,6	25,8	29,1	34,3	32,5	30,5	31,6	32,2
Macaristan	..	..	..	41,5	39,3	40,3	39,9	38,0	37,1
İzlanda	26,2	30,0	28,2	31,2	37,2	40,6	33,9	35,2	36,0
İrlanda	24,9	28,4	34,2	32,1	30,9	31,1	27,6	27,4	27,9
İsrail	..	..	..	36,6	37,0	36,4	31,3	32,4	32,6
İtalya	25,5	25,4	33,6	39,9	42,0	43,2	43,4	43,0	43,0
Japonya	17,8	20,4	26,7	26,4	26,6	28,5	27,0	27,6	28,6
Kore	..	14,9	16,1	20,0	22,6	26,5	25,5	25,1	25,9
Lüksemburg	27,7	32,8	39,5	37,1	39,1	35,6	39,0	37,3	37,0
Meksika	..	..	15,5	15,2	16,9	17,7	17,4	18,9	19,7
Hollanda	32,8	40,7	42,4	41,5	39,6	38,7	38,2	38,9	38,6
Yeni Zelanda	23,6	28,1	30,6	35,9	32,9	34,5	31,1	31,1	31,5
Norveç	29,6	39,2	42,6	40,9	42,6	42,9	42,0	42,6	42,5
Polonya	..	..	..	36,2	32,8	34,8	31,7	31,7	32,3
Portekiz	15,9	19,1	24,5	29,3	30,9	32,5	30,7	31,2	33,0
Slovakya	..	..	..	40,3	34,1	29,5	29,1	28,3	28,7
Slovenya	..	..	..	39,0	37,3	37,7	37,0	38,1	37,1
İspanya	14,7	18,4	27,6	32,1	34,3	37,3	30,9	32,5	32,2
İsveç	33,3	41,3	47,4	47,5	51,4	47,4	46,6	45,4	44,2
İsviçre	17,5	23,8	25,2	26,9	29,3	27,7	28,7	28,1	28,6
Türkiye	10,6	11,9	11,5	16,8	24,2	24,1	24,6	26,2	27,8
İngiltere	30,4	34,9	37,0	33,6	36,4	35,7	34,2	34,9	35,7
ABD	24,7	24,6	24,6	26,7	28,4	26,9	23,3	23,8	24,0

Ağırlıksız Ort.

OECD toplamı	25,4	29,2	32,4	34,4	35,2	35,0	33,6	33,8	34,1

Kaynak: OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-frRaporun PDF formu için Tıklayınız: [http://www.keepeek.com/Digital-Asset-](http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-fr#page1)[Management/oecd/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-fr#page1](http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-fr#page1) (Erişim: 10.05.2014)

EK 5: Vergi Gelirlerinin Ana Başlıklar İtibariyle Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (2011Yılı)

	1000 Gelir ve Kar	2000 Sosyal Güvenlik	3000 Ücretler	4000 Emlak	5000 Mal ve Hizmet	6000 Diğer	EU Gümrük
Avustralya	59,1	0,0	5,2	8,6	27,1	0,0	..
Avusturya	28,9	34,4	6,9	1,2	27,8	0,5	0,3
Belçika	34,9	32,2	0,0	7,3	24,7	0,0	0,8
Kanada	47,1	15,3	2,1	10,9	24,5	0,1	..
Şili	40,1	6,3	0,0	4,0	49,3	0,3	..
Çek Cumhuriyeti	20,4	44,1	0,0	1,5	33,4	0,0	0,5
Danimarka	60,9	2,1	0,5	4,1	32,0	0,0	0,4
Estonya	20,0	37,0	0,0	1,0	41,5	0,0	0,6
Finlandiya	35,6	28,9	0,0	2,6	32,6	0,1	0,2
Fransa	22,7	37,9	3,1	8,5	24,8	2,8	0,2
Almanya	29,5	38,5	0,0	2,4	29,1	0,0	0,5
Yunanistan	21,7	33,0	0,0	5,5	39,4	0,0	0,3
Macaristan	16,5	34,9	1,8	3,1	42,9	0,5	0,3
İzlanda	45,5	11,4	0,5	6,7	34,7	1,1	..
İrlanda	41,0	16,6	0,7	6,8	34,3	0,0	0,5
İsrail	30,0	17,2	3,8	9,5	39,6	0,0	..
İtalya	32,2	31,2	0,0	5,2	26,1	4,9	0,3
Japonya	30,2	41,4	0,0	9,7	18,4	0,3	..
Kore	30,3	23,5	0,3	11,4	31,4	3,1	..
Lüksemburg	36,1	29,6	0,0	7,1	27,0	0,1	0,1
Meksika	27,3	14,5	1,5	1,5	54,1	1,1	..
Hollanda	26,8	38,4	0,0	3,3	30,0	0,5	0,9
Yeni Zelanda	53,6	0,0	0,0	6,6	39,8	0,0	..
Norveç	48,3	22,3	0,0	2,9	26,5	0,0	..
Polonya	20,2	35,4	0,8	3,7	39,2	0,5	0,3
Portekiz	28,4	28,2	0,0	3,2	39,2	0,7	0,3
Slovak Cumhuriyeti	17,9	42,7	0,0	1,4	37,2	0,0	0,8
Slovenya	19,9	40,4	0,2	1,6	37,4	0,0	0,5
İspanya	29,0	37,5	0,0	6,0	26,2	0,8	0,5
İsveç	35,0	22,9	10,0	2,4	29,3	0,1	0,3
İsviçre	46,1	24,5	0,0	7,1	22,3	0,0	..
Türkiye	21,0	27,9	0,0	4,1	45,2	1,8	..
İngiltere	36,8	18,7	0,0	11,6	32,3	0,0	0,5
ABD	46,5	22,8	0,0	12,4	18,3	0,0	..
OECD-Toplam	33,5	26,2	1,1	5,4	32,9	0,6	0,4

Kaynak: OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-fr
Raporun PDF formu için Tıklayınız: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-fr#page1 (Erişim: 10.05.2014)

KAYNAKÇA

AĞBAL, Naci. (2000). “Vergi Kaçakçılığı Suçları ve Kara Para İlişkisi-1”, Yaklaşım Dergisi, Sayı:98.

ALTUĞ, Osman. (1994a). Kayıt Dışı Ekonomi, İstanbul: Cem Yayınları

ALTUĞ, Osman, (1994b) “Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Başkaldırıışlar”, Görüş Dergisi, Ankara, Sayı:14: 63-72

ARSLAN, Sinan. (1996) “Vergi Kaybının Sebep ve Sonuçları”, Vergi sorunları Dergisi, Sayı:98, Kasım, s. 128

AYDEMİR, Şinasi. (1994). “KOBİ’ler ve Kayıt Dışı Ekonomi, Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler”, Serbest Meslek Mensupları Vakfı Dergisi, Kasım 1994, s.10-23.

AYDEMİR, Şinasi. (1995). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, İstanbul: Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları.

BULUT, H. Murat. (2007). “Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Etkileri ve Kayıt Dışı ile Mücadele Yöntemleri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, SBE.

BÜMKO, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html> (Erişim: 19.05.2014)

CAN, Yeşim. (2012). “İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat”, Huku ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, No:2, sayfa 91-98

COŞKUN, C. Aktan. (1999) “Ağır Vergi Yüğü ve Yeraltı Ekonomisi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 125, Şubat, s. 52

ÇETİNTAŞ, H. ve VERGİL, H. (2003), Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini, Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı:4, ss:15-30.

ÇOLAK, Mustafa. (2001). “Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Görüntüsünün İrdelenmesi”, Yaklaşım Dergisi, Sayı:1, Temmuz, s. 196-214.

ÇOLAK, Ö.F. ve BEKMEZ, S. (2007), Kayıt dışı Ekonomi ve Siyasal Tercihler, Bir Oyun Teorisi Analizi, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Basım, Ankara.

ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), (2006), Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi [Proje metni için tıklayınız](#)

ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), (2009), 2008 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara

ÇSGB (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı), (2013), Çalışma Hayatı İstatistikleri 2012, Yayın No:5, Temmuz 2013, Ankara

Çalışma Bakanlığı, <http://www.csgeb.gov.tr/csgebPortal/csgeb.portal?page=istatistik,> [Çalışma Hayatı İstatistikleri \(2012\)](#) (Erişim: 04.04.2014)

DERDİYOK, Türkmen. (1993). “Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini”, Türkiye İktisat Dergisi, Mayıs, s.54-55

DİLEYİCİ, Dilek. (2004), Devletin Mali Alandaki Rol ve Fonksiyonlarındaki Değişim, Kamu Maliyesinde Çağdaş Yaklaşımlar, Editörler: Coşkun Can, Aktan, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural, Seçkin Yayınları, ss:27-47, Ankara.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2001). “Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara: DPT Yayını.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2001). <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/84/kayitdis/oik614.pdf> (erişim: 15.12.2013)

ELGİN, Ceyhun. (2012), Vergiler ve Kayıt dışı Ekonomi: Bir Değerlendirme ve Türkiye Örneği, Odtü Gelişme Dergisi, Cilt:39, Sayı:2, Ağustos, s.237-256

GİB, (2009), Kayıt Dışı ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010), Yayın No:87, Nisan, Ankara
<http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1366>, [Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010](#) (Erişim:)

GİB, (2010), 2009 Faaliyet Raporu, Yayın No:112, Nisan, Ankara.

GİB, (2011), Kayıt Dışı ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013), Ankara

GİB, (2011), 2010 Faaliyet Raporu, Yayın No:132, Nisan, Ankara.

GİB, (2012), 2011 Faaliyet Raporu, Yayın No:151, Nisan, Ankara.

GİB, (2013), 2012 Faaliyet Raporu, Yayın No:167, Nisan, Ankara.

GİB, (2014), 2013 Faaliyet Raporu, Yayın No:187, Nisan, Ankara.

GİB, “Kayıt Dışı Ekonominin Boyutu”
http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr/alt.php?sayfa=istatistik_oecd_40
 (erişim:02.04.2014)

Havocscope, <http://www.havocscope.com/tag/turkey/> Updated: November 11, 2013.
 (Erişim:11.04.2014)

ILGIN, Y. (1999), Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları, DPT Yayın No:2492, Nisan 1999.

ILGIN, Y. (2002), Kayıt dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum, DPT Planlama Dergisi, Özel Sayı, ss:145-155

İSMMMO, (2011), 31.07.2011 tarihli 2011/15 sayılı “Suç Ekonomisinin Türkiye Bilançosu” Raporu, İstanbul

[İSMMMO'dan Suç Ekonomisinin Türkiye Bilançosu raporu](#)PDF (Erişim:10.04.2014)

KAMİLÇELEBİ, Hatime. (2012). “Davranışsal İktisadın Neoklasik İktisat Fayda Teorilerine Eleştirisi ve Davranışsal İktisatta Fayda-Mutluluk İlişkisi”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 4, No 2, sayfa 55-65

KARASU, Murat. (2011). “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Uygulaması (1990-2005)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, SBE.

KILDİŞ, Yusuf. (2000). “Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal ve Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, Sayı:2.

KILIÇ, Ebru. (2011), Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Mücadele Yöntemleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE Maliye ABD.

KIRBAŞ, Sadık. (1995) “Kayıt dışı Ekonomi Nedenleri Boyutları ve Çözüm Yolları”, Tesav Yayınları, no:9, s.13.

KIRKULAK, Berna. (1999). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Vergilendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 132: 150-165.

KOM, (2012), Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2011 Raporu, KOM Yayınları Yayın No:78 Baskı: Mart 2012, Ankara

KOM, (2013), Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2012 Raporu, KOM Yayınları Yayın No:98 Baskı: Nisan 2013, Ankara

<http://www.kom.pol.tr/Sayfalar/Raporlar.aspx> (Erişim:10.04.2014)

Kosgeb, <http://kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Haberler.aspx?ref=606> (Kobi nitelikleri için bakınız, Erişim: 06.04.2014)

MASAK (Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı), (2013), 2012 Faaliyet Raporu, Ankara

OECD, Society at a Glance 2014 [Society at a Glance 2014 - © OECD 2014](#) (Erişim:04.05.2014)

OECD, [OECD Factbook 2013: Economic, Environmental and Social Statistics - © OECD 2012](#) (Erişim:04.05.2014)

OECD. (2013). “Revenue Statistics 1965-2012”, http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-fr#page1 (Erişim: 10.05.2014)

OECD, http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2013_rev_stats-2013-en-fr (Erişim: 10.05.2014)

ÖNDER, İzzettin. (2001). “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi, Sayı: 23–24: 251.

ÖZSOYLU, Fazlı Ahmet. (1994). “Kim Kazanıyor Kim Kaybediyor”, Ekonomik Forum, 14-17.

ÖZSOYLU, Ahmet Fazıl. (1996) Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s.68.

ÖZSOYLU, A. F. (1999), Yer altı Ekonomisi, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1999.

SARIKAYA, H. Elanur. (2007). “Kayıt Dışı Ekonominin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği (1980–2005)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk üniversitesi, SBE.

SARILI, M. Ali. (2002). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, Bankacılar Dergisi, Sayı: 41, s.31-44.

SAVAŞ, A. (2009) Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi: Kapsamı, Etkileri ve Öneriler, Sayıştay Dergisi, Sayı:72, ss:51-64.

SAVAŞAN, Fatih. (2004), Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı Tahminleri, 19. Maliye Sempozyumu Tebliği, Antalya.

SAVAŞAN, Fatih. (2011). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışılıkla Mücadelenin Serencamı”, SETA-Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı:35.

SCHNEİDER, Friedrich. (2013), Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013: A Further Decline, Johannes Kepler University, Nisan, Linz Avusturya
[http://www.econ.jku.at/531/ PDF-File](http://www.econ.jku.at/531/PDF-File). (Erişim: 5Nisan2013)

SCHNEİDER, Friedrich ve BUEHN Andreas. (2013), Shadow Economies in highly developed OECD countries: What are the driving forces?, 69th IIPF Congress in Taormina, 22-25 Ağustos, Sicilya Italya
[http://www.econ.jku.at/531/ PDF-File](http://www.econ.jku.at/531/PDF-File). (Erişim: 5Nisan2013)

ŞENGÜL, S. (1997), Bir Hurafe Kayıt dışı Ekonomi (Vergi İdaresinin İç Yüzü), İmaj Yayınevi, Ankara.

SGK, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler> Aylık İstatistik Bilgileri Erişim:04.04.2014)

SGK, İstatistik Yıllıkları, <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/kurumsal/istatistikler> (Erişim:15 Mayıs 2014)

SUGÖZÜ, İ. Halil. (2010), Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye, Nobel Yayıncılık, Ankara

TANZI, V. (1999), Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy, The Economic Journal, Vol.109, No.456, Features (Jun. 1999) pp. F338-F347.

TOPTAŞ, Ülker. (1997) “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Nedenleri”, Tesav Yayınları, No:33, Ankara, s.20.

TÜİK, (2014). Hanehalkı İşgücü İstatistikleri Aralık 2013 Haber Bülteni, Sayı:16005

TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> [İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İşteki Durumu](http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist) (Erişim:04.04.2014)

TÜİK, Mart 2014, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, [Mevsim Etkilerinden Arındırılmış Temel İşgücü Göstergeleri](http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist) (Erişim:04.04.2014)

TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1007 [Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Yıllar ve Cinsiyete Göre İşteki Durumu](http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1007) (Erişim: 04.04.2014)

US, V. (2004), Kayıt dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, No:17.

US, V. (2005), Kayıt dışı Ekonomi, İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Sayı:230, ss:95-109.

VDK (Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı), (2014). 2013 Faaliyet Raporu, Ankara
<http://www.vdk.gov.tr/default.aspx?nsw=dcisil8zCRLPP9XnV0K5Q==H7deC+LxBI8=&nm=1048>, VDK 2013 Faaliyet Raporu (Erişim:10.04.2014)

WB, (2010). Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Beşeri Kalkınma Bölümü, Türkiye: Gelecek Nesiller İçin Fırsatların Çoğaltılması “Yaşam Fırsatları” Konulu Rapor, Rapor No 48627-TR, Şubat 2010, sayfa:7
<http://documents.worldbank.org/curated/en/2010/02/17368647/turkey-expanding-opportunities-next-generation-report-life-chances-turkiye-gelecek-nesiller-ycin-fyrsatlaryn-cogaltilmasi-yasam-firsatlari-konulu-rapor> (Erişim: 23.04.2014)

YELDAN, Erinç. (2002), “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, Praksis Dergisi, Sayı: 7, Yaz2002, s.19-34

YELDAN, Erinç. (2005), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul.

YENDİ, İrem. (2011), Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal Nedenlerinin Analizi, Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 3, No:2, sayfa 121-131

YERELİ, A. B. ve KARADENİZ, O. (2004), Türkiye’de Kayıt dışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi, 19. Maliye Sempozyumu Tebliği, Antalya.

YETİM, Sedat. (1999), Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt dışı Ekonomi, Türkiye Bankalar Birliği Yayın No:215, İstanbul.

YURDAKUL, F. (2008), Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi: Bir Model Denemesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(4), ss:206.